

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYDSKE
ÅRBØGER

1ste HALVBIND

1912

UDGIVNE AF

H. P. HANSSSEN-NORREMØLLE, P. SKAU
OG N. ANDERSEN.

AABENRAA

Til Holderne.

Af Grunde, som Udgiverne ikke har været Herre over, bortfalder Aargangen 1911 af Sønderjydske Aarbøger. Vi udsender derfor dette Halvbind som Sønderjydske Aarbøger 1912 I. og haaber fremtidig at kunne udsende Tidsskriftet mere regelmæssigt.

Udgiverne.

I Kommission for Sverige, Norge og Danmark hos
Gyldendalske Boghandel, København.

Trykt i „Hejmdal“s Trykkeri, Aabenraa.

Stemninger og Tilstande i Sønderjylland 1848—51.

**Breve fra Generaldecisor, Konferensraad Carl Ludvig Kirstein
til hans Hustru.**

Meddelte af Louis Bobé.

Samme Dag den Slesvig-Holstenske Regering paa Gottorp blev sat ud af Funktion — 4. April 1848 — udnævntes en provisorisk Regeringskommission med udstrakte Fuldmagter for Hertugdømmet Slesvig, bestaaende af tre Medlemmer, Stiftamtmand Greve W. C. E. Spouneck, Generaldecisor for Hertugdømmerne C. L. Kirstein og den først 22. April dertil beskikkede, tidligere Politimester og Byfoged i Haderslev Gustav Frederik Lassen. Som Sekretærer — henholdsvis dansk og tysk — fungerede cand. jur. C. S. Klein og cand. jur. F. H. Wolfhagen. Denne provisoriske Regeringskommission bemyndigedes til i Kongens Navn „at foretage alle efter Sagernes Stilling nødvendige Skridt for at holde Civilforvaltningen i behørig Gang, og hvor denne maatte være forstyrret, provisorisk at reorganisere samme“. Kommissionen skulde følge den fremrykkende danske Hær, men efter Slaget ved Slesvig maatte den opgive sit hidtidige Kvarter i Haderslev og forlægge

Kontorforretningerne og Arkivet til Middelfart. I September fik Kommissionen af det slesvig-holsten-lauenborgske Kancelli Befaling til at aflevere hele sit Arkiv.

Ved Vaabenstilstanden mellem Danmark og Preussen i Malmø 26. August bestemtes i § 7, at der skulde oprettes en kollektiv Bestyrelse af begge Hertugdømmer, bestaaende af 5 Medlemmer, 2 valgte for Slesvig af Kongen af Danmark, 2 for Holsten af Kongen af Preussen og en af begge Monarker valgt Præsident. Denne Bestyrelse skulde udøve den kongelige Myndighed, saalænge Vaabenstilstanden varede, undtagen den lovgivende, som skulde hvile i den Tid: Alle Love, Anordninger og administrative Forholdsregler, som vare udgaæde for Hertugdømmerne siden 17. Marts s. A., skulde ophæves fra det Øjeblik, den ny Bestyrelse traadte i Virksomhed. Ifølge § 6 stilledes de slesvigske og holstenske Tropper under Bestyrelsens Befaling. Til Præsident udnævntes Grev Carl Moltke til Nütschau (Suppleant Baron Adolph Blome til Falkenberg); til Medlemmer Kammerherre, Baron Josias Friderich Ernst Heintze i Bordesholm, Etatsraad Thomas Prehn i Pløen, Landfoged Poul Johan Friderich Boysen i Heide og Overappellationsraad Alex. Fr. Wilh. Preusser i Kiel (som Suppleanter Kammerherre Adolph v. Warnstedt, Grev Theodor Reventlow til Jersbeck, Kammerherre Adolph Bernhard Wilh. Erdmann Moltke og Justitsraad, Borgmester Chr. Fred. Callisen i Flensborg).

Da denne Sammensætning imidlertid ikke kunde bringes til Virkelighed, idet alle de dertil designerede Medlemmer undtagen Carl Moltke nægtede at indtræde i Bestyrelsen, udnævnte Kongen af Danmark 10. Sep-

tember Amtmand over Haderslev Amt Konferensraad Friedrich Heinrich Christian Johannsen og Biskop over Als og Ærø Jørgen Hansen til under Carl Moltke's Forsæde at danne en Bestyrelse for Slesvig og Holsten, eller eventuelt for Slesvig alene. Denne Bestyrelse traadte sammen i Sønderborg 18. September og antog Navnet „Immediatkommissionen til den fælles Regering for Hertugdømmerne Slesvig og Holsten“. Allerede 22. Oktober udstedte den tyske Rigskommissær Stedtmann et Brev, hvori meddeltes, at han i Fællesskab med den danske Kommissær, Kammerherre Holger Reedtz i Overensstemmelse med Vaabenstilstandskonventionens § 8 havde indsat en fælles Regering for Slesvig og Holsten bestaaende af Grev Theodor Reventlow som Præsident, samt de ovenfor nævnte J. F. Boysen, Baron v. Heintze, v. Moltke og v. Preusser som Medlemmer. Brevet sluttede saaledes: „Anordningerne af de 3 Mænd, Moltke, Johannsen, Hansen, som i Sønderborg den 18. f. M. have forkyndt sig som Medlemmer af en Immediatkommission, bør ikke efterkommes.“ Om Immediatkommissionens Virksomhed findes udførlige Oplysninger i Biskop Jørgen Hansen's Livserindringer (S. Aarb. 1904, 102 ff.).¹⁾

De første otte af de nedenfor meddelte Breve omhandler C. L. Kirsteins Virksomhed som Medlem af den provisoriske Regeringskommission. Efter at den i Vaabenstilstandskonventionen af 10. Juli 1849 anord-

¹⁾ Den ovenstaaende Sammenstilling af Kommissionerne er meddelt til Forstaaelse af de i Kirstein's Breve omtalte Forhold og Personer og taget fra officielle Aktstykker, da Angivelserne i trykte Kilder baade for Personers og Datas Vedkommende oftest er upaalidelige og selvmodsigende.

nede blandede Bestyrelseskommission for Hertugdømmet Slesvig, bestaaende af Tillisch, Grev Eulenburg og Oberst Hodges, havde begyndt sin Virksomhed med Sæde i Flensborg, begav Kirstein sig over Sønderborg til Flensborg for at overtage Decisionen af forskellige slesvigske Regnskaber. Om denne anden Periode af hans Embedsvirksomhed i August—September handler de følgende Breve, der dog allerede standser med 19. September. Bestyrelseskommissionens Virksomhed og dens fremtrædende Personligheder er tidligere udførligt omtalt af P. Lauridsen i Sønderj. Aarbøger (1899—1900), hvortil en Gang for alle henvises.

Efter Kommissionens Ophævelse og Tillisch's samtidige Udnævnelse til overordentlig Regeringskommisær i den danske Konges Navn (2. Juli 1850) foretog Kirstein forskellige Rejser til Flensborg for at fungere som Decisor, hvorom de to sidste Breve i Rækken, fra Foraaet 1851, beretter. Fra 31. Oktober s. A. til sin Død 20. November 1862 fungerede han som Generaldecisor ved det slesvigske Ministeriums Regnskabsvæsen.

Carl Ludvig Kirstein fødtes 1793 og var Søn af Statsminister Ernst Schimmelmann's højtbetroede Sekretær, Husfælle og Slægtning Ernst Philip Kirstein, Deputeret i Generaltoldkammeret og Kommercekollegiet, død 1834 som Konferensraad. Hans Moder var Datter af Prokansler Johan Andreas Cramer. Forældrenes gæstfri Hjem „Nøjsomhed“ paa Østerbro var Samlingsstedet for de herboende tysktalende Embedsmandsfamilier. Sønnen voksede op med det tyske Sprog, hvilket har sat kendelige Spor i hans Dansk. Efter at have bestaaet juridisk Eksamen blev han Fuldmægtig i det

slesvig-holstenske Rentekammerkancelli, 1826 Chef for samme, 1831 Kommitteret i Rentekammeret og 1840 Generaldecisor for de tyske Regnskabssager. I Aarene 1831—38 var han tillige økonomisk Direktør for de kongelige Skuespil og indlagde sig i denne Stilling stor Fortjeneste ved at bringe Orden i Teatrets Finanser. Kirstein var en varmt fædrelandssindet Mand, en flittig, retsindig og myndig Embedsmand af den gamle Skole, der stillede strenge Krav til sig og andre.

De her i Udtog meddelte Breve, hvoraf er udeladt alle Partier vedrørende private Forhold, er rettede til hans Hustru i København, Helene Claudiane Margrethe Holm (1802—82), Datter af Konferensraad Ole Peter Holm, og tilhøre hans Dattersøn, Dr. phil. C. L. K. Rothe, der velvilligst har overladt Meddelelsen dem til Udgivelse.

Altona, den 20. Marts 1848.

Paa Spidsen af en ulmende Vulcan, der hvert Øieblik truer med at bryde ud og ødelægge Alt omkring sig, skriver jeg Dig disse Linier til.

De Forsamlinger, der dels havde fundet Sted, da jeg i Fredags Aftes kom til Rendsborg, dels skulde finde Sted i Løverdags, efterat jeg havde forladt denne Bye for at gaae herved, maae udentvivel fremkalde et Brud, der maae føre til en Borgerkrig med Hertugdømmerne eller en Revolution i Danmark. Den Petition til de den næste Dag sig forsamlende Stænderdeputerede, der om Fredag Aften var besluttet i en Borgerforsamling og underskrevet ikke blot af Borgere, men ogsaa af en stor Deel (man siger c. 200 Mand) Underofficerer og Menige, ja, man siger endog

af Officerer af Rendsborgs Garnison, og som foruden omtrent de samme Fordringer, der i det hele Tydskland ere gjorte — og for største Delen bevilget af de respective Regjeringer, indeholder tillige den Fordring, at Rendsborg skal erklæres for tydsk Forbundsfastning og Hertugdømmet Slesvig for tydsk Forbundsstat. Og da de Stænderdeputerede, der vare forsamlede i Løverdags i Rendsborg, have gjort disses Fordringer til deres, og dermed afsende en Deputation til Kiøbenhavn bestaaende af Ohlshausen, Engel, Gülich, Clausen og Neergaard, for at forlange et cathorisk Svar eller rettere sagt Tilstaaelse af disse Fordringer (hvortil ogsaa hører, at (C. Moltke og) Scheel strax skulle afskediges), og [da de] allerede have udnævnt en provisorisk Committee bestaaende af Reventlow-Preetz, Bargum og Beseler, der skulle overtage den provisoriske Ledelse af Sagerne, hvis de ikke faae deres Fordringer tilstaaede, saa er det, — hvis ikke Forsynet paa en eller anden Maade sender en aventet Hjælp, næsten uundgaaeligt, at der enten — hvis Kongen skulde gaa ind paa disse Fordringer — udbryder en Revolution i Danmark, eller i modsat Fald Hertugdømmerne rive sig løs fra den danske Stat, hvorved de ville hertil finde saadan Understøttelse af de i de øvrige tydske Stater omflakkende Røver- og andre Friskarer og i Rendsborg et saa vel forsynet Arsenal og fyldte Kasser, at det er meget rimeligt, at, hvis der fra dansk Side blev gjort noget Forsøg til med Vaaben ihænde at bringe dem til Lydighed, Bladet kunde vende sig derhen, at idetmindste Jylland blev oversvømmet af disse Skarer, der vist ikke vilde spare noget, der heed dansk Eiendom. Under alt dette er da nu den Ber-

linske Tumult kommen til, der vel har kostet Tusinder Livet uden at føre til andet Resultat, end at Kongen af Preussen saagodt som de andre tyske Fyrster har maattet give efter; og det samme ville udentvivl Kongerne af Sachsen og af Hannover, der endnu krympe sig lidt, blive nødte til at gjøre. At alt dette bidrager til at styrke de holstenske Bevægelsesmænds Prætensioner, er jo naturligt, og der er derfor neppe Udsigt til, at de skulde give noget efter i deres Fordringer, som de kunne stole paa at blive understøttede i af Friskarer fra saagodtsom alle de andre tyske Stater, saamegetmere, som disse vist ville være ret glade ved at blive endeel af disse urolige Folk quit paa en god Maade. Jeg gider næsten ikke mere tænkt paa alle disse Forhold, thi hvorhen man vender Tanken, øiner man ikke nogen rimelig Mulighed for et endog kun taaleligt Udfald. Og dog kan man ikke godt lade være, bestandigt og bestandigt at tænke derpaa og gruble derover, især her, hvor der saagodt som hver Time kommer nye og desværre lidet trøstelige Efterretninger med de mange her sammenstrømmende Poster og Jernbanetog; og ved Siden af de sande Efterretninger komme saamange Overdrivelser og usande Rygter, at man ofte ikke veed ud eller ind. Her i Altona har det hidtil været roligt og i de sidste c. 8 Dage ogsaa i Hamborg. Men man stoler just ikke meget paa, at det længe vil holde sig saaledes, og i Hamborg har der i de sidste Dage allerede igjen været megen Bevægelse paa Bane-
gaarden for den Berlinske Jernbane, hvergang der er ankommet et Banetog fra Berlin, saa at man har tvunget de dermed ankomne Reisende til at blive Folke-

talere, idet de have maattet staae op paa en af Vognene eller en anden ophøiet Gjenstand for at fortælle, hvad der er passeret, hvorved da det omstaaende Publicum har givet sit Bifald eller Mishag over de fortalte Begivenheder Luft i forskjellige Toner. Naturligviis bliver da altid Alting lagt Regjeringen eller Kongen til Last (hvilket iøvrigt her skal være temmelig tvivlsomt), og dette bidrager da endmere til at ophidse dem, som kun altfor gjerne igjen ønske lidt Spectakel; og skulde dette igjen gaac løs i Hamborg, er det vel temmelig rimeligt, at det ogsaa vil forplante sig til Altona, hvor der i de sidste Par Aar er kommen en Gjæring i Gemytterne, som man forhen ikke kjendte noget til her. Det synes, at Behn i den senere Tid har tabt sin Popularitet hos Borgerne og saaledes endog kunde være udsat for de sædvanlige første Beviser paa Pøbel-Ugunst; enhver noget selvstændigt staaende Embedsmands Stilling her vilde blive høist vanskelig, hvis det kom til et Brud eller en Revolution i Hertugdømmerne. At det Samme i et saadant Forhold ogsaa kunde blive Tilfældet med alle nu i de tyske Collegier ansatte Embedsmænd og saaledes ogsaa med mig, kan jeg heller ikke fordølge mig, og det vil derfor vel heller ikke kunne forundre Dig, at jeg ikke kan komme ud af den mørke Stemning, der har forfulgt mig paa hele denne Reise, hvorpaa jeg saagodt som Dag for Dag har seet det frygtelige Uveir nærme sig. Om det vil bryde løs, inden jeg naaer mit kjære Hjem, kan man fra den ene Dag til den anden ikke med nogenlunde Rimelighed forudsee.

Colding, den 7. April 1848.

Formodentlig vil Du allerede have erfaret, at vi i samme Øieblik, som vi med „Geiser“, der havde hele Livgarden ombord, skulde afgaae fra Toldboden, fik Ordre fra Krigsministeren til istedetfor som først bestømt at gaae til Fridericia, nu at gaae til Sydkysten af Als og dør træffe sammen med Kongens Dampskib, der var gaaet inden om Øerne. Da dette var bleven opholdt ved Lavvande, fandt dette Møde først efter Middag Sted, og vi gik derfra sammen til Sønderborg. Efterat jeg der havde faaet Leilighed til at tale med Kongen, Bluhme og Tillisch, blev det bifaldet, at jeg derfra først gik her til Colding for enten at træffe sammen med Grey Sponneck her, eller, ifald han allerede skulde have begivet sig til Haderslev, dog ikke at komme dertil før ham. Jeg afgik da imorges tidlig med Kongens Dampskib „Ægir“, der skulde til Fridericia for at hente hans Heste til Sønderborg, op ad lille Belt; jeg lod mig landsætte i Snoghøi og er nu her i Colding. Kongen blev i Sønderborg, hvor han kom ganske uventet, modtaget med stor Jubel. Ogsaa her hersker en uhyre, næsten fanatisk Begeistring for den danske Sag. Baggesen, med hvem jeg har talt her, viste mig en heel Pakke Breve, han havde modtaget med Tilbud til Generalcommandoen om Leverance af Heste, Vogne, Penge o. s. v., og Frivillige strømme til fra alle Kanter. Formodentlig vil der idag blive gjort et combineret Angreb af Land- og Sømagten mod de oprørske Troppers Stilling ved Flensborg, og hvis de ikke trække sig tilbage, [vil det] komme til en alvorlig

Kamp, da der nu vil være concentreret en betydelig Styrke af vore Tropper dèr. Mere faaer jeg ikke Tid til at skrive Dig, da jeg strax maa sætte mig til at arbeide for at forberede noget, til jeg faaer min første Sammenkomst med Grev Sponneck. Naar Du skriver til mig, da send Dine Breve kun indtil videre til Kammerjunker Rosen i *tydske Cancelli* med Anmodning om at besørge dem sendte hen, hvor Commissionen, hvori jeg er, har sit Ophold, hvilket mueligvis ikke altid vil blive paa samme Sted.

Haderslev, den 11. April 1848.

Jeg har i Grev Sponneck fundet en Collega og Formand, som jeg hidtil har fundet i bedste Harmoni med mine Anskuelser og behagelig at arbeide med, og haaber, at det maa vedblive saaledes. Vort tredie Medlem, Justitsraad og Borgmester Lassen her synes ogsaa at være god at komme til Rette med og særdeles villig og virksom. Men Massen af de Forretninger, der fra alle Sider samles paa os, har hidtil været saa stor og uforholdsmæssig til de Arbeidskræfter, vi have at disponere over, at dersom det bliver saaledes ved, vi snart maae oplides, og jeg neppe kan troe, at vi kunne overkomme det os overdragne Hverv. Dog maae vi ikke for tidligt give tabt. Baggesen var her i Gaar og bragte os Efterretning og adskillige interessante Details om den for vore Tropper hæderlige Indtagelse af Flensborg. Fra den commanderende General have vi idag modtaget Underretning om, at Hovedkvarteret for vore Tropper idag er forlagt til Slesvig, hvor de oprørske Tropper **altsaa** heller ikke have holdt Stand. Hvorledes det videre

vil gaae, og om de allerede paa denne Side staaende preussiske Tropper og tililende Brunsvigske og Hannoveranske Corps ville staae Oprørerne bi og tage virksomt Parti for dem, veed man endnu ikke. Det kunde maaskee give vore Modstandere en idetmindste fysisk overlegen Styrke, som vore Tropper med al deres herlige Enthousiasme kunde have Nød med at modstaae.

Haderslev, den 16. April 1848.

Om Formiddagen den 12. bleve vi allerede averterede om, at Kongen vilde komme her til Byen, og da Ankomsttiden ikke bestemt kunde angives, maatte jeg staae paa Pinde og indskrænke mig til at expedere enkelte løbende Sager, som i paakommende Tilfælde kunde taale hurtig Afbrydelse. Kl. 5¹/₂ ankom Kongen ridende med sin Suite (hvoriblandt baade Bjerregaard og Berling), Laurids Skau med en Skare ridende Bønder i Spidsen, og en Escorte af Garden til Hest, og blev modtaget med stor Jubel af den, med Undtagelse af nogle af de større Kjøbmænd og Borgere, dansk-sindede Befolkning, vaiende Dannebrogspaner o. s. v. Efterat have talt noget med Kongen, Bluhme, Tillisch og nogle af Adjutanterne, gik jeg et Øieblik hjem for efter Tilsigelse igjen at møde ved et i al Fart af Borgmesteren, Justitsraad Lassen (min Collega i Commissionen), hos hvem Kongen tog Qvarteer, improviseret Taffel, hvortil foruden Kongens Følge og mig, kun Amtmanden, Conferensraad Johannsen, Professor — nu Etatsraad Flor -- og Laurids Skau vare tilsagte. Jeg begav mig snart efter Taffelet, hvor Kongens Skaal blev udbragt af Justitsraad Lassen (som blev gjort til

Ridder) og besvaret af Kongen med Skaalen for Vært og Værtinde samt Haderslev Byes Borgere, til mit Qvarteer for at expedere det nødvendigste af det Indkomne og begive mig til Ro, for næste Morgen Kl. 6. igjen at gjøre Opvartning ved Afreisen. Ved Ankomsten saae Kongen vel ud, formodentlig af Echauffementet ved de Ridetoure, han har gjort i disse Dage, da han har gjort sin Reise fra Flensborg til Slesvig og tilbage samt derfra over Apenrade hertil tilhest; men han har formodentlig derved forkølet sig og skal have hostet temmelig meget indtil Kl. 2 inat, hvorfor han ogsaa, da han imorges — det blev ikke før Kl. 8 — tog bort herfra, saae temmelig angrebet ud, men desuagtet endnu idag vilde tage over Christiansfeld og Colding til Fride-ricia, hvor Dr. Lund haabede at overtale ham til at holde sig en Dag eller to i Sengen for at blive af med Forkølelsen. Ved Ankomsten igaar var hans Følge temmelig alvorligt stemt over, at Krigen med Preussen skulde være erklæret. Inat kom Udenrigsministeren hertil med gunstige Efterretninger om Englands Sindelag, hvilket syntes at oplive lidt igjen, skjøndt det vel altid bliver tvivlsomt, om den Bistand, vi derfra kunne vente, ikke kommer forsilde, idetmindste for at afværne store Ulykker for Hertugdømmet Slesvig. Havde vi kun med Holstenerne at gjøre, vilde det vel næsten kunne være at ansee som afgjort; thi den Holstenske Armeé synes endog efter de Efterretninger, som selv Kieler-, Altonaer- og Hamborger-Blade meddele, at være bleven baade physisk og moralsk saaledes desorganiseret ved Fægtningen ved Flensborg, at den næsten kan ansees for ikke mere at bestaae. Og foruden at de

have maattet lade saamange Gidsler i de Danskes Hænder ved de mange Fangne af de første og bedste Familier, hvis tilkommende Skjæbne tynger svært paa deres hidtil overmodige Adfærd, synes der at være opstaaet en almindelig Utilfredshed med Prindsen af Augustenborgs Adfærd og Mistillid til hans Feltherre-Talent, som let kan bringe yderligere Uenighed i Leiren; og et — rigtignok uhjemlet, men ikke ganske usandsynligt — Rygte siger, at han allerede skal være afsat fra Commandoen. Løvrigt leve vi her næsten i total Uvidenhed om, hvad der foregaaer paa eller ved den egentlige Krigsskueplads, da den stadige Route for de militaire Rapporter er dirigeret over Als til Fyen, saa at vi ofte faae de nyeste Efterretninger derfra gjennem de kjøbenhavnske Aviser . . .

I dette Øieblik kommer Grev Sponneck, der paa Commissionens Vegne har været 4—5 Dage i Apenrade, Flensborg og Slesvig for at træffe nødtørftig Foranstaltning til at holde Embedsforvaltningen i Gang, tilbage. Hans Beskrivelse om de mange Poster, der ved Embedsmændenes Bortgang derfra staae vacante, og Umuligheden i at finde eller bevæge de fundne Personer, der kunde være kvalificerede til at træde i Stedet, til at overtage den interimistiske Forvaltning, er meget bedrøvelig, især da Commissionen fra det dansksindede Parties Side stadigt og paatrængende, ja endog forbunden med Trudslers mod Commissionen (for Ex. fra Professor, nu Etatsraad Flor), opfordres til at afskedige alle tysksindede Embedsmænd, selv saadanne, der uagtet deres afvigende private Anskuelser aldrig have sveget deres Embedspligt, og saaledes, i

Mangel af qualificerede Subjecter til at besætte de vacante Poster med, at overgive disse Districter til et fuldstændigt Anarchie. Det er sandelig et vanskeligt Hverv, man har kastet paa vore Skuldre, og uagtet den bedste Villie og største Anstrængelse, som Commissionen med god Samvittighed kan paastaae at udvise, indseer jeg dog tydeligt nok, at vi faae Skam til Tak for vort Arbeide, om ikke værre . . .

Middelfart, den 25. April 1848.

Formodentlig vil, inden Du faaer disse Linier, de samme foruroligende Rygter om vort Armee-corps' Nederlag og Adsplittelse have naaet Kiøbenhavn, som foranledige, at jeg nu er her, og jeg iler derfor med at sige Dig, at jeg er her velbeholden. Igaar kom Etappe-Officeren i Haderslev endnu seent paa Aftenen op til os for at sige, at en qvæstet Officeer, der var ankommen dertil, havde sagt, at de danske Tropper, efter at have afslaaet to Angreb ved Flensborg, vare omgaaede i deres høire Flanke og derfor ikke kunde oppebie noget tredie Angreb, saa at Hovedquarteret og maaske allerede de Fjendtlige kunde ventes igaar Aftes at være i Apenrade. Tillige bragtes Rygter af gjen-nemilende Flygtninge om, at vore Tropper vare ganske sprængte. Vi belavede os derfor paa at pakke ind og bestilte Vogne til den næste Dag for at være parat, naar Fjenden trængte længere frem. Imorges kom en Auditeur til os (hvis Navn jeg har glemt), der fortalte, at der til Apenrade igaar Eftermiddags vare komne en heel Deel flygtende Militair af alle Vaabenarter imellem hinanden, hvilket tydede paa en formelig Deroute, og

samtidig dermed sprængte ikke alene endeel Caval-
 rister gennem Haderslev paa Flugten, men endeel
 koblede Heste, der vare beordrede til Slesvig, kom
 tilbage fra Apenrade, hvor Etappe-Officeren havde
 sendt dem tilbage fra. Under disse Omstændigheder
 holdt Grev Sponneck det fornødent for sit Vedkom-
 mende at gaae tilbage til Ribe, og da det var let mu-
 ligt, at et Streifcorps, der havde omgaaet vort Armee-
 corps' Flanke, kunde gjøre et Streiftog til Haderslev,
 hvor Fjenden har mange Spioner blandt Borgerne, saa
 aftalte vi, at jeg skulde gaae med vort Archiv, — hvori
 der var mange Papirer, der, hvis de faldt i fjendtlige
 Hænder, kunde compromittere en stor Deel dansk-
 sindede Folk, og som vi dog ikke turde tilintetgjøre,
 fordi de indeholdt Bevisligheder mod Slesvig-Holstenerne,
 der naar Bladet igjen vendte sig, kunde være ligesaa
 vigtige som vanskelige at skaffe tilveie, -- til Colding og
 derfra til Fyen for at have Vandet derimellem, medens
 Justitsraad Lassen som Byfoged og Politimester i Ha-
 derslev blev der saa længe som muligt for at holde
 Orden. Jeg drog da imellem 10—11 til Colding, og
 da jeg paa Veien allerede havde Leilighed til at be-
 mærke, hvilke Vanskeligheder den under saadanne
 Omstændigheder indtrædende Uorden kan lægge iveien
 for at komme videre, besluttede jeg om muligt endnu
 idag at drage hertil, hvilket da ogsaa, efterat jeg med Nød
 og Nøppe ved Borgmester Qvistgaards Hjælp havde faaet
 et Par Vogne i Colding, lykkelig er udført, saa at jeg
 er kommen hertil mellem Kl. 8—9 iaften. Kort før
 min Afreise fra Colding kom der Efterretninger (skjøndt
 ikke officielle) fra Krigsskuepladsen, der, Gud være

lovet, ere trøsteligere end de første, og hvorefter de danske endnu skulde have staaet ved Flensborg igaar Aftes. Hvorlænge de vil kunne holde sig dér, er imidlertid vel meget tvivlsomt, da de neppe kan vente betydelig Succurs saasnart, og Tabet i Slaget ved Gottorp (Slesvig) skal have været meget betydeligt. Paa Veien stødte Justitsraad Lassen til os, da Rygtet om de danskes Uheld havde bragt Slesvig-Holsteinernes Mod saaledes til at reise sig, at samtlige deputerede Borgere havde erklæret ham, at de vilde anerkjende den provisoriske Regjering og, hvis han ikke føiede sig, vilde arrestere ham. Da hans Myndighed saaledes var brudt, og han altsaa ikke mere kunde haabe at virke til Ordenens Opretholdelse i Byen, var han draget derfra, og vi aftalte nu i Colding, at han skulde gaae til Fridericia for at melde Kongen Commissionens Beslutning, medens jeg med Papirerne gik over Snoghøi hertil, hvor jeg vilde opbee hans Tilbagekomst . . .

Middelfart, den 2. Maj 1848.

Endskjøndt jeg ikke just tør love, at Du vil finde betydeligere Spor af roligere Sind i denne end i mine foregaaende Skrivelser, vil jeg dog sende Dig et Par Ord idag for at lade Eder vide, at jeg trods alt det Krudt, der fra Fridericia er bragt herover, og som ligger i Kirken ligeoverfor mig, endnu er ilive, skjøndt det næsten maa betragtes som et Underværk, at det ikke allerede paa Veien dertil er gaaet i Luften ved Hjælp af de Omkringstaaendes Cigarrer og Piber med og uden Hætter. Borgerne have bedt den commanderende General om at lade det transportere til et lige

saa sikkert Sted et Par Bøsseskud fra Byen, men han har ikke vovet at paatage sig Ansvarret for en saadan Afvigelse fra Krigsministerens Ordre, endskjøndt det er øiensynligt, at Preusserne kun behøve at kaste en eneste Granat fra den modsatte Side af Beltet ned i Kirken for at sprænge den og hele Byen Middelfart i Luften. Borgerne have jo derefter maattet henvende sig til Krigsministeren, men derover gaaer da idetmindste to Gange 24 Timer tabt foruden det dobbelte Arbeide med Transport o. s. v. Jeg kan overhovedet ikke ret forstaae mig paa de militaire Foranstaltninger, jeg her seer at udføres. Her har, siden jeg kom hertil, været en stadig Gjennemdragen af Tropper frem og tilbage; men ikke som man skulde tænke af nye, men for en stor Deel af de samme Tropper, der snart ere satte over til den ene, snart til den anden Side af Beltet. Saaledes kom en af de første Dage efter min Ankomst Garden til Hest her tilbage fra Jylland, maatte den næste Dag igjen gaae derover og kom efter en eller to Dage igjen tilbage hertil. Ligesaa er for nogle Dage siden Herregaardsskytterne, Dragoner, Artillerister o. s. v. dragne over til Jylland, men i disse Dage igjen retournerede. Man er nær ved at blive reent forstyrret i det, naar man seer saameget, der seer ud som Confusion eller Mangel paa Conduite hos de herværende Befalende, der maaskee ikke vove at tænke paa, at de Befalinger, der tilsendes dem fra Kiøbenhavn, idetmindste hvad Detailler angaaer, tildeels kun kunne være givne med Hensyn til de dengang bekjendte Forhold, der i Løbet af 4—5 Dage have forandret sig mere eller mindre betydeligt. Imidlertid

vil jeg gjerne tage min Mening fangen i den Henseende, da jeg kun altfor vel veed, at man ved saadanne Slutninger lettelig kan blive bedraget af Skinnet — noget som jeg, navnlig i min Egenskab som Medlem af Regjeringscommissionen her, formodentlig ogsaa vil komme til at føle, og allerede oftere er bleven Gjenstand for. Du yttrede i Dit sidste Brev, at man derovre var tilfreds med Regjeringscommissionens Virken. Men det maae formodentlig nogen have sagt af Velvillie for at berolige Dig. Thi samme Dag modtog vi her et Par Skrivelser fra Cancelliet ¹⁾ af temmelig fulminant Indhold, og hvori vi navnlig opfordredes til at gaae frem med den største Energie o. s. v. Og skjøndt Cancelliet ikke ligefrem selv sagde, at vi havde viist Mangel paa Energie, saa undsaae det sig dog ikke ved at sige os, at det ved flere *Privat*-Meddelelser var blevet opfordret til at paalægge os at gaae frem med større Energie. Jeg kan jo nok vide, fra hvad Kant disse *Privat*-Meddelelser komme, og har ikke ventet andet end Krig fra d'Hrr. Laurids Skau, Flor o. s. v., der ikke kunne finde sig i, at vi ikke strax lod alt, hvad der talte tydsk, fængsle

¹⁾ I det Slesvig-Holsten-Lauenborg'ske Kancellis Skrivelse af 26. April 1848 hedder det: „dass die Energie nicht gross genug sein kann, mit welcher die Kgl. Regierungs Commission zu Werke zu gehen hat. Die Kanzlei ist wiederholt in Privat-Mittheilungen aufgefordert worden, ein energisches Auftreten der Kgl. Commission zu fordern. Es möchte namentlich durchaus nothwendig sein, die in Untersuchung gezogenen Beamten und andere Personen, von denen einige, wie der Hardsvogt Bruhn, auf ihr Ehrenwort auf freien Fuss gesetzt sein sollen, wieder festzunehmen, und sie, wann der Feind sich nähert, nach Führen abführen zu lassen, damit sie nicht in Versuchung kommen, dem Feinde Vorschub zu leisten“.

eller springe over Klingen. Men naar det høieste Regjeringscollegium lader sig paavirke af slige enkelte Fanatikere til at mistænke Mænd, som det selv har havt den Tillid at betroet et saa vanskeligt og næsten for alle Hjælpemidler til dets Udførelse blottet Hverv, hvad skal man da vente sig af det større Publikum, der ikke kan see dybere i Sagen og derfor kun altfor let lader sig henrive af Skraalerne. Vi have naturligviis svaret Cancelliet derpaa, som Sagen fortjente, og haaber ogsaa, at den Oversigt over vore 14 Dages Virksomhed i Haderslev, som vi have givet det, idetmindste vil svække Indtrykket af hine bag Coulisserne agerende Personers Angiveri; men paa den offentlige Mening vil det neppe være af nogen stor Virkning, og jeg kan derfor gjerne vente al Slags Forhaanelse, naar jeg kommer hjem, til Tak for den redelige Villie, jeg har havt til at gjøre mit bedste, og det næsten utrolige Slid og de Gemytsbevægelser, der have været forbundne dermed. Jeg venter nu med det Første, at Cancelliet ophæver denne Commission, der, efterat de fremmede Tropper nu have besat det hele Hertugdømme Slesvig, med Undtagelse af Als og Ærøe, egentlig ikke mere har noget at regjere over; hvilket ogsaa Orla Lehmann, der i Forgaars kom her igjennem og tog Grev Sponneck med sig over til Jylland, havde yttret til denne. Hvad Lehmann vil i Jylland, har man her ikke erfaret noget nærmere om, og han opholdt sig her saa kort, at de Fleste og deriblandt jeg først erfoer, at han havde været her, efterat han alt for længe siden var borte. Efter enkelte Yttringer af ham maae man antage, at han blandt andet har til Hensigt at

sætte Mod i Jyderne — ikke til at slaaes med Preusserne; thi han skal udtrykkelig have sagt, at Landbefolkningen ikke maatte give sig i Kamp med dem — men til at bære deres Invasion med Taalmodighed i det Haab, at Forholdene i Europa om nogen Tid kunne forandre sig saaledes til Gunst for os, at vi kunde gaa ud af Kampen med Ære og Fordeel. Kunde vi faae Brev derpaa, da var det maaskee nok bedre end at offre saamange kostbare Liv og Blod uden en saadan Virkning. Men hvor er der i den Henseende en Vished eller rimelig Udsigt? Maaskee vide Diplomaterne det bedre. Idetmindste vide de formodentlig noget mere derom, end vi her, hvor ofte i flere Dage Aviserne fra Kiøbenhavn udeblive, og de Efterretninger, vi fra den jyske Side modtage, ere modsigende og sparsomme. Saameget er imidlertid vist, at hele det Corps, hvormed General Wedel blev skilt fra de Andre ved Flensborg og drog Nordvest paa, i disse Dage er, paa et Par Escadroner Kavalleri og lidt Infanteri og Artilleri nær, kommet herover, saa at Preusserne uhindret kunne drage ind i Jylland, der ikke har andet regulairt Militair til sit Forsvar, efterat ogsaa hvad der var i Fridericia er kommet hertil

Middelfart, den 4. Mai 1848.

Jeg havde neppe igaar læst Dine to kjære Breve, førend Kanonerne begyndte at tordne, og Kuglerne at dandse paa Vandet herover. En af vore Kanonbaade skjød et Skud over paa Preusserne, der vare ved Snoghøi og i en gruelig Fart skyndte sig op ad Bakken, hvor man saa deres Pikkelhuer glimte i det klare

Solskin. Men det varede ikke længe, inden de havde faaet hentet Artillerie, der maae have været i Nærheden, og som nu fra en Position oppe paa Bakken, hvor det var temmelig sikkert mod Kanonbaadens Ild, begyndte en svær Kanonade paa denne, der omsider maatte fortrække og søge en Ankerplads, hvor den var i Sikkerhed for de fjendtlige Kugler og Bomber, der dandsede lystigt omkring den paa Vandet og endogsaa naaede op i Land paa denne Side. Kanonbaaden blev ogsaa ramt af et Par Kugler, dog uden at tage synderlig Skade, og uden at nogen af Mandskabet blev saaret eller dræbt. Kuglerne gik imidlertid dog saa langt ind paa Land, at dersom Kanonbaaden havde ligget lidt mere i Retningen herover ad, de rimeligviis ogsaa vilde have naaet herved i Middelfart; og denne Erfaring havde da idetmindste det Gode til Følge, at det meget Krudt, der var opstablet i Kirken, og som en Granat kunde været nok til at sprænge i Luften tilligemed hele Byen, igaar blev transporteret op til en lidt oppe i Landet eensomt liggende Kirke. Op paa Eftermiddagen hørte vi igjen en levende Kanonade ved Fridericia, som flere Officierer her meente blot at have været en Saluting for det paa denne forladede Fæstning opplantede tyske Flag, men som dog varede saalænge og forekom mig saa uregelmæssig, at jeg neppe kan tro, at det har været en slet og ret Salut, hvortil der da heller ikke just var saamegen Anledning, da det ikke har kostet en Draabe Blod at indtage den, eftersom den var aldeles forladt af alle danske Tropper, efterat de først havde bortbragt alt, hvad der var af Krigsmateriel og andre Requisiteer. At disse militaire

Evolutioner imidlertid gav Anledning til, at mange Mennesker ogsaa herfra begyndte at flygte og flytte deres Sager høiere op i Landet, kan Du vel tænke Dig; og vi havde saaledes paa ny dette bedrøvelige Skuespil, der saa at sige ikke er svundet for mine Øine, siden jeg forlod Haderslev. Jeg antager imidlertid, at Byen ikke har at frygte for en Beskydning fra den modsatte Side, da det neppe kan være i deres egen Interesse saaledes at overfalde en aaben By og give Anledning til Repressalier fra dansk Side, saalænge vi ikke selv bære os saaledes ad — hvortil der desværre har været adskillige ufornuftige Opfordringer i de danske Blade — og derved give dem et Slags Ret til at øve Gjengjæld.

Odense, den 8. Mai 1848.

Igaar indløb hertil en heel Deel Efterretninger om Assistance, som skal være lovet os fra Sverrig og Norge. Gid de maae være sande og Hjelpen tilstrækkelig og hurtig nok til at befrie vort kjære lille Land for de ubudne Gæster, der, skjøndt de hidtil skulle have ført sig ganske maneerligt op, hvor de ere komne frem, dog ikke kunne andet end være besværlige, hvor de trænge frem og udsuge Landets Marv, som der kunde være en heel Deel bedre Brug for. Igaar kom Etatsraad Lund og Fensmark herigjennem med den svenske General, der havde været paa Als (formodentlig for at besee vor Tropestyrke) og fortalte, at vore Tropper dør igjen havde gjort en lille offensiv Bevægelse, idet de fra Als vare gaaede over til Sundewitt, havde trængt de fjendtlige Tropper, der vare dør, til-

bage og opkastet et Brohoved eller en Skandse dér for at sikre sig Overgangen, naar de vilde kaste et Troppcorps derover for at operere mod Fjenden, der formodentlig ogsaa skal attaqveres fra Fyen af, hvorhen en stor Deel af de Tropper, der vare paa Als, og hele det Wedell'ske Kavallericorps, der efter Slaget ved Slesvig trak op til Jylland, nu er bragt over, og hvor der paa flere Steder anlægges større Lazarether. Der kan da maaskee endnu blive Brug for adskillige af de frivillige Tilbud, som Krigsministeriet i den senere Tid næsten synes at have faaet formeget af

Ombord i Dampskibet „Ægir“ for
Flensborg den 14. August 1849 Kl. 9 $\frac{1}{2}$.

De sidste Linier, jeg skrev Dig fra Sønderborg, meldte Dig, hvis jeg ikke feiler, at vi vilde blive nogle Dage endnu dér, hvilken Bestemmelse var foranlediget ved, at Tillisch i Gjensvar paa en Coureer, han havde sendt til General Prittwitz for at erfare, om der var eller kunde sendes preussiske Tropper til Flensborg til Commissariernes Disposition istedetfor de forventede, men endnu ikke ankomne svenske Tropper, fik et Svar — ikke fra Prittwitz, men fra en imidlertid til Staden Slesvig ankommen Overpræsident Bonin, der meldte, at han havde faaet det Hverv at installere den preussiske Commissair Grev Eulenburg. Denne var ogsaa kommen til Slesvig, men da Oberst Hodges ikke havde faaet og ikke før den 12. kunde faae sin Bestalling fra England, kunde han derfor ikke forlade Hamborg før den 13., og før den 14. kunde der altsaa ikke foretages nogen Installation; General Prittwitz

holdt sig heller ikke beføiet til at afgive nogen preussisk Besætning til Flensborg, hvorfor Bonin proponerede Tillisch at komme til Slesvig. Dette afslog imidlertid Tillisch, og da der fra dansk Side ikke havde været tænkt paa en Installationscommissair, skrev han strax derom til Kiøbenhavn og besluttede indtil videre at blive i Sønderborg. Om Aftenen fik Tillisch imidlertid Brev fra Oberst Hodges, der meldte ham, at han var ankommen til Flensborg og holdt det for rigtigst, at Tillisch strax kom derhen, hvilken Opfordring Tillisch besluttede at følge, nanseet om der var Besætning i Flensborg eller ei. Der var derfor allerede Alting forberedt til vor Afreise derhen, da om Natten ganske uformodentlig Geheimeraad Pechlin kom fra Kiøbenhavn for at fungere som Installationscommissair fra dansk Side, da Reedtz fra Berlin havde underrettet Ministeriet om den preussiske Beslutning at sende Bonin, og man derefter, allerede inden man havde faaet Tillisch's Skrivelse fra Sønderborg, havde bevæget Pechlin til at overtage dette Hverv. Denne meget heldige Omstændighed havde den gode Følge, at vi saa tidligt kom afsted til Flensborg, førend Bonin og Eulenburg ankom dertil, og derved forhindrede, at disse kunde benytte det Paaskud, at der fra vor Side ikke var truffen fornøden Anstalt til at fremme Regjeringscommissionens Indsættelse og Virksomhed. Om noget Saadant virkelig har været paatænkt fra hin Side, kan man jo ikke med Bestemthed sige; men meget paafaldende er det dog, at Bonin melder Tillisch, at Hodges ikke kunde komme til Flensborg før den 14., og Indsættelsen ikke kunde skee der af Mangel paa

Besætning, medens ikke alene Hodges selv ankommer den 11. til Flensborg, men ogsaa Bonin og Eulenburg begive sig derhen den 12.; og da de dør — naturligvis uventet — træffer Tillisch med Pechlin som Installationscommissair, kan Installationen dog ikke foretages, fordi Bonin — under Paaskud af, at han ikke kunde faae sine Sager med sig — strax vender tilbage til Slesvig, hvorfra han først igaar Aftes Kl. 9—10 er kommen tilbage til Flensborg. Efter Sigende skal Bonin ogsaa have det Hverv at formaae Statholderskabet og Landsforsamlingen i Slesvig til godvillig at rømme Marken for den nye Regjering, og dette kan vel ogsaa have været en Grund til, at han, da han saa Alt forberedt til Regjeringscommissionens Installation og Ivirksomhedstræden, har frygtet for, at det kunde give slemme Collisioner, hvis det Sidste havde fundet Sted, medens Statholderskabet og Landsforsamlingen endnu vare paa slesvigsk Grund. Imidlertid bliver det dog altid forunderligt, at han har søgt at afholde Tillisch fra at være i Flensborg til den i Conventionen fastsatte Tid, og derimod paa sin Side stræbt at være der. Derfor vil jeg dog ikke just sige, at der ligger en egentlig ond Villie til Grund for denne Adfærd, der ogsaa kan have sin Foranledning i, at Preussen ifølge sin gamle Politik saalænge som mueligt vil undgaae aabenbart at bryde med Slesvigholstenerne og deres Anhang i det øvrige Tydskland, der jo allerede er fremtraadt temmelig stærkt imod Preussen. Om nu Installationen vil foregaae idag og om vi, der hidtil have havt vort Nattekvarteer paa Dampskibet (der ikke just er det beqvæmste), herefter ville komme til

at residere i Land, og om vort regulære Opholdssted bliver i Flensborg eller Slesvig eller hvor ellers — det er altsammen Qvæstioner, der endnu svæve i Mulm og Mørke, ligesaavel som om og naar de svenske Troppers Ankomst vil finde Sted, uden hvilken det synes, at de preussiske Afsendinge ikke ere tilbøielige til at indlade sig paa Nærmere. Iøvrigt er jeg ikke ganske uden Haab om, at Sagen vil gaae taaleligere (godt kan det aldrig blive), end man skulde troe, naar vi først vil være af med Bonin, der forekommer mig at have temmelig meget bag Øret. Jeg havde Leilighed til at see og lidt at observere ham igaar Aftes, da vi igaar vare til Diner hos Tillisch (ligesom i Forgaars hos Hodges), og han (Bonin) ankom dertil, medens vi netop endnu sadde til Bords, hvor han da kom til os og drak et Glas Champagne og røg en Cigar i vort Selskab. Iøvrigt er han en fin, beleven og artig Mand, men som sagt, Ørene gefaldt mig ikke ret. I Følge med Grev Eulenburg er ogsaa en ung Grev Dähnhoff (eller Löenhoff), der heller ikke ret har gefaldet mig, idetmindste synes forudindtaget mod vor Sag. Grev Eulenburg selv har derimod meget godt gefaldet mig, da hans hele Væsen synes aabent og ligefremt, og de Anskuelser af almindeligere Art, som han et Par Gange tog Anledning til at udtale, tilsagde mig meget. Oberst Hodges behager mig fremfor alle de andre. Han er en temmelig colossal og som det synes ret humoristisk og godmodig, aaben Erke-Englænder, der, saavidt man kan mærke, ikke er vor Sag imod, og forstandig nok til at skjælné det Sande fra det Usande. Hvad der bl. a. ogsaa har indtaget mig meget for ham, var at han den

første Dag, hvor han var vor Vært, udbragte en Skaal for Kongen af Danmark, Hertug af Slesvig (særskilt nævnt) og det hele danske Monarkies Herre. Iøvrigt taler han hverken tysk eller dansk, saa at jeg maa brække mig snart paa engelsk, snart paa fransk, naar jeg taler med ham, som der overhovedet hersker et Slags babylonisk Sprogforvirring herovre. Lidt — og endda ikke saa lidt — kiedeligt er det, at vi maae tilbringe disse Dage ombord og ikke uden høiest paa en Times Tid tør gaae derfra, da vi ikke kunne vide, hvad Øieblik der kan komme Ordre til, at vi skulle iland og tage fat paa vore Forretninger. At vi dertil tilbringe Tiden i en ubehagelig Spænding med Hensyn til, hvad Resultatet af det Hele kan og vil blive, er naturligt. Dog det maatte man da finde sig i, naar man dermed senere kunde opnaae noget taaleligt Resultat

Ombord i Dampskibet „Ægir“, for
Flensborg den 19. August 1849.

De gode Følger af den indtraadte Forhaling i Commissionens Installation viiste sig alt mere og mere i den Frækhed, hvormed de slesvig-holstenske Haandlangere optraadte mod Personer og Gods. — hvorom vi hvert Øieblik fik nye Beretninger — og den Kjækhed, hvormed de slesvig-holstensk sindede her i Byen fremtourede, og som endog gik saavidt, at deres Casino eller demokratiske Bürgerverein havde taget den Beslutning, med Magt at fordrive „Ægir“ herfra. Der kom indtil ud paa Aftenen saamange Advarsler med Hensyn til denne deres Beslutning herud, at Capitain

Wulff holdt det for rigtigst — hvilket jo unægtelig ogsaa var det forsigtigste — ikke alene at holde sig fuldkomment slagfærdig, men ogsaa at holde Dampen i Maskinen fuldkommen spændt hele Natten over, for hvert Øieblik at kunne kaste los og fare omkring for at overseile de Baade, der maatte forsøge paa en Entring af Skibet. Endskjøndt nu dette heller ikke vilde have været tilstrækkeligt til at sikre de ombordværendes Liv og Lemmer, da Skibet ligger saa nær Land til begge Sider, at man fra de høie Bredder vilde have kunnet beskyde hele Dækket med Geværer, og det desuden vel ikke havde været umueligt for desperate Mennesker at skaffe sig et Par smaa Kanoner fra de nys hjemkomne Hvalfangere, saa delte jeg dog ikke den Frygt for et saadant Overfald, der syntes at betage flere af mine Medreisende, især da de bemærkede Capitainens Forsigtigheds-Foranstaltninger, idet jeg dels stode paa den her dog overveiende dansk-sindede Deel af Befolkningen, dels og endnu mere paa Oberst Hodges' Nærværelse, da selv de desperatere dog maatte kunne bringes til at indsee, hvad Følger et saadant, lige under hans Øine foretaget røverisk Anfald maatte have ført med sig baade for deres Personer og deres Sag. Jeg lagde mig derfor ogsaa til sædvanlig Tid meget rolig til Sengs og sov saa godt som nogen-sinde ellers, da de heller ikke viiste noget Spor til Urolighed eller Voldsomhed hele Natten over. Om den i Casino tagne Beslutning nu blot har skullet være et Skrækskud for at forsøge, om vi ikke skulde lade os forbløffe og derved bevæge til at forføie os bort, eller om der maaskee af Besindigere er truffet Foranstalt-

ninger til at afværge den paatænkte Demonstration, er ikke blevet os bekendt. Maaskee har det staaet i Forbindelse dermed, at iigaar Advocat Balemann — og Præsident Francke! vare i Flensborg, hvor jeg selv har mødt den sidste paa Gaden. Du kan let tænke Dig, hvor harmeligt det var for mig, at see det Ansigt paa Gaden i en Bye, som alt for længe siden burde have staaet under den Kongelige Regjeringscommissions Befaling, og hvor han, hvis dette var skeet, neppe vilde have vovet at lade sig see, medens han nu med største Frækhed og ligesom til Haan viste sig lige for Commissairernes Øine med et helt Slæng af Hjælpershjælpere uden at kunne røres ved. Den slette Stemning, hvori alt dette havde sat mig og os alle, blev dog iigaar Middags noget oplivet ved at Kammerherre Bülow, der i Onsdags af Pechlin og Tillisch var sendt til Kiøbenhavn for at paaskynde Foranstaltningen til Commissionens Indsættelse, kom tilbage med Depecher, der efter hvad han derom havde erfaret, vare af gunstig Natur og vilde bevirke en snarlig Installation af Commissionen. Om dette nu vil skee, maa Tiden lære, og et Skridt nærmere dertil synes det jo og at være, at „Ophelia“, der ankom, medens jeg skriver dette, medbringer den Efterretning, at de slesvig-holsteenske Fangne, hvis nægtede Udlevering var en af Bonins Vægringsgrunde, nu er ankommen til Sønderborg, og saaledes maaskee allerede idag Udvoxlingen kan gaae for sig. Imidlertid stoler jeg dog ikke paa, at Tingen dermed er klar, da der vel altid, naar man vil, kan hittes paa nye Vanskeligheder, og Bonin ikke endnu er — idetmindste iigaar Aftes endnu ikke var — kom-

men tilbage hertil. Uagtet der saaledes jo nu synes at være lidt lysere Udsigt til at blive forløst fra min nuværende, sandelig ikke behagelige Tilstand, saa kan jeg dog ikke just sige, at jeg derved har stort Haab om at komme til en meget bedre. Thi, efter mange Smaatræk, som jeg har havt Leilighed til i disse Liggedage at erfare og bemærke, frygter jeg for, at der vil frembyde sig saamange Vanskeligheder for en nogenlunde taalelig Fremgang af den Forretning, som jeg er bleven opfordret til Deeltagelse i, at jeg frygter for, at al god Villie ikke vil kunne strække til, og at jeg let kan komme til at sætte det Smule gode Navn og Rygte til, som jeg hidtil har søgt at holde paa, og at Forskjælligheder i Anskuelsen med Hensyn til flere vigtige Puncter ville lamme Regjeringscommissionens Foranstaltninger eller give dem en saa skjæv Retning, at den active eller passive Modstand, der sikkert vil vise sig fra det tydsksindede Partis Side, ikke vil kunne beseires. Dog, jeg vil ikke videre udmale de sorte Billeder, der maaskee mere end tilbørligt staar for min Phantasie Tiden maa snart lære, om min Anelse har havt Grund eller ei.

Jeg haaber ogsaa, at I vil have faaet saa fornuftige Efterretninger om Tilstanden i Flensborg, at I ikke have været i Uro for min Person; thi jeg kan forsikre Dig, at man ikke mærker noget til nogen Uro eller Fare, naar man, som jeg næsten daglig har været, er i Byen, idetmindste om Dagen; og den lille Kraval, der har været med Bauditz, Krieger o. s. v., er efter alt, hvad jeg har erfaret derom, blevet fremkaldt ved en — mildest talt — ubesindig Adfærd fra deres Side,

som man mindst kan forsvare af Mænd, der i officielt Ærinde sendes til et Sted, som længe har været underkastet Ophidselser fra begge Sider. De mange andre Efterretninger, som tyske Blade have givet om Stemningen i Flensborg og enkelte Træk, hvori den skulde have yttret sig (som f. E. ved Agent Jensens Diner, som hans Datter skulde have modsat sig o. s. v.) ere næsten alle aldeles grebne af Luften og tildeels saa latterlige, at de kunde være meget morsomme, dersom ikke Tiderne ellers vare saa alvorlige.

„Ægir“ for Flensborg d. 24. August 18 9.

Det lader nu til at blive til Alvor med Regjeringscommissionens Installation, hvilken alle Vedkommende med Undtagelse af Bonin, der endnu lever hos og med Statholderskabet i Slesvig, bestemt antage at ville gaae for sig imorgen.

Med Hensyn til min fremtidige Stilling her, bemærker jeg kortelig, at jeg har vægret mig ved at overtage det mig tiltænkte Departement for Cameral-faget under Regjeringscommissionen, hvorimod jeg har tilbudt at gaa den, der indtil videre overtager dette (foreløbig Kammerherre Warnstedt og formodentlig senere Carl Plessen) tilhaande med mit personlige Arbeide og min Kundskab til Forretningerne, uden at give Navn dertil eller paatage mig Ansvarlighed derfor, ligesom at jeg vil overtage mine hidtil havde Forretninger som Generaldecisor og Revisionschef, saaledes at jeg fra Tid til anden kan vende tilbage til Kiøbenhavn. Det sidste frygter jeg imidlertid ikke at ville kunne skee i de første 3—4 Uger, dersom der overhovedet bliver

noget af Installationen imorgen, hvilket jeg ikke er saa overbeviist om, som de andre Herrer synes at være; det maatte da være, at Undertrykkelsen af den ungarske Opstand skulde gjøre Preussen eller Herr Bonin lidt mere tilbøielige til at være rimelige — ikke for vor retfærdige Sags, men for deres egen Interesses Skyld.

Flensborg, d. 26 August 1849.

Da Du formodentlig snart gennem Bladene vil faae Efterretning om adskillige smaa Optøier, som i disse Dage have fundet Sted her, vil jeg dog endnu iaften skrive Dig et Par Linier for at underrette Dig om, at jeg endnu er levende og i god Behold, skjøndt det i Aften var meget nær ved, at jeg ikke vilde have kunnet skrive Dig det, da jeg ligesaa let kunde have været død som levende. Da igaar Middags Installationen af Commissionen var foregaaet, og efter Bestemmelsen mit hidtilværende Qvarteer, Dampskibet „Ægir“, hvert Øieblik ventede Ordre til at afgaae til Sønderborg med Efterretningen herom, forføiede jeg mig i-land og drog ind i mit sædvanlige Logis her i Flensborg hos Madame Döll, hvor jeg ogsaa tilbragte det øvrige af Dagen meget rolig, og skjøndt jeg endnu om Eftermiddagen gjorde mig en lille Spadseretur, ikke bemærkede noget til Urolighed paa Gaderne, skjøndt der dog, som jeg hører, har været lidt Spectakel, deels i Anledning af at nogle dansksindede havde hilset denne Begivenhed ved 27 Skud af nogle smaa Kanoner, formodentlig fra nogle herliggende Grønlandsfarere, deels i Anledning af nogle optrukne danske og slesvig-holstenske Flag i Havnen. Idag var Byen ogsaa tilsyne-

ladende ganske rolig, da jeg i Eftermiddag var gaaet hen til Kammerherre Warnstedt med nogle Efterretninger, jeg havde lovet ham, og forlod hans Bolig samtidig med ham, da han skulde hen til Kammerherre Tillisch i Forretninger. Da vi kom paa Gaden, regnede det, og da jeg havde Paraplye, tilbød jeg ham at følge ham til Tillisch's Bolig, hvor jeg forlod ham i den Hensigt at gaae hjem til mit Qvarteer, men betænkte mig og gik hen til vort Contoir, lidt længere op mod Nordenden af Byen, for at tale med Beuck¹⁾. Imidlertid havde der, hvilket jeg ikke vidste noget af, været et Opløb i Havnen, foranlediget ved, at nogle Gensdarmere havde villet tage de danske Cocarder bort fra nogle Drengene, der i deres Patriotisme havde fæstet disse paa deres Huer. Nogle Matroser fra danske Skibe i Havnen skal have taget Drengenes Parti, hvorimod flere Gensdarmere, Reconvalescenter af de her paa Lazaretherne liggende Insurgenttropper, ja, som man siger, endog nogle preussiske Soldater (hvoraf en eller to skulle have tabt deres Sabler i Vandet) havde taget de tydsksindedes Parti, saa at det var kommet til et Sammenstød, hvorved det paa begge Sider skal have givet nogle Saarede og, som man siger, 1 død, og som først endtes ved, at et Commando preussiske Tropper truede med at fyre paa Troppen, der da splittedes ad. Formodentlig en saadan forsprængt Afdeling af de tydsksindede var jeg nu saa uheldig ganske uventet at møde paa Veien til Contoiret, og formodentlig maa En eller

¹⁾ Wilhelm Albrecht Beuck, Bureauchef i Slesvigske Ministeriums 2. Departements Revisionsbureau 1851—62, før i den blandede Regeringskommission.

Anden af dem have kjendt mig paa mit hvide Hals-tørklæde, da det ellers var saa mørkt paa Gaden, at det næppe vilde have været mueligt at gjenkjende nogen Personlighed. Da jeg, som sagt, ikke havde nogen Anelse om, at der vare Optøier i Gang, gik jeg ganske rolig med min Paraplye over Hovedet, gennem en Aabning i Flokken, som jeg antog at være en fra en Keglebane eller deslige tilbagevendende Flok Haandværkssvende. Næppe var jeg imidlertid kommen igjennem Flokken, før jeg hørte nogle Stemmer raabe: „Das war einer von den Dänen, einer von den Copenhagener Hunden! Haut ihn nieder! schlagt auf ihn ein“, og tilige bemærkede, at Hoben vendte om og fulgte efter mig. Jeg lod imidlertid, som om jeg ikke bemærkede noget, vedblev min rolige Gang — maaskee med lidt længere, men ikke hurtigere — Skridt end sædvanlig og ventede hvert Øieblik at høre eller føle et Slag bagfra falde paa mig, hvorfor jeg ogsaa holdt min Paraplye lidt mere bagover, for saameget mueligt at afparere et Slag, og naaede omsider det omtrent hundrede Skridt derfra værende Contoirlocale, hvor jeg blev en Times Tid, indtil Regn og preussiske Patrouiller i Forbindelse med den gode Skik her at være i Huus inden Kl. 10 havde tilveiebragt Rolighed paa Gaden, hvorefter jeg uforstyrret gik hjem til Mad. Döll. Saa nær var det imidlertid, og jeg skal for det Første idetmindste saameget mueligt afholde mig fra at komme paa Gaden i Mørkningen. Iøvrigt er vi endnu ikke kommen meget videre end hidtil. Thi skjøndt igaar Installationen af Commissionen er foregaaet, og idag ved Placater paa Hjørnerne og paa anden Maade er bleven pro-

clameret, saa har dog Commissionen endnu ikke kunnet tiltræde Forvaltningen og jage den politiske slesvigholstenske Politimester Herr Krohn med sine Gensdarmmer, der over alt gjøre Ulykker og Optøier, bort, fordi den ikke har kunnet faae sine Proclamationer og Bekjendtgjørelser om Tiltrædelse af Regjeringen trykte, endsige bekjendtgjorte, og det er endda Spørgsmaal, om det vil kunne skee imorgen (Mandag), da her kun er et usselt Trykkeri, og man ikke itide har taget sin Tilflugt til de herværende Steentrykkerier. Men det værste er, at jeg frygter meget for, at det, selv naar dette er skeet, ikke vil lykkes at bringe Tingene i en taalelig Gang, deels formedelst den Modstand, som vises fra Statholderskabet og de den hengivne proviso- riske Embedsmænds Side, deels formedelst den Understøttelse, disses Bestræbelser finde i de af den preussiske Commissair (eller hans Mephistopheles Herr Bonin) opstillede Grundsætninger og Anskuelser, som jeg frygter for, at Tillisch ikke kraftigt nok gaaer imøde, hvorfor jeg forsaavidt priser mig lykkelig, at jeg har undslaaet mig for at overtage det mig tiltænkte Departement, som Warnstedt af den Grund allerede er saa keed og leed af, at jeg frygter meget for, at han ogsaa gaaer fra det, hvilket imidlertid dog skulde være mig ukjært, fordi det vilde sætte Tillisch i meget stor Uleilighed og lægge uoverstigelige Hindringer i Veien for en Forvaltning, som det vist vilde være til stor Skade for vor Sag at maatte opgives fra dansk Side, ihvormeget end Skylden derfor falder over paa den anden Side. Jeg søger derfor ogsaa saameget mueligt at styrke paa Warnstedt, skjøndt jeg i det væsentlige

er enig i hans Anskuelser og Grundsætninger, og opgiver ogsaa endnu ikke ganske Haabet, skjøndt det kun er smalt.

Flensborg, d. 1. Sept. 1849.

Et Par Ord for idetmindste at sige Dig, at jeg endnu ikke er blevet ihjelslaaet eller lemlæstet og siden Svenskerne Ankomst, der ere her i temmelig betydelig Styrke og patrouillerer meget omhyggeligt, ogsaa har mere Haab, end jeg ellers kunde have, at gaae fri derfor, skjøndt det slesvigholstenske Parti her endnu er temmelig dristigt, og saaledes endnu igaar og iforgaars et ikke ubetydeligt Antal Reconvalescenter fra de herværende og Apenrader Lazarether for Insurgent-tropperne, der efter den svenske Commandant eller Generals Forlangende bleve sendte hjem, kørte ud af Byen med tyske og slesvigholstenske Faner, bekrandsede med Blomster fra øverst til nederst, hujende og syngende Schleswigholstein meerumschlungen. Du kan vel tænke, at det kogte lidt i mig at see dem passere saaledes lige forbi mine Vinduer. Men hvad kan man vente andet, naar man lader en Mand som Niemann vedblive at fungere som Politimester, og ikke engang strax jager Herr Krohn med sine Gensdarmer bort, men lader ham lige under Commissionens Øjne nedskyde et Par Folk — deriblandt af Feiltagelse en ivrig Slesvigholstener — ved sine Gensdarmer, uden at gjøre noget til at forebygge videre Rædselsscener af den Art, indtil Folket selv reiser sig for at bestorme Herr Krohns Huus, og der saa først træffes Anstalter til at sikkre hans Person — som det hedder mod Po-

belen — og man saa lader ham slippe bort og saalidet bekymrer sig om at drage ham til Ansvar for hans uforsvarlige Fremgangsmaade, at han endnu den følgende Eftermiddag blev seet saagodtsom paa Stadens Grund, og maaskee endnu opholder sig her som Spion for Statholderskabet. Vidste man i Kiøbenhavn, hvorledes Sagerne staaer her, man maatte græde blodige Taarer derover! og dog tør man ikke tænke paa andet end saa meget som mueligt at søge at holde det ud, for ikke at give Anledning til den Paastand fra den modsatte Side, at Danmark havde givet Anledning til Brud paa Conventionen eller den indsatte Regjerings-commissions Ophævelse. Og jeg beder Dig derfor ogsaa meget ikke at lade Dig forlyde med, hvad jeg her skriver Dig, saaledes at det kunde komme ud, som om det kom fra mig. Tillisch har i Sandhed et meget tungt Hverv, især fordi han saa ofte maae komme i Tvivl om, enten han burde træde kraftigere op og derved maaskee foranledige et aabenbart Brud med sin Collega, eller bringe det til en Voldgiftskjendelse, der, hvis den gik ham imod, maaskee kunde gjøre hans og Commissionens Stilling endnu værre. Jeg vil ikke nægte, at det mangan Gang forekommer mig, at han burde træde kraftigere op, og at han navnlig strax i Begyndelsen har givet for meget efter, men jeg kan ogsaa godt begribe hans Betænkeligheder og føle, hvor vanskeligt det er at vælge det Rette, især da Hodges strax efter Installationen reiste tilbage til Hamborg for at ordne sine Affairer, som han pludselig havde maattet gaae fra for at være her til den i Conventionen bestemte Installationsdag, og derefter havde maattet

vente her næsten eller hele 14 Dage til Unytte, fordi Bonin fra Dag til Dag udtrak denne Handling. Være de to Commissarier blot nogenlunde enige i deres Principer og navnlig hvad der skyldes Kongens Navn, i hvilket de regjere, og den ulykkelige Befolkning, der hidtil har lidt et saa umaadeligt Tryk, da kunde Sagen, uagtet alle de Vanskeligheder, Statholderskabet og dets Hjelpere bereder, dog maaskee til Nød være blevet sat igjennem. Men hvorledes skal det, under Omstændigheder, hvor kraftige og hurtige Beslutninger saa ofte ere nødvendige, vel kunne gaac, naar de selv i ganske ubetydelige Sager trække, den Ene til høire, den Anden til venstre Side, og saa ikke engang Kudsken er tilstæde, der kunde sige: træk derhen! Om det saa var nok saa galt, saa var det dog mangen Gang bedre, end hvad der skeer. Jeg vil blot anføre den ene Kjendsgjerning, at der endnu indtil denne Time ikke er truffet nogen Foranstaltning til at jage Gensdarmerne ud, der sværme omkring i hele den nordligere Deel af Landet — man siger endog, at de endnu lade sig see paa de forladte Batterier paa Dyppelbjerget — og det uagtet den svenske General officielt har beklaget sig over deres Nærværelse og andraget paa, at de maatte blive fjernede. Dette Andragende har rigtignok nu bragt Sagen lidt i Gang, men dog ikke videre end at man, efter i Forgaars at have villet formaae mig til at reise op til de nordligere Byer og Amter for at anstille Undersøgelse om, hvorvidt der var Grund til at træffe nogen Foranstaltning i den Henseende — hvilket Hverv jeg dog befriede mig fra ved den Bemærkning, at jeg, uanseet mit Ubekjendtskab med Forholdene, vilde være

nødt til at træde i Forhandling med Amtmand Bruhn i Haderslev, som jeg, naar jeg saae ham, neppe vilde kunne afholde mig fra at spytte i Øinene, som en Mand, der havde brudt sit tildeels til mig selv givne Æresord — og endnu samme Dag at have betroet dette Hverv til Amtsforvalter Holstein, forsinkes, Gud veed af hvad Grund, hans Afreise til idag. Generalen havde ogsaa andraget paa, at Borgmester Schow i Apenrade skulde fjernes derfra, men ogsaa der har man først holdt det for nødvendigt at undersøge, om der er tilstrækkelig Anledning til et saadant Skridt. Alle disse Forhalinger gaae ud fra Eulenburg, og i hvor sørgelige Følger en Eftergivenhed mod ham kan og maa drage efter sig, saa kan jeg dog begribe, at Tillisch vel kan have Betænkelighed ved at bringe ethvert saadant Tilfælde til Hodges' Kjendelse; hvilket uidentvilt vilde forvolde et endnu længere Ophold, naar der skal skrives Klager og Forsvarsdeductioner og sendes Stafetter eller Breve frem og tilbage mellem Hamborg og her. Men enhver Bestyrelseskunst maae gaae Pokker i Vold under saadanne Forhold. De gode eller taalelige Tanker, jeg tidligere havde om Eulenburg, ere for længe siden gaaet den Vei, og jeg holder Modet endnu kun lidt opret ved Haabet om, at det ikke skal gaae ligesaa med Hodges, som jeg hidtil endnu har gode Tanker om. Om Eulenburg virkelig selv er Fader til den Politik eller Fremgangsmaade, han følger, maae jeg lade være usagt, ligesom det vilde være vanskeligt, bestemt at bevise, at der ligger saa slette Motiver til Grund derfor. Men jeg kan ikke nægte, at jeg Dag for Dag bliver mere bestyrket i den Mistanke, at han lægger

det an paa deels at gjøre Tillisch saa keed af disse Forhold, at han kunde komme til at forløbe sig eller tage den Beslutning at opgive sit Hverv, og saaledes denne Vaabenstilstands-Betingelse eller Bestemmelse kunde erklæres brudt fra dansk Side, deels om mueligt at berøve ham den Understøttelse, han har og kan finde i Afbenyttelsen af de faa Embedsmænd, der i sin Tid af Loyalitet have forladt deres Poster herovre eller som han har bragt med eller kunde faae til Hjelp fra Kiøbenhavn. Warnstedt, som neppe vil kunne erstattes med Hensyn til hans Kjendskab til Post- og Toldfaget, har han alt flere Gange stødt for Hovedet, saa at han nu har frasagt sig at overtage det ham tiltænkte Departement, og trods al den Umage, jeg gjør mig for at formaae ham til idetmindste, uden at give sit Navn til Forvaltningen af Sagerne, at blive her og støtte Tillisch ved Sagernes Behandling, frygter jeg dog for, at det paa Længden ikke vil lykkes mig at holde paa ham; og mig har han ikke gjort det meget bedre med, saa at jeg engang har maattet sige ham ganske alvorligt Beskeed; hvilket idetmindste bevirkede, at han udvortes blev meget høflig imod mig, skjøndt jeg ikke tvivler paa, at han i sit Indre ønskede mig Fanden i Vold. Hvergang der er Tale om, til Forretningernes fornødne Fremme at drage en eller anden af de hidtil ved de tydske Collegier ansat, *endog tydsk født* Arbeider herover, gjør han Indsigelser og Ophævelser over den Godtgjørelse, der vilde være at tilstaae dem, ja han skal endog have proponeret at forsøge at skaffe sig Arbeidere blandt det under Statholderskabet hidtil ansatte Personale, og havde maaskee

ikke saa let opgivet denne Idee, naar han, efter Opfordring havde kunnet nævne nogen, der efter hans Formening eller Kjendskab kunde være kvalificeret dertil. Og det medens han paa den anden Side nægter sit Samtykke til, at de af Kongen ansatte Embedsmænd, der af Loyalitet have forladt deres Poster, igjen indsættes deri, med mindre man vilde kunne paavise de i deres Sted indsatte provisoriske Embedsmænd Overtrædelse af deres Embedspligt, navnlig mod den nu indsatte Regjering. Saalænge skulde altsaa de Kongen tro Embedsmænd vente paa igjen at maatte overtage deres Poster til Fordeel for de af Oprørsregjeringen indsatte! og det kalder han at regjere i Kongens Navn! og staaer saa fast derpaa, at Tillisch nu nok har besluttet, idetmindste med Hensyn til nogle af disse Embedsmænd at bringe Spørgsmaalet til Hodges' Kjendelse, som jeg, skjøndt ingen kan svare for, hvorledes en med Forholdene ubekjendt Mand vil betragte et Tilfælde, hvor Tilveiebringelsen af bestemte Beviser idetmindste for Øieblikket er umuelig, og det mere er det almindelige Indtryk af Vedkommendes Fremgangsmaade end strengt juridiske Deductioner, der skal motivere Beslutningen. Men hvad bedre staaer der overhoved til at vente af en Mand som Eulenburg, der ikke undseer sig ved at sige til mig, at man ikke kunde lægge saa megen Vægt paa, at Amtmand Bruhn havde brudt et Æresord, som han havde givet paa en Tid, da han var holdt som Fange; eller — som Warnstedt paa-staaer, at han har gjort i hans Overværelse — kan sige til en Embedsmand, der kom til Commissionen for at raadføre sig med den, om han anerkjendte Commissionen,

og paa dennes meget rigtige Bemærkning, at han syntes, at hans Nærværelse syntes at maatte være tilstrækkeligt Beviis, forandrede sit Spørgsmaal derhen: om han erkjendte Bestyrelsescommissionen for Landets *factiske* Regjeringsautoritet! altsaa ikke den retmæssige! Det er dog næsten endnu galere end da han nyelig i min Nærværelse til Tillisch, der foreholdt ham, at de dog maatte erindre, at de regjerede i Kongen af Danmarks Navn, gjensvarede, at de ikke vare udnævnte dertil af Kongen af Danmark! Maaskee hørte Tillisch det ikke, eller maaskee var det ogsaa klogere, at han lod, som om han ikke hørte det. Men Du kan let tænke Dig, at det kogte i mig, og jeg troer neppe, at jeg havde kunnet holde mig tilbage fra at blive grov, dersom jeg ikke havde været ganske udenfor Discussionen, under hvilken det forefaldt. Jeg kan derfor heller ikke sige andet, end at det ikke fortryder mig, at jeg hidtil har værget mig mod at overtage et Departement, skjøndt det kan være meget mueligt, at man i Kiøbenhavn vil være utilfreds dermed og ansee det for en Vrangvillighed eller Dovenskab, som jeg dog ellers hidtil ikke just har givet dem Anledning til at forudsætte hos mig. Den Fritagelse for Ærgrelser, som jeg derved hidtil har forskaffet mig, vil imidlertid, frygter jeg, dog ikke vare længe, da jeg idag er bleven opfordret til at være Commissionen behjælpelig ved Behandlingen af de Sager, der høre til de Departementer, Warnstedt skulde have overtaget. Da man imidlertid dog ikke har forlangt, at jeg skulde overtage Ansvaret for de Beslutninger, de ville tage, eller de Expeditioner, der ville forefalde, ville blive at underskrive af mig,

saa haaber jeg, at jeg, uden at afslaae denne Begjæring, vil kunne snoe mig igjennem uden altfor megen Ærgrelse, og dog maaskee kunne stifte nogen Nytte ved min Medvirkning, især ved i forekommende Tilfælde at kunne støtte paa Tillisch ved mit speciellere Kjendskab til mange Forretnings-Personaliteter og Localiteter. Tillisch meente idag ogsaa, at Plessen vilde komme ham til Hjelp, og vil han jo vel komme til at overtage disse Departementer og befrie mig for videre Deeltagelse heri, hvilket idetmindste forsaavidt vilde være mig kjært, som jeg da dog maaskee om nogle Uger vilde kunne tænke paa at vende lidt tilbage til Føder, naar jeg først har været omkring at eftersee Casserne paa de Steder, hvor jeg kan tænke paa at komme hen uden altfor stor Udsigt til at blive slaaet ihjel. — —

Flensborg, d. 31. Januar 1851.

. . . Formodentlig vil jeg da nu ogsaa komme betids nok hjem for at tage Deel i Festlighederne ved Troppernes Hjemkomst, og skjøndt jeg tvivler meget paa, at Herr Sørensen har paatænkt, som Du, at feire den ved nogle Rigsdagsmænds Udkastelse af Vinduerne, saa vilde der vistnok ikke høre meget til at formaae Militairet til selv at foretage en Udkastelses Forretning ved hele Rigsdagen. Stemningen blandt Militairet er, som jeg ved min Nærværelse i Slesvig fra mange Sider erfoer, siden de sidste Forhandlinger om Krigsministerens Budget, frygtelig opbragt mod Rigsdagen, og der behøvedes vist ikke mange Opfordringer til at formaae den hjemvendende Armee til, med Bajonetten at lære disse selvskabte sørensenske Enevoldsherskere

Mores. Iøvrigt kan det, efter hvad Du skriver om Haandværkssvendene, maaskee ogsaa være ret godt, at der kommer lidt Tropper til Kiøbenhavn, skjøndt jeg ellers ikke just er saa ganske rolig ved den store Tryghed, hvormed man lader dem gaae tilbage, inden den holstenske Armee er opløst, og Frederiksort med Rendsborg besat af vore Tropper, især hvis Grunden, som man siger, er at Commandanterne have vægret sig ved at adlyde Ordren om deres Overgivelse, hvilket vel kunde tænkes som en Desperationsstreg af en eller anden af de Officerer, der kunne forventes at blive behandlede som Herr Jess. Jeg haaber imidlertid, at deres Forsøg ville strande paa deres Undergivne, der ikke have samme Grunde som de til at væрге sig til det Yderste med den visse Udsigt, da at gaa den samme eller en maaskee endnu værre Skjæbne imøde . . .

Slesvig, d. 23. April 1851.

. . . Siden jeg skrev Dig sidst herfra, har jeg ført et meget eensformigt Liv: hver Morgen Kl. 9 paa Amtsstuen, som jeg først forlader Kl. 2—3 for at indtage mit Middagsmaaltid, og derefter igjen mellem 5 og 6 at begive mig derhen for at arbeide til Kl. 10—11 om Aftenen, saa at jeg maae være ret tilfreds med, at Amtsstuen ligger omtrent en Fjerdingvei fra mit Hotel, da jeg ellers neppe vilde faae den allernødvendigste Motion, da jeg dog engang imellem maae gjøre en Snup-Visit hos en eller anden af Honoratiores eller gamle Bekjendte her i Byen — hvoraf der rigtignok ikke ere mange tilbage. Dertil gjør Beleiringstilstanden det endnu tristere og stillere paa Gaderne, og naar

jeg gaaer hjem om Aftenen, hører jeg næsten ikke andet end Fodtrin af Patrouiller og et: „Holdt, hvem der“ af de Skildvagter, jeg maae passere og vise min Natseddel, som i Almindelighed 2, 3 å 4 Gange maae op af min Lomme hver Aften. Det er jo lidt besværligt og keedeligt, men derved er intet at gjøre, og saalænge Stemningen hos Befolkningen her ikke antager en noget blidere Charakter end der, efter hvad man siger, endnu skal herske her, kan det maaskee have sit Gode, at Tøilerne holdes lidt stramme. Idag, som nok er Aarsdagen for Slaget ved Slesvig, heed det sig, at der skulde foretages en lille Demonstration af de patriotiske Damer, af hvilke 3 skulde have forenet sig om at spadsere frem og tilbage forbi Commandantens Bolig, hver klædt i en af de Slesvig-Holstenske Farver: rødt, hvidt og blaåt. Formodentlig har det dog blot været en Witz, som en eller anden Spøgefugl har gjort for at lægge Commandanten (Helgesen) en anden Witz i Munden, idet man nemlig sagde, at han skulde have paalagt sin Skildvagt, naar de kom, at invitere den blaae ind til sig paa en Kop Chokolade og imidlertid at lade de andre To spadsere udenfor i de danske Farver. I Søndags var Baggesen her for at afhente nogle vigtige Papirer angaaende Rendsborg, som jeg havde fundet i Cammer-Archivet og bragt med mig herover, da jeg ikke vilde betro dem til Posten . . .

Forsamlingshusene i Nordslesvig.

Af N. H a n s e n.

Som den nationale Kamp i Nordslesvig føres, gaar det i visse Maader ligesom i Skakspillet: Naar en af Spillerne her gør et *Træk*, søger Modspilleren ved et *Modtræk* at krydse den andens Planer, og det gælder om samtidig med Forsvaret at rette et Modangreb mod Modstanderen.

Paa lignende Maade har Kampen i Sønderjylland bestaaet i Træk og Modtræk. Da det danske Sprog i Slatningen af Halvfjerdserne var trængt saa langt tilbage i Skolen, at Tysk havde faaet samme Ret som Modersmaalet, gjorde man fra dansk Side et ypperligt Modtræk ved Oprettelsen af Foreningen til det danske Sprogs Bevarelse i Nordslesvig. — Da den berygtede Sproganordning af 1888 kom med det afgørende Angreb paa Modersmaalet, oprettedes nogle Aar efter, i 1893, Skoleforeningen, der skulde hjælpe nordslesvigske Unge til paa danske Skoler at lære, hvad de hjemlige Skoler nægtede dem. — Da Angrebet rettedes paa vor Jord, blev i 1910 med kort Varsel „Nordslesvigs Kreditforening“ oprettet som et kraftigt virkende Modtræk.

Paa samme Maade er det gaaet til med de *Forsamlingshuse*, som i de senere Aar har rejst sig rundt om i Nordslesvig.

Under Køllerpolitikken havde Myndighederne faaet Øje for den store Betydning, som Foreningslivet og de folkelige og nationale Møder havde for den nordslesvigske Befolkning. Ved disse Møder, der hovedsagelig blev holdt i Krosalene, styrkedes Sammenholdet, spredtes Oplysning om vore Forhold, og i det hele taget udøvedes der her et folkeopdragende Arbejde af stor Betydning. Meget træffende er vore politiske Møder bleven kaldt *nationalt opbyggende* Møder. Mange vil her have erfaret, at Bevidstheden om at være fælles med alle sine Folkefæller om den nationale Forsvarskamp, giver Styrke og fornyet Mod.

Det var imod dette Punkt, at Køllerpolitikken rettede et af sine Angreb, der i Begyndelsen saa farligt nok ud, og som en Overgang ganske sikkert ogsaa bidrog til at svække vor Stilling. Myndighederne lagde et stærkt Pres paa Kromændene for at faa dem til at nægte Lokale til danske Møder. Adlød de ikke, kom Straffen i Form af skærpede Politibestemmelser, Afkortelse af Polititimen osv.

Saaledes fik Gæstgiver J. Frosch i Toftlund, der kort i Forvejen havde stillet sit Lokale til Raadighed for et politisk Møde, følgende Skrivelse:

Den konstituerede
Amtsforsander.

Toftlund, d. 24. Marts 1899.

Den Forlængelse af Polititimen til Kl. 11, som De én Gang for alle har faaet og hidtil har haft,

fratages Dem herved, og Polititimen fastsættes igen til Kl. 10. Samtidig meddeler jeg Dem, at De i Fremtiden ikke vil faa Politiets Tilladelse til Afholdelse af offentlig Dans og lignende.

v. Stojentin.

Dette Kneb var dog ikke nogen ny Opfindelse, som Køllerpolitikken havde gjort. Midlet havde, især i Junkeregnene i Tyskland, i lang Tid været praktiseret af Myndighederne overfor politiske Modstandere, og Systemet havde endog faaet sit eget Navn: „Saal-abtreiberei“.

Myndighederne ønskede dog ikke ligefrem at tilstaa dette indirekte Straffesystem overfor Værterne. Den 14. Maj 1903, da Rigsdagsvalget stundede til, rettede Tobaksfabrikant *M. Andresen*, Aabenraa, der var opstillet som Kandidat i 2. Valgkreds, en høflig Forespørgsel til Landraad *v. Uslar*, om der var Fare for, at der fra Politiets Side vilde blive paaført Værterne Næringstab, om de gav Lokaler til danske Vælgermøder.

Herpaa svarede Landraaden med følgende Skrivelse:

Brøndlund Slot, d 15. Maj 1903.

Paa Deres Skrivelse af 14. ds. svarer jeg høfligst, at jeg maa overlade det til Kromændene selv, om de vil overlade Dem deres Lokaler til Afbenyttelse.

Ingen af de mig undergivne Politimyndigheder har skadet Gæstgiverne, Politihaandhævelsen fra d'Hrr. Amtsforstanderes Side overfor Kromændene har hidtil ikke givet Anledning til begrundet Klage.

v. Uslar.

Dette Svar kunde jo tyde paa, at Myndighedernes Holdning i dette Spørgsmaal var fuldstændig uangribelig. Men man kan imidlertid ikke altid bedømme de

preussiske Myndigheder retfærdigt efter deres officielle Skrivelser. Et Par Maaneder efter offentliggjordes nemlig følgende Skrivelse fra Landraad v. Uslar, udstedt under samme Dato som Skrivelsen til Fabrikant M. Andresen:

Strengt fortroligt!

Aabenraa, d. 15. Maj 1903.

Som Bilag oversender jeg Dem til Underretning en Forespørgsel fra Andresen samt mit Svar. Jeg haaber, at Værterne vedblivende ikke giver Lokaler til Andresens Møder. Jeg beder Dem høfligst om at gaa forsigtig og behændig til Værks. Skulde en eller anden Vært stille sine Lokaler til Raadighed, beder jeg Dem om at notere ham.

v. Uslar.

Til

d'Herrer Amtsforstandere.

Egenhændigt!

Da Hr. Andresen saa denne Skrivelse, kunde han jo næsten ikke tro sine egne Øjne: at en kongelig preussisk Embedsmand som Landraad v. Uslar paa samme Dag skulde have skrevet de to modstridende Dokumenter. Han sendte en høflig Forespørgsel til Landraaden og bad om en Forklaring. Men indtil Dato har Hr. v. Uslar ikke givet noget Svar paa denne Forespørgsel.

Havde Kromændene nu alligevel givet Lokaler til danske Møder, var det selvfølgelig ikke blevet ved, at Amtsforstanderne havde noteret dem, som Landraaden saa smukt bad dem om. „Straffen“ skulde nok følge i en eller anden Form, og Frygten for de Næringstab, der ad denne Vej kunde paaføres Værterne, virkede — hvad der

til en vis Grad er forstaaeligt nok. Det lykkedes Myndighederne at gennemføre Krospærringssystemet for *hele Nordslesvig* kort efter Aarhundredskiftet, og dermed havde de, mente de da, ført et dræbende Slag imod det danske „Mødeuvæsen“.

Men ogsaa her lykkedes det den danske Befolkning at finde og gennemføre et Modtræk. Samtidig med eller rettere kort efter, at Krodørene var bleven slaaet i, sprang Forsamlingshusdørene op. Allerede i sidste Halvdel af Halvfemserne havde flere Forsamlingshuse rejst sig rundt om i Nordslesvig. Men da Spærringssystemet var gennemført, kom der *Fart* i Byggeriet; og nu i Øjeblikket staar der 46 Forsamlingshuse i Brug Landet over, og 4—5 er planlagt og venter paa at blive opført.

Denne Kamp var bleven ført paa en saadan Maade og med et saadant Udfald, at vi har al Grund til at være tilfreds med Udviklingen. I Forsamlingshusene, som Befolkningen selv ejer, har vi faaet langt bedre og hyggeligere Lokaler, end vi i de fleste Tilfælde havde i Krosalene i gamle Dage. Der afholdes langt flere Møder, kommer langt flere Tilhørere end før, og Forsamlingshusene virker paa mange andre Omraader samlende paa Befolkningen, ved Gymnastik, Læse-aftener, Sangaftener o. s. v., hvor alle uden Persons Anseelse mødes og føler sig hjemme. Dertil kommer endvidere, at Møderne i et Forsamlingshus i Regelen vil blive billigere end i Kroen, og det er en Ting af Betydning, naar det gælder om at faa saa mange som muligt med, ogsaa af dem, for hvem de medfølgende Smaaudgifter spiller en Rolle.

De 46 Forsamlingshuse, som for Øjeblikket er i Brug i Nordslesvig, er følgende; Tallet angiver Aaret, da Huset blev opført:

I *Haderslev Kreds (Vesteramt)* 20 Forsamlingshuse:

Bovlund ¹⁾	1870
Skrave	1892
Øster Lindet	1895
Vodder ²⁾	1896
Bevtoft	1897
Nustrup	1898
Agerskov	}	1903
Rødding, „Røddinghus“		
Skærbæk Landbohjem		
Brøns	}	1905
Hjerting		
Roager		
Rurup	}	1906
Fol		
Høgshro		
Skodborg	}	1907
Brendstrup		
Hygum		
Jels Landbohjem	1908
Spandet	1909

(*Østeramtet*)³⁾ 7 Forsamlingshuse:

Tyrstrup, „Frej“	1897
Haderslev	1902
Anslet	1905

¹⁾ Bovlund Menighedssal er regnet med, skønt den jo ikke i egentlig Forstand hører ind i Forsamlingshusenes Række. Men den gamle Kirkesal benyttes efter Frimenighedskirkens Opførelse paa samme Vis som Forsamlingshusene, til Foredrag, Gymnastik m. m., og er derfor taget med her.

²⁾ Vodder Forsamlingshus bruges kun til kirkelige Møder.

³⁾ For nylig meddeltes, at den gamle Skole i Bæk var købt med det Formaal at omdanne den til et Forsamlingshus.

Hoptrup	}	1906
Hyrup		
Vedsted Landbohjem		
Kastvraa		1908

I *Aabenraa* Kreds, 6 Forsamlingshuse:

Aabenraa, „Folkehjem“ (købt)	1900	
Tyrsbøl	1906	
Genner	1908	
Nørre Hostrup	1909	
Bolderslev	}	1910
Hjortkær		

Foruden disse Forsamlingshuse i Aabenraa Amt kan ogsaa nævnes *Hotel Stadt Hamborg* i *Graasten*, som er købt af Danske, og som benyttes paa lignende Maade som Forsamlingshusene, til Møder, Gymnastik o. l. Endvidere er der i *Felsted* planlagt og samlet en Del af den nødvendige Kapital til en Forsamlingsbygning, ligesom der ogsaa i *Kliplevegnen* har været arbejdet paa at faa et Hus rejst.

I *Sønderborg* Kreds 5 Forsamlingshuse:

Sottrup	1898	
Nybøl, „Eben Ezer“	1900	
Nordborg, „Nørherredhus“	}	1906
Tandslet		
Egen		1908

I *Sønderborg* By har der været et dansk Forsamlingshus, oprettet 1903 af et Selskab med begrænset Hæftelse. Huset blev solgt 1907, men Selskabet bestaar endnu og ejer en betydelig Kapital, som skal anvendes til Oprettelsen af et nyt Forsamlingshus. Huset vil blive rejst i det kommende Aar. Paa et Møde kort før Jul besluttedes Oprettelsen af det ud-

videde Selskab (S. m. b. H.). Kapitalen, som Selskabet har til Raadighed, er ca. 83,000 Mk. Efter et foreløbigt Overslag vil Bygningen komme til at koste 95—100,000 Mk. Som Byggeplads valgtes et Grundstykke overfor Smaabanegaarden. Arkitekt *Nyrop*, Københavns Raadhus' Bygmester, vil levere Tegningen.

I Sommeren 1911 har man endvidere begyndt Opførelsen af et Forsamlingshus i *Svenstrup* i Als Nørherred. Byggesummen anslaaes til 13,000 Mk., og Salen kan rumme 150 Personer.

I *Dybbøl* er der ogsaa Tanker fremme om at faa rejst en Forsamlingsbygning.

I *Tønder* Kreds 8 Forsamlingshuse:

Visby (købt)	1894
Døstrup	1906
Brede	} 1907
Møgeltønder, „Møgeltønderhus“	
Jejsing	1909
Emmerlev	1910
Ballum, „Ballumhus“	} 1911
Bylderup, „Slogsherredshus“	

Det vil af ovenstaaende fremgaa, at Forsamlingshusbevægelsen tidligst og kraftigst har slaaet igennem i Haderslev Kreds. Bortset fra Bovlund Menighedssal, der allerede opførtes 1870, men som oprindeligt kun blev benyttet som Frimenighedens Kirkesal, og som først senere er indrettet til Forsamlingshusbrug, er *Skrave Forsamlingshus* det første, som er blevet bygget i Nordslesvig. Det vil derfor have sin Interesse at høre lidt nærmere om Husets Oprettelse, da det jo indeholder Begyndelsen til en saa betydningsfuld Bevægelse.

Det første Forsamlingshus.

Naar man vil efterspore Aarsagerne til, at det første Forsamlingshus i Nordslesvig blev rejst, maa man i Grunden gaa helt tilbage til Midten af forrige Aarhundrede, ud til Vesteregnet, hvor *Kristen Kold* og *Sigfred Ley*, der begge var Lærere hos Knud Knudsen i Forballum, havde begyndt med at holde „danske Samfund“smøder paa Færgegaarden i Forballum. Disse Møder vandt stor Tilslutning og vakte Opmærksomhed i vide Kredse. Senere tog man ogsaa i *Bovlund* Tanken op, og mange Steder i Sønderjylland var der Mænd, som ønskede at faa en lignende Virksomhed i Gang paa deres Egn.

Det var bl. a. Tilfældet i Københoved. Denne Landsby har i Tidens Løb huset mange udprægede Personligheder, som i særlig Grad har taget fremragende Del i den folkelige Udvikling. Paavirket af Bevægelsen i Forballum og Bovlund søgte den unge Gaardejer *I. N. H. Skrumager* at faa et saadant Arbejde i Gang i Københoved. Han havde forstaaet disse Møders Betydning, og de stod for ham som noget saa attraaværdigt, at han mente, at hvor der var Mulighed for at finde Øre, burde Forsøget gøres. I Efteraaret 1862 fik han Lærer *Markus Buch* og Grd. *Claus Dall* interesseret for at gøre et Forsøg i den Retning, og der blev indbudt til et Møde i Skolen. Begyndelsen var meget lovende; Skolestuen var fyldt til sidste Plads, og der blev sunget gode danske Sange og læst forskellige Ting. Det var nu Meningen, at disse Møder skulde fortsættes en Gang om Ugen, men allerede næste Mødeaften mødte der kun ganske faa og den tredie Aften slet ingen, hvorefter Sagen foreløbig blev lagt hen.

Saa kom Krigen 1864, og efter dens ulykkelige Afslutning stod det Folk klart, at der nu maatte gøres et Arbejde for at styrke og opbygge dansk Folkeliv. Man tog nu her i Københoved det afbrudte Arbejde op igen, og der holdtes rundt om i Hjemmene ugentlige Møder i Vintermaanederne, hvor der blev sunget, talt og holdt Oplæsning. Saaledes gik Arbejdet i en Del Aar, indtil denne Arbejdsmaade afløstes af faste Møder, der holdtes først i Gaardejer *Mads Jacob Skøtts* og senere i Dyrlægge *J. Grams* Storstue. Deltagerne i disse Møder bestod hovedsagelig af Folk, der i denne Egn i temmeligt stort Tal havde sluttet sig til den grundtvigske Retning, paavirket ved Forbindelsen med Højskolen i Rødding.

Senere dannedes der Foredragsforeninger. Paa denne Egn havde *Foredragsforeningen „Fremtiden“*, der spændte over flere Sogne, allerede ladet afholde mange Møder. Et Forsamlingshus vilde under disse Forhold gøre udmærket Fyldest.

Nu kom der endvidere en Sag frem, som med Hensyn til Rejsningen af Forsamlingshuset i Skrave kom til at spille en betydelig Rolle; det var *Husflidssagen*. Siden 1872 havde der i Skrave Sogn bestaaet en Husflidsforening, og Husflidssagen havde i Gaardejer *Christian Lund* i Københoved haft en utrættelig og energisk Talsmand. Interessen for Husflidsarbejdet vakttes vidt omkring, men det havde sine Vanskeligheder. For det første savnede man et fast Arbejdsrum, hvor Undervisningen i Husflid og Sløjd, som ogsaa blev taget op, kunde meddeles; og ved de aarlige Udstillinger maatte man nøjes med et Telt, hvad der i Tilfælde af daarligt

Vejr havde sine Ubehageligheder. Et Forsamlingshus vilde ogsaa paa dette Omraade kunne afhjælpe Manglerne.

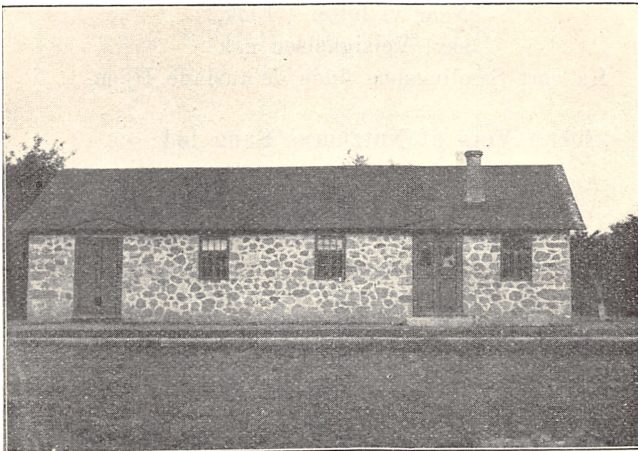
Og Tanken om at rejse et saadant Hus styrkedes endelig ved at se hen til Udviklingen i *Kongeriget*, hvor man mange Steder havde rejst Forsamlingshuse rundt om i Sognene og benyttede dem til Foredrag, Husfid og Gymnastik. Det laa da ret nær at prøve paa at faa denne Ide til at slaa Rod paa denne Side af Kongeaaen.

Efter at Tanken i nogen Tid havde været drøftet i Københoved, afholdtes i Foraaret 1892 et Møde hos Gdr. *I. B. Eliassen*, Bruunsgaard, der var bleven stærkt optaget af Sagen. Og de Tilstedeværende sluttede sig alle til Tanken, og man vedtog straks at begynde Aktietegningen. Det varede ikke længe, før den nødvendige Kapital var sikret; Aktierne var paa 25—100 Mark. De, som kørte rundt og besørgede Aktietegningen, behøvede i Reglen ikke engang at staa af Vognen for at faa en Mands Underskrift, saa Arbejdet gik let nok. Sparekassen for Frøs og Kalvslund Herreder paatog sig mod den fornødne Garanti af Deltagerne at yde det nødvendige Laan. Huset kom til at koste 5000 Mk.

Der nedsattes nu et Byggeudvalg, bestaaende af *I. B. Eliassen*, *I. N. H. Skrumsager* og *Dyrlæge Gram* med førstnævnte som Formand, og der købtés Byggegrund paa „*Toftlundgaard*“s Mark, hvor to Veje krydser hinanden tæt ved Skodborg Sogneskæl; flere af Aktiehaverne var nemlig fra Skodborg. I Løbet af Sommeren 1892 fuldførtes saa Bygningen. Af Haandværkerne var mange fra *Kongeriget*. Da Grænsen i dette Aar var spærret paa Grund af Kolera-faren sydfra, brugte Haandværkssvendene den Trafik i

al Stilhed at svømme over Kongeaaen for at komme til Arbejdspladsen.

Det blev et solidt Hus; mere solidt end egentlig smukt. Det er opført af Kampesten og bestaar af en større og en mindre Sal foruden Garderobeværelse og Køkken. Den store Sal kan rumme ca. 250 Personer og den lille ca. 30.

Skrave Forsamlingshus.

I December 1892 var Huset færdigt. I det af Forsamlingshusselskabet vedtagne Statut forbydes det at bruge Spiritus i Huset; ligeledes er Kortspil forbudt, og det paalægges Bestyrelsen at vaage over, at der ingen Udskejelser finder Sted.

Der holdtes i December et privat „Rejsegilde“; den egentlige Indvielse fandt først Sted efter Nytaar. Til „Rejsegildet“ havde Højskolelærerne la Cour og Nutzhorn i Askov efter Anmodning af I. B. Eliassen skrevet 2 Sange. I *la Cours* Sang hed det:

Mange enlige Hjem
 vilde gerne ha' frem
 Tidens stærkeste Drivkraft til Daad og ej Drøm:
 strække Foden med Kraft,
 bringe Haanden paa Skaft,
 sprede Lys over Tankens den levende Strøm.

Med hinanden i Haand
 og samdrægtig i Aand
 vil vi stævne til Værket, som vi vil ha' frem.
 Naar vi løfter i Flok,
 skal Velsignelsen nok
 fra vort Samlingshus finde de tusinde Hjem.

Sidste Vers af Nutzhorns Sang lød:

Men om vor Gerning skal Lykke faa,
 maa Modersmaalet her tales,
 saa Fædres Stordaad til Hjerter naa,
 og Fremtidsmaalet lyst afmales.
 Ja, Gymnastik og Sløjd og Tale god,
 de Gamles Klogskab og de Unges Mod,
 de sammenlagt
 rigtig i Pagt
 os hjælper Kursen ret at styre.

Huset benyttedes nu flittigt til Gymnastik og Husflid. Det første *Foredragsmøde*, der kan betragtes som Husets egentlige *Indvielse*, fandt Sted den 29. Januar 1893. Mødet afholdtes af Foredragsforeningen „Fremtiden“. Over 200 Mennesker havde givet Møde, og efter at „Udrundne er de gamle Dage“ var sunget, bød Byggeudvalgets Formand, *I. B. Eliassen*, Velkommen. Han udtalte Ønsket om, at Foredragsforeningen ret ofte vilde benytte Huset til Gavn og Glæde for sine Medlemmer. Daværende Journalist, Sprogforeningens nuværende Formand, *M. Andresen*, holdt derpaa Fore-

drag om Opdragelsen hos de gamle Grækere og fremhævede den Rolle, som Legemsøvelserne spillede for dem.

Foredragsforeningen „Fremtiden“s Formand var dengang den i 1906 afdøde Gaardejer *Hans Jokum Phylsant* i Langetved. Han havde skrevet 2 Sange til Mødet. Den første af dem, der blev sunget efter Foredraget, lød:

Ved

Indvielsen af Øvelses- og Forsamlingshuset,
rejst af Skodborg og Skrave Sogne i 1892.

Se et Hus fik vi bygt,
hvor i Venskab vi trygt,
ja, hvor frit vi med Lyst kan os øve
i den Ting, vi har kær
og, hvad godt er, især
sætte Viljen for Alvor paa Prøve.

Her vil Haanden med Flid
alt i Ungdommens Tid
blive øvet i Sløjd og i Snille;
her til Legemets Skik
ved en sund Gymnastik
er det Selvbeherskelsen, vi ville.

Ej med skinsyge Nap,
men fortrolig, omkap
vil vi dreje paa Fremtidens Skrue,
hvad saa Kvinde og Mand
af Værdi faar i Stand
her vil bringes i Samling til Skue.

Saa hvad der end skal frem,
det kun ret vil faa Klem,
naar at Samfundsanden det kan bære

Vid, en Hal for dens Gang
 gennem Tale og Sang
 om „sandt og godt og skønt“ her skal være.

O, at Værket maa gaa,
 som vi ærligt attraa,
 og fredlyst for Strid og indre Fare;
 som et Enighedsværk
 denne Bygning blev stærk,
 vi vil bede: „Gud saa den bevare!“

Ud fra denne Sang paaviste *Physant* derpaa, hvad Formaalet med Forsamlingshuset og med Foredragsforeningens Virksomhed var. Derpaa sang Forsamlingen den anden smukke Sang, han i Dagens Anledning havde skrevet om „det skønne, sande og gode“. Redaktør *M. C. Mathiesen*, Haderslev, pegede paa den herskende Trang til større Oplysning, mindede om Højskolen og dens Gerning i Oplysningens Tjeneste. Foredragsforeningen var ligeledes et Udslag af denne Trang. Det, der indenfor Forsamlingshusets Vægge skulde øves, var det samme, som der stod i Sangen:

.....
 blot i Hjertet Luen tændes,
 Evner øves, Viljen spændes,
 Kraften prøves, saa det kendes,
 vi vil frem til noget godt.

Endnu havde flere af Egnens Mænd, Gdr. *I. N. H. Skrummsager*, Dyrlæge *Gram* o. fl. a. Ordet, og efter at Redaktør *Mathiesen* og Redaktionssekretær *J. Jørgensen*, Haderslev, havde læst nogle Smaastykker op, sluttede Mødet med Sangene „Det haver saa nyligen regnet“ og „Der staar et Slot i Vesterled“.

Det var det første Møde i et Forsamlingshus i Nordslesvig, og det var, som det hed i Avisreferatet, „vellykket i enhver Henseende“, et godt Varsel for det store betydningsfulde Arbejde, som det blev Begyndelsen til.

Det næste Forsamlingshus oprettedes 2 Aar senere i 1894 i *Visby*, Tønder Kreds. Forsamlingsbygningen er det gamle Løve-Møgeltønder Herreders Ting- og Arresthus, bygget 1849—50. I Halvfjerdserne flyttedes Amtsretten til Løgumkloster, og Huset gik over i Privateje, indtil Enkefru Krüger solgte det til et Selskab m. b. H., „*Visby-Daler Forsamlingshus*“. Huset blev nu indrettet til Forsamlingsbrug, og der indrettedes senere en Kirkesal, hvor Frimenigheden holdt Gudstjeneste. I 1900 byggedes der en større Sal til Brug ved Møder og til Gymnastik.

Men iøvrigt ser man, at det i de følgende Aar op imod Aarhundredskiftet næsten udelukkende er i Haderslev Vesteramt, at der bygges Forsamlingshuse. Kun Sottrup i Sønderborg Amt kommer med før 1900. Men nu slaar *Køllerpolitikken* ind, og det giver sig ogsaa tydeligt til Kende ved Tallet paa de nye Forsamlingshuse, som rejses i de følgende Aar. Da Myndighedernes Spærringssystem var gennemført, og Befolkningen havde sundet sig lidt og overvejet, hvad der var at gøre, tog den selv resolut Murskeen i Haand. *Af vore 46 Forsamlingshuse er de 37 opført efter Aarhundredskiftet!* Det var Svaret paa Spærringssystemet, og det lod intet tilbage at ønske i Retning af Tydelighed: Den nordslesvigske Befolkning *vilde* ikke lade sig aftvinge Retten

til at pleje og værne sine „berettigede Ejendommeligheder“. Det var et Modtræk, som ikke blot viste et Angreb tilbage, men som i sig indeholdt et kraftigt Fremstød.

Vi ser nu ogsaa, hvordan de 3 andre Kredse, Aabenraa, Sønderborg og Tønder, kommer ind under Bevægelsen. Fordelt paa Kredsene og efter Aarstal ordner Forsamlingshusene sig paa følgende Maade:*)

	Haderslev		Aabenraa	Sønderborg	Tønder	Ialt
	V. Amt	Ø. Amt				
1892	1					1
1893						
1894					1	1
1895	1					1
1896	1					1
1897	1	1				2
1898	1			1		2
1899						
1900			1	1		2
1901						
1902		1				1
1903	3					3
1904						
1905	4	1				5
1906	3	3	1	2	1	10
1907	2				2	4
1908	1	1	1	1		4
1909	1		1		1	3
1910			2		1	3
1911				**)	2	2
	19	7	6	5	8	45

*) Bovlund Menighedssal ikke medregnet.

***) Svenstrup Forsamlingshus blev først indviet den 10. Marts 1912.

Denne Opstilling viser, at Haderslev Vesteramt har fuldstændig Overvægten. Byggeriet synes her at være naaet sin Afslutning omkring 1909; da er Kredsløbet saa omtrent fuldført. I de andre Kredse begynder Bevægelsen at tage fat i Midten af 90erne, men det er først efter Køllerpolitikens Ophør, at Arbejdet her kommer i Gang over hele Linjen, og Bevægelsen er tydeligvis ikke standset endnu. Herpaa tyder jo ogsaa de omtalte planlagte Forsamlingshuse, hvoraf 3 hører hjemme i Sønderborg og 1 i Aabenraa Kreds.

Forsamlingshusenes Beliggenhed.

Undersøger vi nærmere, hvordan de i Brug værende Forsamlingshuse er fordelt med Hensyn til Kredsene, har Haderslev jo med sine 27 i høj Grad Overvægten. Derpaa kommer Tønder Kreds med 8, Aabenraa med 6 og Sønderborg med 5. Her maa der selvfølgelig tages Hensyn til, at Haderslev Kreds næsten er dobbelt saa stor og har omtrent dobbelt saa mange Indbyggere som hver af de øvrige Kredse.

Vil man undersøge, i hvilket Forhold *Tallet paa Forsamlingshuse* staar til det danske *Befolkningstal* i de forskellige Kredse, vil man, naar man lægger det danske Stemmetal fra sidste Rigsdagsvalg i 1907 til Grund, faa følgende Billede:

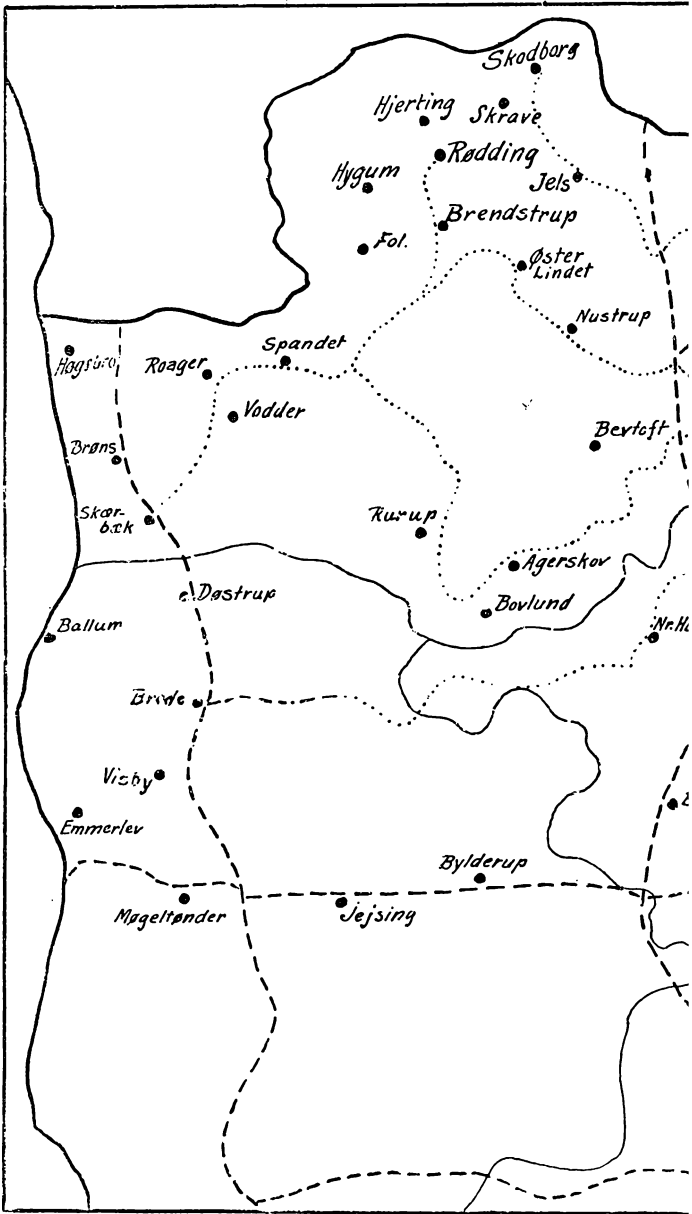
Der afgaves i 1907 i de 4 nævnte Kredse ialt 14,605¹⁾ danske Stemmer. Det giver 1 Forsamlingshus for hver 318 danske Vælgere. Men i *Tønder Kreds* (8 Forsmh. og 1783 danske Stemmer i 1907) er der

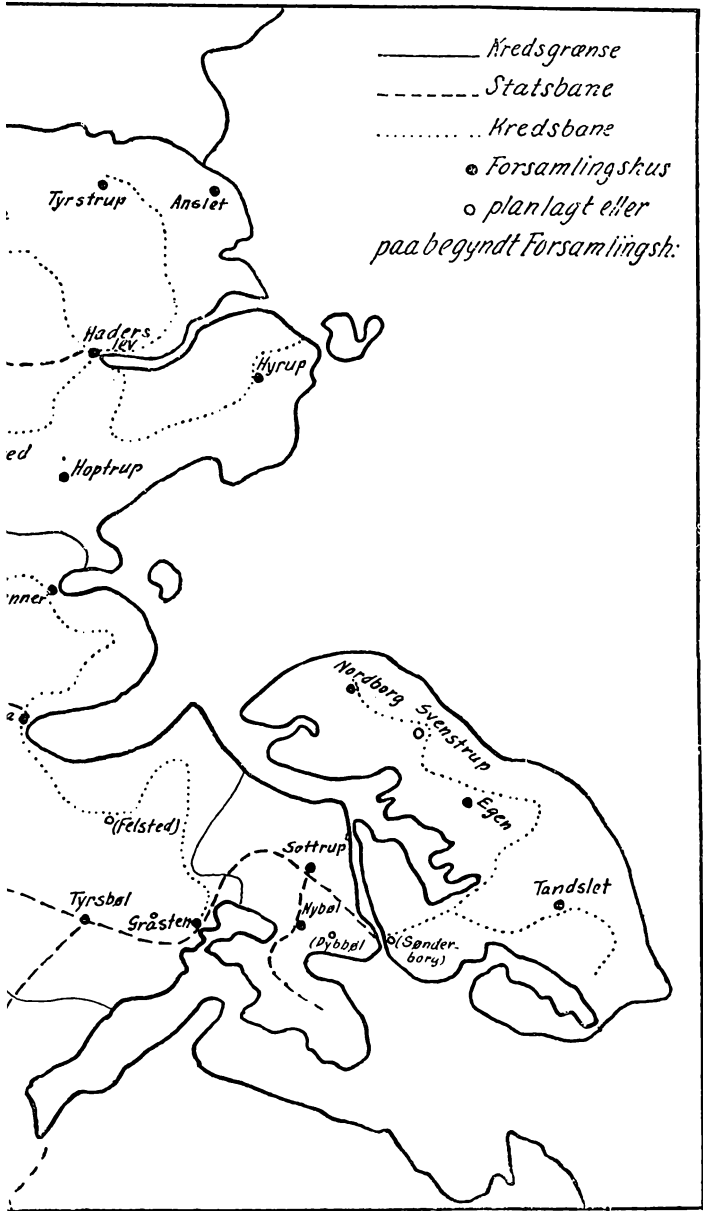
¹⁾ „Sdj. Aarb.“ 1908 I.

bygget 1 Forsamlingshus for hver 223 danske Vælgere. Nr. 2 bliver *Haderslev* Kreds (27 Forsmh. og 6606 danske Stemmer) har 1 for hver 245 danske Vælgere; *Aabenraa* Kreds (6 Forsmh. og 2408 dsk. Stemmer) har 1 Forsamlingshus for hver 401 danske Vælgere. Sidst kommer *Sønderborg* Kreds (5 Forsamlingshuse og 3808 dsk. St.) med 1 Forsamlingshus for hver 762 danske Vælgere. Med Hensyn til *Sønderborg* Kreds maa Landets tættere Bebyggelse dog tages i Betragtning; Afstanden til de forhaandenværende Forsamlingshuse er ikke saa stor for en større Del af Befolkningen, og naar de dels paabegyndte, dels planlagte Forsamlingshuse bliver opført, vil de jo forrykke Forholdet ret betydeligt, selv om *Sønderborg* Kreds alligevel vil blive den sidste i Rækken. Det viser sig altsaa, at der her ligger en Opgave, som Fremtiden forhaabentlig vil løse.

Hosstaaende Kort angiver tydeligt Fordelingen af Forsamlingshusene over hele Nordslesvig. Fordelingen viser sig at være nogenlunde jævn. Ved første Øjekast ser man, at ogsaa paa dette Omraade er det saakaldte „ideelle Hjørne“, Egnen omkring Rødding i *Haderslev* Vesteramts Nordvesthjørne det fremmeligste. Oven i Købet har der for et Par Aar siden været Planer fremme om at bygge et Forsamlingshus i Nærheden af *Mejlby*, *Lintrup* Sogn, Vest for *Hjerting*. Planen strandede dengang, men den vil maaske senere blive virkeliggjort.¹⁾ Det kan tillige nævnes, at Beboerne her i Nærheden af Grænsen i mange Aar har

¹⁾ Bliver Tanken virkeliggjort, vil hvert Sogn i „Hjørnet“ have et Forsamlingshus: *Lintrup*, *Hjerting*, *Hygum*, *Føl*, *Skodborg*, *Skrave*, *Jels*, *Rødding*.

staaet i en livlig — ogsaa økonomisk — Forbindelse med Forsamlingshuset i Tobøl paa den anden Side Grænsen, ligesom Foldingbro Forsamlingshus helt fra sin Oprettelse har samlet mange af sine Mødedeltagere og Aktionærer sydfor Kongeaaen, som delvis ogsaa sluttede sig til Forsamlingshuset i Hjerting, da det byggedes.

Nørre-Hostrups Forsamlingshus

Langs med Grænsen mod Syd og Vest fra det idelle Hjørne helt ned til Møgeltønder ser man Forsamlingshusene ligge nogenlunde tæt ved Siden af hinanden. Derimod viser den midterste Del af Landet sydfor Smaabanen Vojens—Gram et endnu uopdyrket Omraade helt ned til Tinglev—Tønder-Linjen — dog bortset fra Trekanten Bevtoft—Rurup—Nørre-Hostrup, der skyder sig frem mod Vest. — Her maa der dog tages i Betragtning, at Egnen sydfor Vodder er meget tyndt

befolket; her ligger de store Hedestrækninger ved Gaansager og Øster-Gasse. Derimod burde der i Firkanten Vodder—Rurup—Bevtoft—Øster-Lindet gøres et Arbejde for at faa rejst et Forsamlingshus. Enkelte af Sognene her har hele Tiden vist sig ret sløje i national Henseende; et Forsamlingshus vilde derfor gøre god Fyldest og have en virksom Opgave at røgte. Det har jo overalt vist sig, at naar der først er bygget et Forsamlingshus og taget energisk fat paa Arbejdet, saa er Resultatet i Form af en kraftigere Sammenslutning blandt Befolkningen og en mere udpræget Danskhed ikke udebleven. Baade vest- og øst- og nordfor Toftlund burde der tages fat paa Forsamlingshusarbejdet. I *Toftlund* By har Tanken om at rejse en Bygning allerede været fremme, og den er ikke opgivet; forhaabentlig virkeliggøres den. Maaske ogsaa Aarsmødet, som i Sommer er holdt i Toftlund, kan have haft en vækkende Betydning for Byens videre Omegn og for Planens Virkeliggørelse.

Gaar vi længere sydpaa, kommer vi til Løgumklosteregnen, den store Firkant Tønder—Tinglev—Rødekro—Bredebro, der for Forsamlingshusene synes at være et „mørkt Fastland“. Desværre er en stor Del af Jorden her paa tyske Hænder, men utvivlsomt vilde et kraftigt nationalt vækkende Arbejde her ikke blive uden Frugter. Og der findes i denne Firkant flere Steder, der kunde egne sig til Udgangspunkt for en Virksomhed, der greb videre om sig. Et Forsamlingshus i Øster-Højst, f. Eks. — nordvest for Bylderup og nordøst for Jejsing — vilde give Kortet et betydeligt forbedret Udseende.

Kommer vi saa ned til de sydligste Forsamlingshuse, ser man, at de fra Møgeltønder til Tyrsbøl danner en lige Forpostlinje. I national Henseende har denne Linje overordentlig stor Betydning henede, hvor Sprogkampen føres haardest. Det er derfor saa meget des glædeligere, at Forpostlinjen i faa Aar er bleven gennemført. Kun er der et svagt Punkt, nemlig i Eggen mellem Tinglev og Tyrsbøl. Her har der været arbejdet paa at faa et Forsamlingshus rejst i *Klipler*, og forhaabentlig vil Vanskelighederne ikke vise sig større, end at de kan overvindes. I hvert Fald er Planen ikke for bestandig lagt hen. Og naar Klipleve Forsamlingshus kommer med ind i Forpostlinjen, da har vi bygget et Bolværk, der vil komme til at staa som et aandeligt Dannevirke.

Ogsaa i *Sønderborg* Kreds var der flere Muligheder, viser Kortet. Paa Broagerland er der endnu ikke rejst noget Forsamlingshus. Det maa komme. Ligeledes vil der være Plads i Eggen nordvest for Sottrup omkring Blans, hvor der findes en livskraftig Foredragsforening. Ovre paa Als synes Sønderherred at staa tilbage. Den lige Linje, som gaar gennem de 3, (med det i Svenstrup paabegyndte 4) Forsamlingshuse, kunde passende ende der, hvor den vilde skære Kredsbanen igen, i Skovby. Og rejstes der saa en Forsamlingsbygning paa Kajnæs, vilde Sønderborg Kreds jo kunne siges at have fuldendt Kredsløbet — som allerede nævnt, er det kun et Tidsspørgsmaal, naar *Sønderborg* By igen faar sit eget Forsamlingshus.

Aabenraa Kreds stod jo relativt omtrent dobbelt saa højt som Sønderborg Kreds med Hensyn til For-

samlingshusenes Antal. Men alligevel viser Kortet, at der ogsaa her ligger Opgaver. Den sundevedske Del af Kredsen er tydeligvis bleven Stødbarn. Her maa dog bemærkes, at Hotel Stadt Hamborg i Graasten som omtalt hovedsaglig udfylder Mangelen af et Forsamlingshus, og naar det planlagte Forsamlingshus i *Felsted* bliver bygget, og *Klipler* ogsaa kommer med, vil vi nærme os det normale Forhold. Det kan her i denne Forbindelse nævnes, at der i Sommer er oprettet en Ungdomsforening i Varnæs, som har vundet god Tilslutning, og maaske den Ungdomsbevægelse, der har begyndt at røre sig i Aabenraa Kreds, ogsaa vil gøre sig gældende i denne Henseende, og saaledes bidrage til at gøre den gamle Talemaade om „det sløje Aabenraa Amt“ til Skamme.

Vi begyndte denne Udflugt Landet rundt med næsten idel Ros fra Haderslev Vesteramt. Naar vi nu kommer til *Haderslev Østeramt* ser vi ganske vist, at det — regnet til Jernbanelinjen — kan opvise 6 Forsamlingshuse udenom Haderslev som det 7ende. Ret paafaldende er det dog, at der i Egnen nærmest Byen ingen Forsamlingshuse findes. Maaske dette Forhold staar i Forbindelse med de mange Jernbanelinjer, som udgaar fra Haderslev, og som letter Samfærdslen. Men unægtelig vilde en „tilbagetrukken Linje“ indenfor de 6 have pyntet paa Kortet.

Alt i alt kan vi dog kun være tilfreds med den Maade, hvorpaa Forsamlingshusene er fordelt over hele Nordslesvig. Bevægelsen er gaaet over hele Landet; der findes ingen Afkroge, hvor den ikke er naaet hen.

Man vil lægge Mærke til, at Forsamlingshusene saavidt muligt følger Jernbanelinjerne — hvad der jo er meget naturligt og rigtigt, for at saa vid en Kreds som muligt kan have en let Forbindelse dertil. Ikke mindst er Forbindelsen ved Smaabanerne udnyttet. En Skæbnens Ironi! Paa denne Maade har disse Smaabaner, der oprindeligt var bygget for en stor Del af Fortyskningshensyn, ogsaa bidraget til at styrke Danskernes Bestræbelser for at forsvare deres folkelige og nationale Ejendommeligheder! Vi har udnyttet et af vore Modstanderes Træk i vort eget Modtræk.

Hvad Forsamlingshusene har kostet.

Det var store Krav, som blev stillet til den nordslesvigske Befolknings Offervillighed, da Myndighederne lukkede Krosalenes Døre. Men Opgaverne, der stilledes, blev løst, og de 46 Forsamlingshuse, som er i Brug i Øjeblikket, repræsenterer en Kapital paa lige op imod 850,000 Mark,¹⁾ altsaa mere end den Kapital, som samledes, da „Nordslesvigsk Kreditforening“ blev startet! Og de Penge, der paa den Maade blev sat i Forsamlingshusene, var jo ikke beregnet at skulle bære store Renter; Renterne fik man indkassere paa anden Vis i Form af de aandelige Værdier, som Arbejdet i Forsamlingshuset gav. Det var et *pekuniært* Offer, som *maatte* bringes, og som derfor ogsaa blev bragt.

Efterfølgende Fortegnelse viser, hvor stor Kapital hvert enkelt Forsamlingshus repræsenterer:

¹⁾ Tilsammen med den Kapital, som de planlagte og paabegyndte Forsamlingshuse repræsenterer, vil Summen naa op over 1 Million Mark.

Aabenraa	ca. 125,000 Mk. ¹⁾
Haderslev .	59,000 "
Tyrstrup .	55,000 "
Nordborg	52,700 "
Hjortkær .	35,000 "
Skærbæk .	30,500 "
Møgeltønder	23,000 "
Egen .	21,500 "
Hyrup .	21,000 "
Tandslet .	20,800 "
Bevtoft .	20,000 ²⁾ "
Brede .	19,000 ³⁾ "
Hoptrup .	19,000 "
Vedsted .	19,000 "
Bylderup	18,400 "
Jejsing .	17,000 "
Jels . . .	17,000 "
Nr. Hostrup	17,000 "
Hygum . .	16,000 "
Ballum .	14,000 "
Emmerlev	14,000 "
Kastvraa .	14,000 "
Skodborg	14,000 "
Agerskov	12,700 "
Genner .	12,600 "
Rødning .	12,500 "
Nybøl .	12,000 "
Føl .	10,500 "

¹⁾ Den Kapital, som »Byggeselskabet Folkeljem« re-præsenterer — nøjagtig kan Summen endnu ikke fastlaas — kan selvfølgelig kun i uegentlig Forstand regnes Forsamlingshusene som saadanne til Gode, »Folkeljem« er jo ikke et Forsamlingshus i almindelig Betydning; dels hører der Restaurationslokaler. Sprogforeningens Biblioteks-Lokaler og et Areal med flere Byggegrunde o. a. m. til Selskabets Ejendom. Men hele Summen regnes med her for Fuldstændigheds Skyld.

²⁾ Forsamlingshuset blev betydelig udvidet i 1908.

³⁾ I 1911 er der foretaget en Udvidelse af Forsamlingshuset, Scenetilbygning osv., som har kostet ca. 2100 Mk.

Spandet .	10,500 Mk.
Hjerting .	9,200 "
Rurup .	9,200 "
Bolderslev	9,000 "
Visby . . .	9,000 "
Brøns .	8,600 "
Anslet.	8,000 "
Tyrsbøl .	7,500 "
Bovlund .	7,000 ¹⁾ "
Roager .	6,600 "
Sottrup ²⁾ .	5,900 "
Døstrup .	5,800 "
Brendstrup .	5,500 "
Høgsgbro .	5,500 "
Skrave . . .	5,000 "
Øster-Lindet	5,000 "
Vodder	3,300 "
Nustrup .	2,500 "

I de her opførte Summer er ikke medregnet, at i mange Tilfælde har Beboerne ydet fri Kørsel af Byggemateriale til Forsamlingshuset, fri Byggegrund o. a. l.

Gennemsnitsprisen for hvert Forsamlingshus bliver, „Folkeshjem“ medregnet, godt 18,000 Mk. Der findes 11 Forsamlingshuse, som hvert har kostet over 20,000 Mk., ialt ca. 470,000 Mk; altsaa mere end de 35 andre Forsamlingshuse tilsammen; 18 har kostet fra 10—20,000 Mark, ialt ca. 270,000 Mark; og mindre end 10,000 Mk. har Resten, 17 Forsamlingshuse, kostet, tilsammen ca. 110,000.

¹⁾ Brandkasseværði.

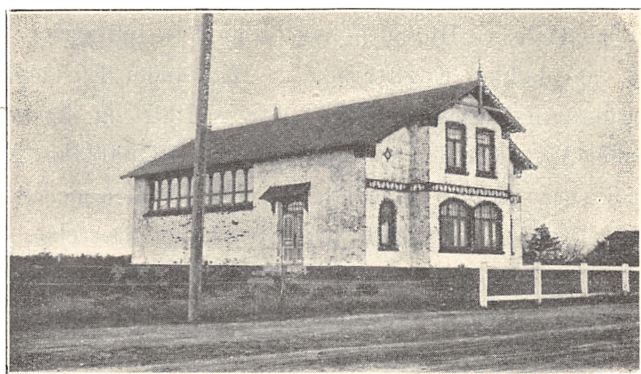
²⁾ I Sottrup er der i Sommeren 1911 bygget en ny meget anseelig Forsamlingsbygning, der har kostet ca. 45,000 Mk. Den store Sal rummer 370 Personer. Ialt vil Forsamlingshuset kunne rumme ca. 700 Mennesker; for Tiden det rummeligste af vore Forsamlingshuse.

Set i al Almindelighed, naar de særlige Forhold hvert enkelt Sted lades ude af Betragtning, kunde man herud fra med en vis Ret spørge, om det er rigtigst at bygge dyrt og stort eller billigt og mindre. Nogen almindelig Regel kan der selvfølgelig ikke gives, men det tør dog vistnok siges, at de billige Forsamlingshuse har røgtet deres Opgave ligesaa godt som de dyre. Den større Anlægskapital staar dog i Reglen i Forbindelse med, at der i Forsamlingshuset er indrettet en Beboelseslejlighed, eller der maa tages Hensyn til, at der til Huset er knyttet alkoholfri Udskænking, hvad der naturligvis har krævet større Lokalteter. Ved de større Forsamlingshuse som f. Eks. i Haderslev, Tyrstrup, Nordborg, Hjortkær og Skærbæk, hører der et ret betydeligt Bygningskompleks til. Mange Steder er der ogsaa bygget Staldrum. Gennemgaaende findes de billigere Forsamlingshuse i *Haderslev Kreds*. Dens 27 Forsamlingshuse har kostet ialt 406,100 Mk., gennemsnitlig ca. 15,000 Mk. *Aabenraa Kreds* har anvendt 206,100 Mk., gennemsnitlig ca. 34,000 Mk.; her kan der dog paa Grund af de særlige Forhold være Anledning til at regne „Folkehjem“ fra, og Gennemsnitsprisen bliver da ca. 16,000 Mk. *Sønderborg Kreds's* Forsamlingshuse har kostet 112,900 Mk., gennemsnitlig ca. 22,500 Mk. *Tønder Kreds* 120,200 Mk., hvert Hus gennemsnitlig ca. 15,000 Mk.

Man ser altsaa, at medens de mere magre Egne, Haderslev og Tønder Kreds, har holdt Gennemsnitsprisen lavest, 15,000 Mk., har man i Sønderborg Kreds' fede Egne sat Gennemsnitsprisen op til 22,500. Til Gængæld har man jo saa her ikke faaet saa mange.

Dette lille Træk hænger maaske sammen med Folkekarakteren. Tabellen viser jo forøvrigt ved første Øjekast, at de dyre Forsamlingshuse ikke hører hjemme i Haderslev Vesteramt, hvor vi til Gengæld finder de *fleste*.

Den store Kapital, som Forsamlingshusene repræsenterer, er selvfølgelig ikke indbetalt paa engang af Interessenterne, men kun delvis, saa der ved alle Forsamlingshuse — undtagen „Møgeltønderhus“, hvor hele

Brøns Forsamlingshus.

Summen er indbetalt, og Huset er gældfrit — hefter en betydelig *Gæld*. Denne *Gæld* søger man som Regel ikke blot at faa forrentet ved Husets Drift, og ved at Interessenterne betaler visse Procent — i Reglen 4—6—8, et enkelt Sted, Hygum, 16 % — af den ikke indbetalte Del af den tegnede Kapital, men tillige at faa amortiseret. Gennemgaaende kan man dog vist sige, at Amortisationssummen bliver for lille, saa Gælden mange Steder i Stedet for at aftage, bliver staaende og til en vis Grad kan virke hemmende paa Arbejdets Gang. Hvis den indbetalte Kapital udgør en meget

betydelig Del af Byggesummen, gaar Amortisationen jo let fra Haanden, Gælden mindskes, og Byrden bliver lettere Aar for Aar. Et Eksempel: Brøns Forsamlingshus byggedes i 1905 for 8,600 Mk., og det blev trods den ret lille Byggesum en overordentlig smuk Bygning, et af de smukkeste af de mindre Forsamlingshuse. Der indbetaltes saa meget, at Gælden, da Huset stod færdigt, kun beløb sig til ca. 4000 Mk. Denne Gæld er nu arbejdet ned til 3000 Mk., saa Formanden kan meddele: „Hidindtil har de aarlige Indtægter let ved at dække Udgifterne.“ — Et andet Eksempel: Hygum Forsamlingshus byggedes i 1907 og kostede 16,000 Mk. Gælden er for Øjeblikket 12,500 Mk. Andelshaverne skulde oprindelig forrente Andelen med 8%, indtil Gælden var nede paa en saadan Størrelse, at Huset kunde forrente sin egen Gæld og bekoste Vedligeholdelsen. Men paa sidste Generalforsamling vedtoges at betale 16 % i Stedet for 8 %, og paa denne Maade vil Gælden jo hurtigere blive amortiseret, og Arbejdet vil falde lettere.

Andelshaverne i Forsamlingshuset i Fol besluttede ved et Møde i Slutningen af September at faa Gælden arbejdet hurtigt nedad ved i Løbet af 5—6 Aar at afbetale 7000 Mk. af Gælden, saa denne kunde nedskrives til et Par Tusind Mark.

Der er næppe Tvivl om, at det vilde være til Gavn for hele Forsamlingshusarbejdet, om man overalt lagde større Vægt paa at faa Gælden arbejdet ned. Pækuniært uoverkommeligt vilde det langt fra være, og i Virkeligheden vilde det jo heller ikke betyde forøgede Udgifter, men blot at de kommer noget før. Men denne

Ulempe vilde rigelig blive ophævet ved den større Ro og Tryghed i Arbejdet, som vilde blive Følgen.

Foruden Renterne af den ikke indbetalte tegnede Kapital har Forsamlingshusene jo Indtægter paa forskellig Vis. Ved de større Forsamlingshuse, hvor der til Bygningskomplekset hører Restaurationslokaler — et enkelt Sted ogsaa en Købmandsforretning — med Beboelseslejlighed, forrentes den større Anlægssum for en stor Del ved Hjælp af den Lejeafgift, som betales; denne varierer fra 1500 Mk. til 5—400 Mk. Nogle Steder betaler de forskellige Foreninger en bestemt Sum — i Reglen 15—20 Mk. — for at faa Huset overladt en Aften til Møde, eller ogsaa gaar Entreen eller Overskudet fra Kaffeboardet til Husets Kasse. Et virksomt Middel, hvis Værdi dog er noget omdisputeret, til at øge Indtægten, er at afholde Baller, dels fordi der her tages større Entre, dels fordi Ballerne nu en Gang øver en vis Tiltrækningskraft i videre Kredse. Der er selvfølgelig ikke Tale om offentlige Baller i Forsamlingshusene, men kun om Foreningsballer.

Ejendomsforholdet.

Ved et Foretagende som Opførselen af Forsamlingshusene i Nordslesvig er det af største Vigtighed, at Ejendomsforholdet ordnes paa den solideste og mest betryggende Maade.

Opriindelig blev det i Reglen gjort saaledes, at der af forskellige Mænd i Omegnen tegnedes et bestemt Bidrag, som enten udbetaltes eller som forrentedes. 2—3 eller flere Mænd blev i Grundbogen indskrevet som juridiske Ejere. Forholdet mellem de juridiske

Ejere, som sad inde med de lovmæssige Forpligtelser og Rettigheder, var tit kun et Tillidsforhold. Denne Ordning er imidlertid for løs, og der er ogsaa i Tidens Løb kommet flere betryggende Bestemmelser til. Enkelte Steder er der saaledes mellem Konsortiet og Indskudsyderne oprettet en skriftlig og stemplet Kontrakt. Indskudsyderne har, hvor Indskudene ikke er indbetalt, underskrevet et Gældsbevis til Konsortiet, lydende paa Indskudenes Størrelse, hvor de forpligter sig til at afbetale og forrente Summen efter en nærmere aftalt Rentefod, i Reglen saa høj, at Byggegælden derved baade kan forrentes og amortiseres.

Denne Ordning, som forefindes ved 29 af Forsamlingshusene, kan dog have sine Ulemper, f. Eks. i det Tilfælde, at en af de juridiske Ejere afgaar ved Døden. Der maa da være oprettet Testamente, ifølge hvilket den Afdødes Ejendomsret til en Del af Huset overgaar til de andre Medlemmer af Konsortiet. Et saadant Testamente kan have følgende Ordlyd:

Testamente.

Jeg Undertegnede N. N. i B. bestemmer herved som min sidste uigenkaldelige Vilje, at min Andel i Forsamlingshuset i R. efter min Død skal tilfalde mine Medejere P. P. i X og T. T. i Y. som Arv og Ejendom. Paa denne Del af min efterladte Formue har mine lovlige Arvinger intet Krav.

Jeg bestemmer endvidere, at dette Testamente ogsaa skal beholde sin Gyldighed i Tilfælde af, at jeg paa et senere Tidspunkt opretter et andet Testamente uden udtrykkelig at træffe andre Bestemmelser om min ovennævnte Andel i Forsamlingshuset i R.

(Dato og Navn).

Men ved Dødsfald maa der i saadanne Tilfælde betales Arveskat, en Udgift for Forsamlingshuset, som jo mildest talt er unyttig. Saadanne Tilfælde vil selvfølgelig indtræde hyppigere i Fremtiden jo ældre de Mænd bliver, som i sin Tid blev indskreven som juridiske Ejere i Grundbogen.

Forsamlingshusenes Ejendomsforhold har i de senere Aar ofte været drøftet i Forsamlingshuskresene, og der kan i al Almindelighed her spores en Tendens over imod den anden Form for Ejendomsforholdet: *Selskaber med begrænset Heftelse*. Ikke blot at de nye Forsamlingshuse, som rejses, dannes som S. m. b. H., men ved flere af de ældre Forsamlingshuse, hvor Ejendomsforholdet tidligere har været ordnet som et Konsortium med flere af Indskudsyderne som juridiske Ejere, er man gaaet over til den anden Form, der ganske sikkert ogsaa maa betragtes som den mest praktiske og mest betryggende. Ialt findes der 14 Forsamlingshuse, der danner „Selskaber med begr. Heftelse“. At der med Oprettelse af et S. m. b. H. er forbundet lidt større Udgifter, til Notaren osv., er dog Ulemper, som ophæves ved Fordele paa anden Maade.

I det hele taget er jo siden Loven om Selskaber med begrænset Heftelse udstedtes 20. April 1892, adskillige økonomiske Foretagender i Nordslesvig gaaet over til denne Form. Det gælder i første Linje vore Sparekasser, men ogsaa adskillige Andelsmejerier har valgt denne Form for Ejendomsforholdet. Og et hvilket som helst økonomisk Foretagende kan benytte sig af de Fordele, denne Lov giver. „Formen „Selskab med begrænset Heftelse“ er ganske vist ikke fuldkom-

men“, hedder det i P. Skovrøys og H. P. Hanssen-Nørremølles Kommentar til Loven, „men af alle de Former, der giver en Forening Ret som „juridisk Person“, giver den dog størst Frihed og Uafhængighed, samtidig med at den sikrer bedst imod bureaukratisk Indblanding.“

Loven om Selskaber ved begrænset Heftelse bestemmer, at Grundkapitalen skal være mindst 20,000 Mk. og ethvert Medlems Stamindskud mindst 500 Mk. Dermed er der dog ikke sagt, at det er nødvendigt for Indskudsyderne ved Opførelsen af et Forsamlingshus at bygge dette til mindst 20,000 Mk., eller at hver af dem skal lægge 500 Mk. kontant paa Bordet. Loven bestemmer nemlig videre, at kun $\frac{1}{4}$ af Grundkapitalen, altsaa 5000 Mk. skal indbetales, naar Stamindskudene alle er paa mindst 1000 Mk. Paa Stamindskud fra 500 til 1000 Mk. skal dog indbetales mindst 250 Mk.

Ethvert *Medlem* maa have en Forretningsandel paa mindst 500 Mk., men der er intet i Vejen for, at flere Personer kan være fælles om Forretningsandelen paa den Maade, at et Medlem af Selskabet udsteder Andelsbeviser paa sit Stamindskud, som sikrer de Bidragydende økonomisk, der ikke er optaget som Medlemmer.

Et saadant Andelsbevis eller Gældsbevis kan f. E. have følgende Ordlyd:

Undertegnede tilstaar herved at have laant af

Mk.

som jeg lover at afdrage og forrente paa samme Maade, som det Laan forrentes og afdrages, som jeg har ydet Forsamlingshuset i N., Gesellschaft mit beschränkter Haftung.

.....
Navn.

En tredje Form for Ejendomsforholdet er, at der ikke er indbetalt nogetsomhelst, men at *alle Udgifter* til Forrentning og Vedligeholdelse *afholdes ved aarlige Bidrag*. De som juridiske Ejere fremskudte Personer optager det nødvendige Laan, og for Laanet kautionerer saa en Del af Interessenterne i Huset. Alle Interessenter er ved *Skadesløsbrev*, med en bestemt af den enkelte tegnede Sum som Norm, forpligtet til at holde Laantagerne skadesløse, idet de forpligter sig til at svare f. Eks. 5 % af den tegnede Sum. Rentefoden kan jo forøvrigt sættes saa højt, at der af de indkommende Penge kan dannes et Fønd til senere Udbetaling af Husets Gæld.

Men denne Form for Ejendomsforholdet kan dog ikke anbefales, og den forefindes kun ved ét Forsamlingshus i Nordslesvig. Det er mere betryggende, om der straks indbetales en Del af Byggesummen, saa de aarlige Indtægter ikke behøver at forrente hele Anlægskapitalen og klare alle de løbende Udgifter. I det hele vil det være en gylden Regel: at arbejde hen paa saa hurtigt som muligt at faa Husets Gæld saa langt ned, at Forrentningen ikke lægger noget føleligt Beslag paa de finansielle Kræfter. Dermed vil nemlig være forbundet den Fordel, at der i Forsamlingshusets Virksomhed kan ydes mere til Interessenterne og til alle, som kommer der, for de mindst mulige Udgifter; og dette Forhold vil tillige have Betydning for at faa saa mange som muligt med af dem, som hidtil har staaet udenfor.

Der har forøvrigt været Planer fremme om at danne en stor økonomisk *Fællesorganisation* for alle Forsam-

lingshuse eller i hvert Fald for Forsamlingshusene i hver Kreds for sig. Men Forhandlingen herom har ikke ført til noget endeligt Resultat endnu. Tanken vil dog blive drøftet videre, indtil man har fundet den mest praktiske Ordning.

Baade i Haderslev, Aabenraa og Sønderborg Kredse har der været planlagt en saadan Fællesorganisation; i Haderslev Kreds med Forsamlingshuset i Haderslev By og i Aabenraa med „Folkehjem“ som Udgangspunkt. I Sønderborg Kreds naæde man længst frem mod Planens Virkeliggørelse. I 1901 dannedes „Sønderborg Kreds' Byggeselskab, Selskab med begrænset Heftelse, med Sæde i Nordborg.“¹⁾ Det var Planen, at dette Selskab skulde være Udgangspunktet for Oprettelsen af alle Forsamlingshuse i Sønderborg Kreds. Selskabet opførte i 1905 Sønderborg Forsamlingshus, der senere solgtes, og i 1906 *Tandslet* Forsamlingshus, som det er juridisk Ejer af, medens Formanden for Huset har Generalfuldmagt med Hensyn til Husets Brug osv. Ligeledes har „Sønderborg Kreds' Byggeselskab“ været behjælpeligt ved Opførelsen af Egen Forsamlingshus i 1907.

Hvorvidt en saadan økonomisk Sammenslutning vil blive efterlignet, eller om der skal træffes en anden Ordning, vil blive afgjort i en nær Fremtid.

¹⁾ Grunden til, at Selskabet valgte sit Sæde i Nordborg, var den, at undgaa Dr. Hahn, der paa det Tidspunkt var Amdsdommer i Sønderborg. — Et praktisk Vidnesbyrd om, at de i sin Tid vedtagne Resolutioner, hvori der udtaltes Mistillid til Dr. Hahns Uheldethed, var i virkelig Overensstemmelse med Befolkningens Opfattelse.

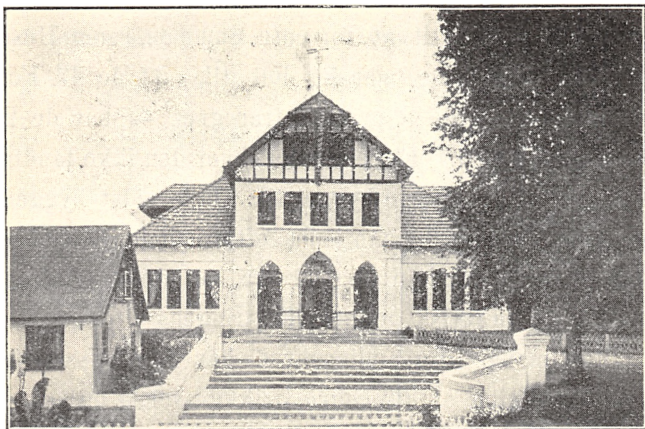
Hvordan Forsamlingshusene er indrettet.

Af praktiske Hensyn er Forsamlingshusene mange Steder bygget saadan, at der er indrettet en *Beboelseslejlighed* for en mindre Familie, som saa paatager sig Renholdelsen af Huset, Opvarmningen af Salen, Kaffe-kogningen ved Møderne, osv. Byggesummen er naturligvis bleven større, men Huslejen, hvad enten den ydes i Form af Penge eller ved det ovennævnte Arbejde, er i Reglen i Stand til at forrente Summen, som Huset er blevet dyrere, og maaske lidt til. Af de 43 Forsamlingshuse — de 3 private fraeregnet — har de 28 Beboelseslejlighed. Flere Steder, hvor den ikke fandtes oprindeligt, er der senere bygget til. I de sidst byggede Forsamlingshuse vil man som oftest finde Beboelseslejlighed, saa man kan gaa ud fra, at denne Ordning har vist sig praktisk gennem Erfaringen.

Ved mange Forsamlingshuse har man *Koncession* til Udskænkning af *alkoholfrie* Drikkevarer,¹⁾ og det er jo især, hvor man har denne Koncession, at der er bygget Beboelseslejlighed, saa Lejeren tillige er Vært. Som allerede nævnt, kan Lejeafgiften i saadanne Tilfælde give ret betydelige Indtægter for Huset, i Reglen 5—600 Mk. Mange Steder er der indenfor hyggelige Lokaler, og naar der tillige findes Staldrum ved Forsamlingshuset, hvad der er Tilfældet mange Steder, bliver Huset, — som da ofte kaldes Landbohjem — et Samlingssted, ogsaa naar der ikke indbydes til Møder og lignende, idet Bønderne jo i Reglen spænder fra her, naar de kommer til Byen.

¹⁾ „Folkehjem“ i Aabenraa har Ret til Udskænkning af alkoholfrie Drikkevarer samt Øl og Vin.

Tit har Myndighederne lagt alle de Hindringer i Vejen, de har kunnet, og nægtet Koncessionen. Paa „Nørherredhus“ i Nordborg har man forgæves søgt om Lov til at skænke dagligt Øl; ja end ikke hjemmebrygget Øl har de faaet Lov til at skænke for Gæsterne. Det samme er Tilfældet i Jejsing Forsamlingshus. I Hjortekær søgte Kredsudvalget først at hindre Koncessionen,

Nørherredhus, Nordborg.

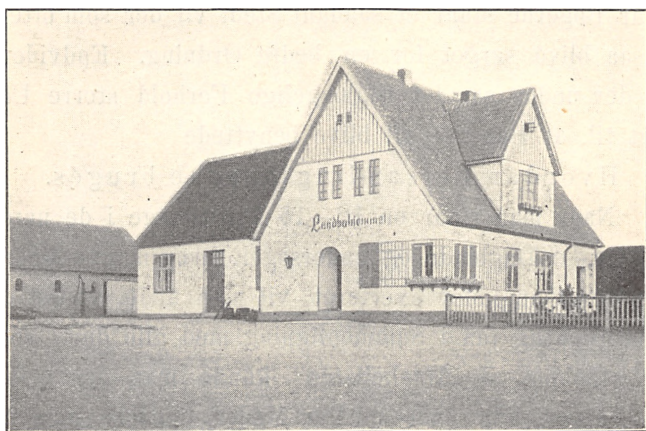
men ved Distriktsudvalget førtes Sagen igennem med Held.

I alt har 22 af de 46 Forsamlingshuse Koncession.

Størrelsen af Forsamlingshusene er meget forskellig. Det største er „Nørherredhus“, som kan rumme 600 Personer.*) Pladsen maa jo være nøjagtig udregnet, da Loven foreskriver, at der til hver Person maa beregnes $\frac{1}{2}$ □-Meter Plads. Man vil derfor i alle Salene kunne se Plakater, som tydeligt angiver, hvor mange Personer, der maa opholde sig derinde ad Gan-

*) Den senere indviede Forsamlingsgaard i Vester Sottrup kan rumme ca. 700 Personer.

gen. Ja, der regnes endog med Brøker: Skærbæk Landbohjem maa rumme $374\frac{1}{4}$ Person. Hvordan man har tænkt at anbringe den sidste Fjerdedels Person, har Myndighederne dog ikke givet nogen nærmere Anvisning paa. Efter „Nørherredhus“ følger den nye Sal paa „Folkehjem“, der kan rumme 550 Personer, saa Haderslev Forsamlingshus med 500, Hyrup med 411, Brede og Tyrstrup med hver 400. De mindste er Døstrup og Vodder med 150 og Nybøl med 128. Til

Jels Landbohjem.

sammen er der i alle vore Forsamlingshuse Plads til 13,084 Personer.

En meget praktisk Ordning er der truffet mange Steder ved ikke blot at bygge en stor Sal, men tillige en mindre, som enten ved en bevægelig Skillevæg eller ved store Døre, som det kan ses paa Billedet af det Indre af Jejsing Forsamlingshus, kan sættes i Forbindelse med hinanden. Forsamlingshusene bruges jo, som vi senere skal se, ikke blot til store Møder, men ogsaa til

mindre Sammenkomster, Læseaftener, Kursus af forskellig Art, osv., og i saadanne Tilfælde er det jo langt bekvemmere og hyggeligere at kunne benytte den mindre Sal.

Mange Steder har man truffet den praktiske Ordning, at *Sprogforeningens stedlige Bogsamlinger* er flyttet hen i Forsamlingshusets mindre Sal. Det kan som oftest betegnes som en Fordel. For det første er Lokalet bedre egnet til Biblioteksværelse, end man i Reglen kan finde det i Gaarde og Huse paa Landet. Og naar Bøgerne staar et saadant Sted, vil der som oftest ogsaa blive sørget for en bedre Ordning. Endvidere er der under saa let tilgængelige Forhold større Udsigt til, at Bøgerne vil blive benyttede.

Hvordan Forsamlingshusene bruges.

Naar man slaar en 12—15 Aar tilbage i de nordslesvigske Dagblade og undersøger, hvor mange Møder der den Gang blev averteret, vil man finde, at det er overordentlig faa i Sammenligning med alle dem, som nu afholdes. I „Huskelisten“ kunde man den Gang som oftest kun finde et Par Møder, medens man nu ikke sjældent finder en hel Række, en 7—8, maaske flere, Foredragsmøder ansat til samme Dag, som afholdes rundt om i Nordslesvig. Denne Udvikling staar selvfølgelig i nøje Forbindelse med Forsamlingshus-sagen. Paa den ene Side er Forsamlingshusene Skyld i, at der afholdes saa mange Møder; paa den anden Side er Trangen til at høre Foredrag og til at samles i det hele taget Skyld i, at der er blevet bygget saa mange Forsamlingshuse.

Rundt omkring Forsamlingshusene har der — som det senere skal paapeges, hovedsagelig af Hensyn til

den nye Rigsforeningslov — alle Steder dannet sig flere Foreninger, hver for sig med sit særlige Formaal, men alle med det for Øje at benytte Forsamlingshuset til Mødested. Hovedsagen har selvfølgelig de fleste Steder været Foredragene. Derfor er *Foredragsforeningen* i Reglen den største. Ikke altid bærer den dette Navn. Ofte paatager en mere omfattende *Selskabelig Forening* sig den samme Opgave. Mange Steder har de Unge sluttet sig sammen i en *Ungdomsforening*, og Forsamlingshusene vil kunne gøre Krav paa en stor Del af Æren for Ungdomsbevægelsens store Fremgang, for saa vidt som disse har givet dem gode ydre Betingelser at trives under. Saa godt som omkring alle Forsamlingshusene har der tillige dannet sig *Gymnastikforeninger*; som oftest vil man derfor kunne finde Salens ene Væg, beklædt med Ribber, medens Træhest, Plint og andre Gymnastikredskaber har deres Plads i et Hjørne. Der findes kun 6 Forsamlingshuse, hvor der ikke drives Gymnastik. Desværre har Myndighederne jo delvis med Held søgt at gribe forstyrrende ind i denne sunde legemlige Uddannelse, som de Unge kan faa ved Gymnastikken. Man behøver jo blot at minde om Affæren med Frk. Boesen, der blev idømt store Bøder, som hun delvis maatte afsone i Tønder Arrest, fordi hun havde ledet Gymnastikken for Personer under 18 Aar, indtil hun paa Kultusministerens Ordre blev sat paa fri Fod, og Arreststraffen senere ophævedes. Men Myndighedernes Magt strækker sig jo heldigvis ikke laa langt som deres Ønsker. Ligeledes har det Samlingssted, som et Forsamlingshus er for en Egns Befolkning, mange Steder bidraget til Oprettelsen af en *Sangfor-*

ening, som afholder sine Øvelser i Huset, og som ved større Møder synger gode, smukke, flerstemmige danske Sange for Tilhørerne. I flere af Forsamlingshusene har man indrettet ugentlige *Læseaftener*, hvor baade Ældre og Yngre, Husbonder og Tjenestefolk, kommer sammen for at høre en god Bog læst op. Oplæsningen foretages ved saadanne Læseaftener ikke af en fremmed Oplæser, men af en af de Tilstedeværende, som har Evner til at læse op. Med dette Formaal for Øje er der blevet afholdt flere Oplæsningskursus, som allerede har gjort god Nytte. Afholdsbevægelsen har ogsaa taget Husene i Brug, baade til større Møder, f. Eks. de store Aarsmøder, ligesom de stedlige *Afholdsforeninger* benytter Forsamlingshusenes Lokaler til stadig Brug.

Udvalg for kristelig Virksomhed i Nordslesvig lader næsten alle sine Møder afholde i Forsamlingshusene; og flere Steder har *Frimenighederne* dannet sig „Annekser“ der. Det er saaledes Tilfældet f. Eks. i Skrave, Øster-Lindet, Tyrstrup, Fol, Tyrsbøl, Nordborg, hvor Frimenighedspræsterne nogenlunde regelmæssigt afholder Gudstjenester om Søndagen. I 1910 søgte Mynighederne at forbyde Lærere og Præster at komme i Forsamlingshusene. Fra Kultusministeren modtog Regeringen i Slesvig det hemmelighedsfulde *Mundkurvreskript*, som det næppe var Meningen at offentliggøre, men som alligevel kom frem i Pressen, og hvori det hed:

Jeg deler Regeringens Opfattelse, at Præster og Lærere maa undgaa at besøge de danske Forsamlingshuse, og at de ikke maa have noget at gøre med Foreninger, hvis Bestræbelser ganske vist i og

for sig er ønskelige, men som af Tyskhedens Modstandere i Nordslesvig bruges til dennes Bekæmpelse og til Danskhedens Styrkelse.

Den Skrivelse blev saa med de fornødne Instrukser sendt til Landraaderne, som fik Paalæg om, at alle Vedkommende fik Kendskab til dens Indhold.

Men ogsaa *Indremissions* Lægprædikanter har i stigende Grad benyttet sig af Forsamlingshusene, hvad der jo turde være en Selvfølge, saa sandt som disse Bygninger skulde være et fredlyst Samlingsted for *alle* Danske.

Naar et Forsamlingshus er blevet rejst, skulde en saadan Bygning jo helst ikke staa ubenyttet hen, og det viser sig ogsaa, at de fleste Steder er Forsamlingshuset i Brug de fleste Aftener i hver Uge.

Som et Eksempel paa, hvor stærkt et Forsamlingshus kan blive benyttet, kan her nævnes en Beretning fra 1910 for et af vore Forsamlingshuse:

Ungdomsforeningen	24 Møder	med	3000 Delt.
Frimeighedspræsten	11 "	"	828 "
Indre-Mission	1 "	"	20 "
Landboforeningen	4 "	"	500 "
Sparekassen	6 "	"	280 "
Afholdsforeningen	9 "	"	420 "
Politiske Møder	3 "	"	610 "
Sangforeningen	2 Koncerter	"	300 "
Selskabelig Forening	6 Baller og Dilettantf.	"	1400 "

Disse Tal viser jo, hvor stor en Trang dette Forsamlingshus har imødekommet.

Forøvrigt er det et Spørgsmaal, hvorvidt det er mere formaalstjenligt at afholde mange eller faa Møder for at faa fat i saa stor en Del af Befolkningen som

muligt. Ganske naturligt gaar det undertiden saadan, at hvis der afholdes mange Møder, bliver Besøget hver enkelt Gang mindre. Saaledes hedder det i en Beretning fra et Forsamlingshus paa Vesteregnet:

1908	afholdtes	12	Foredragsmøder	med	hver	145	Delt.
1909	"	15	"	"	"	125	"
1910	"	18	"	"	"	90	"

Denne Udvikling taler jo ikke *for* de mange Møder.

Paa et Punkt kunde der i de allerfleste Forsamlingshuse være Anledning til at indføre en Reform, og det er med Hensyn til den Præcished, eller rettere sagt den Upræcished, hvormed Møderne *næsten* alle Steder begynder. Som Regel er der til det fastsatte Tidspunkt, da Mødet skulde begynde, ikke kommet andre end Foredragsholderen og Formanden. Først i Løbet af en lille Times Tid samles Tilhørerne, og i den lange Ventetid fyldes Salen med Tobaksrøg. Baade Foredragsholderen og Tilhørerne bliver uoplagte af den lange Venten. Er det tilmed en kold Vinteraften, bliver Forholdene endnu mere uhyggelige. Det vilde være en absolut Vinding, om man kunde overvinde sig til at bryde overtvært med den gamle Slendrian; for andet er det jo i Virkeligheden ikke. Og hvis man først havde begyndt at være præcis, er det sikkert, at man vilde befinde sig vel ved Reformen.

Forsamlingshusene og den nye Rigsforeningslov.

Som kortelig nævnt har den nye *tyske* Rigsforeningslov af 1908 delvis været Anledningen til, at der rundt omkring Forsamlingshusene har dannet sig en

hel Række Foreninger hver med sit særlige Formaal. Hvis ikke Foreningsloven skæmmedes af Sprogparagrafen, § 12, vilde den have betydet et stort Fremskridt i frisindet Retning. Indtil 1908 gjaldt hos os den *preussiske* Foreningslov af 1850, der var stærkt præget af den Tids bagstræbsvenlige Tanker. Denne Lov gav fri Bane for alskens Politivilkaarlighed. Praktisk talt skulde *alle* Møder anmeldes. Ganske vist hed det i Loven, at kun Møder, hvor der drøftedes offentlige Anliggender, var Anmeldelsespligten underkastet; men Begrebet „offentlige Anliggender“ var saa elastisk, at det lod sig fortolke til at omfatte næsten alt muligt. Endvidere skulde Medlemslisterne indsendes og Forandringer meddeles i Løbet af 3×24 Timer. Denne Bestemmelse blev der under Køllerpolitikken gjort saa udstrakt Brug af, at der i 1900 paa engang blev aulagt 150 Sager imod Sprogforeningen, fordi den i lige-saa mange Tilfælde havde undladt rettidigt at give Politiet Meddelelse om et Medlems Dødsfald eller Udtrædelse af Foreningen. Hvis Politiet havde faaet Medhold ved Domstolene, vilde det have kostet Sprogforeningen ca. 20,000 Mk., og dens Virksomhed vilde derved være bleven meget stærkt lammet. Endvidere havde Kvinder ikke Lov til at deltage i politiske Møder, og ofte blev de ved Valgmøder jaget bort af Politiet, eller Mødet opløst.

Disse Ulemper er bleven hævede ved den nye Rigsforeningslov. Fordelene ved den kan sammenfattes deri: Politimyndighedernes Rettigheder er ikke saa vidtgaaende som før. *Foreningsmøder* er nu langt friere og bedre stillede; *Anmeldelsespligten* for Møderne er bleven

stærkt indskrænket. Medlemmerne behøver ikke at anmeldes. *Kvinder* har Lov til at deltage i alle Møder; det er meget lettere nu at afholde *Møder under aaben Himmel*.

Der kan være Anledning til her kort at omtale de forskellige Slags Møder, vi har Lov til at afholde:

- a) *Foreningsmøder* skal ikke anmeldes, naar der føres Kontrol med, at kun Medlemmer og indførte Gæster faar Adgang.
- b) *Politiske Foreningers Møder* ligeledes; Personer under 18 Aar maa kun deltage i Foreningens selskabelige Sammenkomster, ikke i Forhandlingsmøderne. Derfor bør Foreningsforeninger undlade at behandle politiske Emner.
- c) *Offentlige Foreningsmøder* har alle Adgang til, og de behandles som offentlige Møder.
- d) *Private Møder* skal ikke anmeldes, ligegyldigt, hvad Forhandlingerne drejer sig om; men kun indbudte Gæster har Adgang.
- e) *Offentlige Møder, hvor der drøftes private Anliggender, (Landbrugsmøder, kirkelige Møder etc.),* skal ikke anmeldes; men Ordskiftet maa ikke strejfe offentlige Anliggender (f. Eks. Toldspørgsmaal, Statskirkeforhold osv.); i saa Fald træder Anmeldelsespligten i Kraft.
- f) *Offentlige Møder, hvor der drøftes offentlige Anliggender,* skal ikke anmeldes naar Forhandlingssproget er *Tysk*. Men er Forhandlingssproget *Dansk*, skal de anmeldes 3×24 Timer i Forvejen, og det skal i Anmeldelsen udtrykkelig bemærkes, at Forhandlingssproget er Dansk.

Tilladelsen til at afholde offentlige Møder, hvor der drøftes offentlige Anliggender paa Dansk, gælder dog kun for Haderslev, Aabenraa, Sønderborg og en Del af Tønder Kreds.

- g) *Offentlige Møder, som drøfter politiske Anliggender*, indtager samme Stilling som de under f) nævnte Møder; kun maa Personer under 18 Aar ikke deltage i Møder, som drøfter politiske Anliggender.
- h) *Friluftsmøder* maa kun afholdes med Politiets Tilladelse, der skal søges 24 Timer i Forvejen; og naar der paa *Dansk* skal drøftes offentlige eller politiske Anliggender, maa Mødet anmeldes 3×24 Timer i Forvejen. Politiet kan kun nægte Tilladelsen, naar der befrygtes at ville opstaa „Fare for den offentlige Sikkerhed“. Politiet skal angive Grundene til Nægtelsen. Den gamle Foreningslov brugte det mere clastiske Udtryk „Fare for den offentlige Sikkerhed og Ro“.
- i) *Valgmøder* kan kun afholdes i Tiden mellem et Rigs- eller Landdagsvalgs offentlige Kundgørelse til Valghandlingens Afslutning. De skal ikke anmeldes til Politiet, men det har Ret til at overvaage dem. Sprogforbudet gælder hverken nu eller vil i Fremtiden komme til at gælde Valgmøder, og alle Personer over 18 Aar har Ret til at overvære dem.

Det vil heraf fremgaa, at den nye Foreningslov hjemler vort Forenings- og Forsamlingsliv en friere Stilling end den gamle — naar man ser bort fra Sprog-

paragraffen. Da Loven traadte i Kraft, blev det sat som Løsen: en upolitisk Forening omkring hvert Forsamlingshus. Og dette Løsen er nu fyldestgjort.

Og hvad Sprogparagraffen angaar, da kan der jo maaske inden 1928, Fristen, der er sat for det danske Modersmaals Ret paa offentlige Møder, ske Forandringer, der kan hindre Sprogforbudets Ikrafttræden, eller ogsaa maa vi med det Mittel, som Loven giver os i Foreningsdannelser, søge at overvinde de Hindringer, vore Modstandere har tænkt at lægge i Vejen for vort Modersmaals Udvikling og Pleje.

Myndighederne og Forsamlingshusene.

Det er en Selvfølge, at Myndighederne ikke blot har set med skæve Øjne til den Udvikling, Forsamlingshusbevægelsen har gennemgaaet, men at de efter Evne har søgt at hindre den. Naar det var blevet besluttet at rejse et Forsamlingshus, maatte man overalt være forberedt paa, at der snart skulde vise sig visse Vanskeligheder, som først maatte overvindes, før man kunde sætte Fod under eget Bord i eget Hus. Muligvis har visse Myndighedspersoner troet, at de havde Magt nok til helt at kvæle Bevægelsen. Forbyde Folk at bygge Forsamlingshuse kunde de ikke, men maaske lod det sig gøre at køre Folk træet med alle Slags Drillerier og Chikanerier, saa de opgav det! Saaledes udtalte en Amtsforsander i Toftlund, at han nok vilde se, hvem der kunde holde længst ud med Hensyn til Forsamlingshuset i Bevtoft, han eller *de grødhjernede Bønder!* Forsøget glippede for ham! *De „grødhjernede Bønder“* holdt ud, og medens Amtsfors-

standeren forlængst har rystet Nordslesvigs Støv af sine Fødder, staar nu et smukt og rummeligt og velbenyttet Forsamlingshus i Bevtøft.

Der findes ikke mange af de nordslesvigske Forsamlingshuse, som Myndighederne ikke har søgt at lægge Hindringer i Vejen for i større eller mindre Grad. Dette Forhold danner i Forsamlingshusenes Historie et Kapitel for sig. Alle Kampens Enkeltheder er ikke noteret op; tilsidst blev det jo noget dagligdags. Men enkelte Eksempler er vel værd ad drage frem.

Da Selskabet til Oprettelsen af *Agerskov* Forsamlingshus blev dannet, blev Listen over Bidragsyderne beslaglagt og indsendt til Statsadvokaten. Der var imidlertid intet ulovligt ved den at opdage, hvorfor den blev tilbagesendt. Senere maatte der betales nogle Bøder og Mulkter, og da Huset endelig var færdigt, fik Selskabet Ordre til at sænke Gulvet; Afstanden fra Gulv til Loft var nemlig — et Par Centimeter for lille!

Da *Brøns* Forsamlingshus rejstes, fandtes der „politiske Farver“ iblandt Rejsekrandsene. Det var „grober Unfug“ og maatte sones med Bøder. I Fjor mulkteredes Foredragsforeningens Bestyrelse med ca. 100 Mk., fordi Ikke-Medlemmer havde besøgt en Basar, som Foreningen afholdt i Huset.

Tegningerne til *Hjerting* Forsamlingshus kasseredes gentagne Gange, og Byggetilladelsen trak saa længe ud, at Byggeriet først kunde begynde i Oktober Maaned.

I *Hygum* Forsamlingshus var der blevet skænket alkoholfrit Øl. Det kostede en Mulkt. Forrige Vinter

skulde der opføres et Dilettantstykke; men Forestillingen blev i sidste Øjeblik forbudt med den Motivering, at Scenen maatte forsynes med Jerntæppe o. a. l. ligesom et virkeligt Teater. Amtsforstanderen tiltraadte dog snart Tilbageetoget og gav Forestillingen fri.

I *Høgsbro* Forsamlingshus har Gendarmen engang forhindret Afholdelsen af et Møde, og flere Gange er han trængt ind i Huset for at kontrollere, om der var Personer under 18 Aar med til Gymnastikken.

Gendarmen har ligeledes kontrolleret, hvem der deltog i Folkedanseøvelserne i *Kastvraa* Forsamlingshus. Ogsaa her har man maattet betale Mulκτη for Udskænkning af alkoholfrit Øl.

Rødning Forsamlingshus var under Opførelsen Genstand for forkellige Chikanerier.

I *Skærbæk* har især Gymnastikken været Myndighederne en Torn i Øjet. Værtens Datter paa Afholdshjemmet, Frøken Boesen, ledede baade her og andre Steder Legemsøvelserne for Personer under 18 Aar, hvad der jo som omtalt førte til, at hun først blev idømt høje Bøder og senere, da hun ikke vilde betale, kastet i Fængslet i Tønder.

Da Forpagter Hans A. Schmidt og Gdj. Henrik Schmidt i *Spandet* gik rundt og tegnede Bidrag til Forsamlingshuset der, idømte Amtsforstander Stenholdt i Arnum dem hver en Bøde paa 30 Mk. De lod imidlertid Sagen gaa til Doms og blev begge frikendte ved Nævningeretten i Toflund. — Forrige Vinter havde man i Mangel af en hjemlig Gymnastiklærer faaet

Gæstgiver Jens Nissen, Hømlund, paa den anden Side Grænsen, til at lede Gymnastikken. Det fik Myndighederne at vide, og da Nissen anede Uraad, trak han sig tilbage. Men da han nogen Tid efter i et privat Ærinde passerede Grænsen, blev han passet op af Gendarmen og fik Udvisningsordren overrakt.

Ved Opførelsen af *Tyrsbøl* Forsamlingshus forsøgte Myndighederne at faa Byggepladsen gjort for lille. Det lykkedes dog ikke. Da Bygningen var færdig, fik Medlemmerne af Byggeudvalget og Bygmesteren hver en Bøde paa 25 Mk., fordi et Trappetrin var 1 cm for smalt, fordi Murpillerne var bleven røde i Stedet for hyide, og fordi det ene Hjørne af Forsamlingshuset var kommet Nabohuset 40 cm nærmere end angivet paa Tegningen!

Da man begyndte paa Forarbejdet til *Vedsted Landbohjem*, havde man været saa uforsigtig at lægge en Bunke Sten nærvæd Fundamentsgrøfterne. Uheldigvis var nogle af disse Sten trillede ned i Grøfterne, og det gav Myndighederne Anledning til at idømme Selskabet en Bøde paa 30 Mark. Thi, hed det, naar man har begyndt at fylde Fundamentsgrøfterne, saa er Byggearbejdet begyndt; og det havde man ikke anmeldt! — Ogsaa i Vedsted har Gendarmen paa Landraadens Foranledning søgt at lægge Hindringer i Vejen for Ungdommens Gymnastik. Ja end ikke en Danselærer kunde ustraffet holde Danseøvelse for Børn i Landbohemmet.

Heller ikke *Vodder* Forsamlingshus, der dog udelukkende bruges til kirkelige og kristelige Møder, er sluppet fri for Myndighedernes Chikanerier. Den 20. Novbr. 1899 opløste Amtsforsander Major Mejer et

Møde, som Pastor Jørgensen holdt, netop fordi Jørgensen ved de valgte Sange og ved sine Indledningsudtalelser „havde ladet forstaa, at Mødet havde en gudelig Karakter“!!

I Aabenraa Amt har Forsamlingshusene ikke været slet saa udsat for Politichikanerier; kun *Hjortkær* Forsamlingshus havde forskellige Ulemper at overvinde under Opførelsen. Ligeledes lykkedes det først Selskabet ved Distriktsudvalgets Kendelse at tiltvinge sig Retten til alkoholfri Udsenkning.

Derimod er intet af Forsamlingshusene i Sønderborg Amt gaaet Ram forbi. Tegningerne til *Egen* Forsamlingshus blev kasserede, og da Huset endelig stod færdigt, maatte der endda foretages forskellige Ændringer, før alting var efter Forskrifterne.

Paa „*Nørherredhus*“ afholdt i April 1907 et privat Selskab en Koncert med Koncertsangerinde Fru Hornemann fra København som Gæst. Herredsfoged Klinker havde imidlertid faaet det opsnuset og vilde søge at forhindre Koncerten. Om Aftenen, da Selskabet var samlet og Dørene lukkede, saa ingen Uvedkommende kunde deltage i Sammenkomsten — alle havde faaet særlig Indbydelse — sendtes der en Politibetjent derhen. Han bankede paa og forlangte at komme ind. Værten P. Jensen og Rentier Klaus Andersen nægtede ham Adgang og vilde ikke tillade ham at komme ind. Døren forblev lukket. Der blev nu anlagt Sag imod de to Mænd, som idømtes henholdsvis 10 og 8 Dages Fængsel for „Modstand mod Statsmagten“; Sammenkomsten stempledtes nemlig som — et offentligt politisk Møde, hvortil Politiet havde Adgang!

Nybol Forsamlingshus søgte Myndighederne at lægge Hindringer i Vejen for baade under Opførelsen og under dets senere Brug. Flere Gange er Møder bleven opløst, og Salen er bleven lukket under uholdbare Paaskud, saa Politiet har maattet give den fri igen. Ejeren er ligeledes bleven idømt Bøder flere Gange.

Det gamle Forsamlingshus i *Sottrup* har haft mange Kampe at bestaa. Først blev Tegningen kasseret 2 Gange, saa Byggearbejdet maatte foregaa i December, for at Huset kunde komme under Tag i det Aar, Byggetilladelsen var givet. Da Huset saa endelig var færdigt, skulde Amtsforstander P. Kjer syne og antage det. Det lykkedes ham at finde flere Mangler, som maatte afhjælpes, før alle Forskrifter var sket Fyldest: Kakkelovnen, Skorstenen og Trappen blev kasserede og maatte laves om. Endelig kunde Indvielsen foregaa. Ved Mødet talte først Landdagsmand H. P. Hanssen og derpaa Kommissionær J. H. Schmidt; men da Sidstnævnte kom med den Udtalelse: „Vi maa ikke glemme, at vi er danske Folk, og at vi bor paa vore Fædres Grund“, saa fandt Amtsforstanderen, at det kunde være nok: han opløste Mødet. Selvfølgelig blev der ført Besværing over hans Optræden, og Regeringspræsident Zimmermann erklærede Opløsningen for ulovlig. Senere er 3 Møder bleven opløst af Politiet, deriblandt et kristeligt Møde, som Pastor Poulsen, Bovlund, holdt. — Ogsaa paa andre Maader foraarsagede Amtsforstander P. Kjer's Nidkærhed Forsamlingshuslederne Ulemper. Af Hensyn til Brandfaren blev det forbudt at bruge Petroleum. Saa brugte man Stearinlys. Amts-

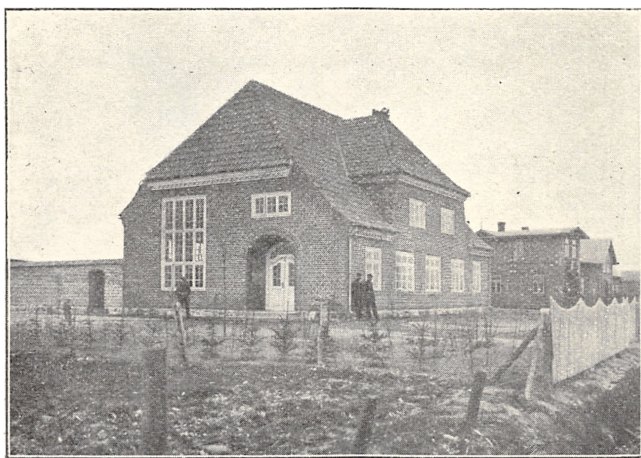
forstanderen havde imidlertid en Aften, der var Møde, været saa uheldig at anbringe sig lige under et dryppende Stearinlys. Hans store Kappe blev derved prydet med 2 lange Stearinstreger ned ad Ryggen, og maaske denne Erfaring har belært Amtsforstanderen om, at Stearinen ikke i alle Henseender bør foretrækkes for Petroleum. I hvert Fald var det sidste Aften, der brændtes Stearin. — Saalænge Forsamlingshuset ikke havde Koncession, forbød Amtsforstanderen endvidere at skænke Kaffe paa sædvanlig Vis til de medbragte Madkurve. Gdj. J. Bonefeld, Sottrup, og Mejeriejer Zachariassen, Dybbøl, maatte saa give fri Kaffe, og paa denne Maade kom man over Vanskelighederne.

Da Amtsforstanderen saa, at alle de Hindringer, han opstillede, blev overvundne, synes han at have opgivet Ævred; i hvert Fald har man siden kunnet arbejde i Ro i Forsamlingshuset. Nu er den gamle Bygning bleven for lille, og i den forløbne Sommer er der blevet opført en stor rummelig Bygning, hvor Arbejdet vil blive fortsat i det paabegyndte Spor.

Ved Opførelsen af *Tandslet* Forsamlingshus havde man megen Besvær med at faa Tegningen godkendt. I nogen Tid nægtede Politiet Koncessionen (alkoholfri) med den Motivering, at Udskækningslokalet var 4 Kvadratmeter for lille.

I Sammenligning med Sønderborg Amt er Politiet i Tønder Amt gaaet lidt lemfældigere frem imod Forsamlingshusene. Da *Døstrup* Forsamlingshus var færdigt og skulde godkendes, maatte der dog foretages adskillige Ændringer med en Loftstrappe, før man fik Lov til at tage Huset i Brug. Ejendomsforholdet er

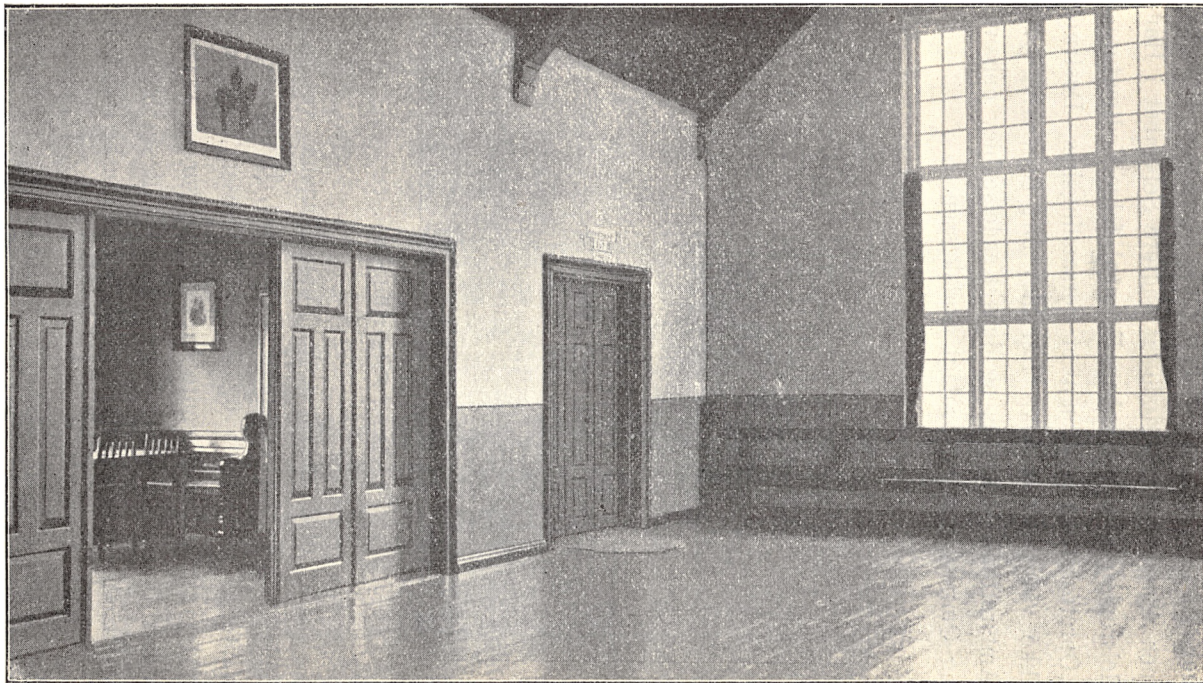
her ordnet som et Selskab med begrænset Heftelse, men Amtsretten nægtede at indføre Selskabet i Handelsregistret, da Selskabets Formaal ifølge Vedtægterne: „Oprettelsen og Driften af et Forsamlingshus i Døstrup“ ikke var tydeligt nok. Der blev ført Besværing over Amtsrettens Nægtelse, og dens Kendelse blev ophævet og Omkostningerne paalagt Statskassen.

Jejsing Forsamlingshus.

Kort efter at *Emmerlev* Forsamlingshus var blevet indviet, lod Amtsforstander Dethlefsen, Hemgaard, Optanterne Gdj. Toft og Smed Mathiesen, Emmerlev, vide, at de kunde vente en Udvisningsordre, saafremt deres Børn, der er voksne, ikke holdt sig borte fra Forsamlingshuset eller blev sendte paa danske Højskoler.

Som saa mange andre Steder blev Tegningerne til *Jejsing* Forsamlingshus ogsaa kasserede, og der krævedes en hel Række Ændringer, hvis praktiske Be-

Det Indre af Jejsing Forsamlingshus.

tydning Folk havde vanskeligt ved at fatte. Men det bidrog selvfølgelig til at sinke Arbejdet.

Ogsaa ved „*Møgeltønderhus*“s Opførelse var man udsat for de sædvanlige Drillerier. I Fjor forsøgte Politiet desuden at stemple en selskabelig Sammenkomst som et offentligt politisk Møde. Mødet blev forhindret, men Nævningeretten i Tønder gav ikke Politiet Medhold.

Der er her nævnt nogle Eksempler paa, hvordan Myndighederne har stillet sig overfor Forsamlingshusene, men allerbedst karakteriseres dette Forhold dog ved den Kamp, som er bleven ført om de 3 Forsamlingshuse: *Østerlindet*, *Bevtoft* og „*Frej*“.

Kampen mod Østerlindet Forsamlingshus.

I *Østerlindet* var der blevet oprettet en selskabelig Forening og i 1894—95 rejst et Forsamlingshus. Det var Nummer 3 i Rækken (Bovlund Menighedssal fra-regnet). Den unge, fremadstræbende Landraad i Haderslev Dr. Mauve ønskede at sætte en Stopper for dette Foreningsliv i *Østerlindet*, og at han dertil manglede den nødvendige lovlige Adkomst, synes ikke at have voldt overdreven mange Skrupler. Uden nogensomhelst retslig Henvisning forlangte han, at den selskabelige Forening skulde underkaste sig Anmeldelsespligten og lade sig behandle som en politisk Forening. Selvfølgelig vilde Foreningen ikke give Afkald paa sin Ret, og Dr. Mauve var klog nok til at indse, at han ad Domstolenes Vej ikke vilde kunne bøje Foreningen efter sin Vilje. Han opfandt saa et helt nyt Straffesystem, som baade med Hensyn til Tiden og til Formen

kan betragtes som Begyndelsen til den efterfølgende Køllerpolitik.

Landraad Dr. Mauve tilsendte den 17. Septbr. 1895 Amtsforsander Thiermann i Rødding en Anordning, hvori han anmodede denne om at holde et vaagent Øje med den „tyskfjendtlige Agitation, som i særlig Grad drives i Østerlindet, og hvori ogsaa danske Undersaatte tager fremragende Del“. Derfor skulde Amtsforsanderen 1) udvise enhver dansk Undersaat, som deltog i tysk-fjendtlige Aktioner; 2) opstille en løbende Liste over alle danske Undersaatte i Østerlindet og Omegn; hos tyske Undersaatte, der i Fremtiden tog Del i tysk-fjendtlige Aktioner eller modvirkede Myndighedernes Forholdsregler imod de særlig i Østerlindet stedfindende altfor hyppige Danseforlystelser [! !], maatte danske Undersaatte ikke taales, ligegyldigt i hvilken Egenskab.

Amtsforsander Thiermann var straks rede som Landraadens udførende Haand. Den 18. November modtog Gdj. Jens Schmidt i Østerlindet en Skrivelse fra ham, hvori der meddeltes, at da han trods Landraadens Advarsel til Indbyggerne i Østerlindet vedblev at gøre sig bemærket ved politisk Agitation, vilde Amtsforsanderen for Fremtiden ikke taa, at han havde danske Undersaatte i sin Tjeneste, og han opfordrede dem, Schmidt havde, til at forlade deres Tjeneste til 1. Januar, i modsat Fald vilde de blive udviste.

Og samtidig tilskrev Amtsforsanderen Tjenestepige Marie Jørgensen, der var dansk Undersaat, hos Gdj. Jens Schmidt, at hun havde at forlade sin Plads til 1. Januar; hun kunde dog nok forblive paa det preussiske Statsomraade, men maatte blot ikke tage Tjeneste hos

Gaardejerne Jens Schmidt, Niels Frank, Oluf Høyer, Nik. Kræmer, Mygind, og Hans Vanned.

De Mænd, der paa denne Maade skulde rammes økonomisk for deres politiske Overbevisnings Skyld, fik dog underhaanden at vide, at Landraaden ikke var utilbøjelig til at slaa en Handel af. Det var stadig Foreningen og dens Arbejde, der var ham en Torn i Øjet. Hans Insinuation, at Danseforlystelserne tog særlig Overhaand ved Foreningens Virksomhed, var selvfølgelig ganske grundløs; der var i Foreningen kun blevet afholdt folkelige og kristelige Foredrag. Hans Forslag gik ud paa, at hvis Foreningen alligevel frivillig vilde paatage sig Anmeldelsespligten, saa skulde der ikke være noget i Vejen for, at de paagældende Bønder kunde beholde danske Undersaatter som Tyende.

Desværre virkede Landraadens Løkkemiddel i dette Tilfælde, og da Slagplanen blev lagt for Køllerpolitikken under selve Hr. v. Køllers Forsæde, fremkom Dr. Mauve med Resultatet fra sin virkningsfulde Fremgangsmaade i Østerlindet, og den blev derpaa lyst i Kuld og Køn som et ægte Barn af Køllersystemet. Men altimens var Nordslesvigerne blevne klog af Skade og lod sig ikke mere narre af Landraadens fristende Tilbud.

Foreningen i Østerlindet blev alligevel tilsidst erklæret for en politisk Forening. Kvinderne fik ikke Lov til at være med ved dens Møder men blev jagede ud af Gendarmen. Man prøvede paa at holde Møde uden at anmelde det; men Resultatet var en større Mulkt fra Amtsforstanderen. Foreningen lod Sagen gaa til Doms, men tabte den og maatte bære alle Omkostningerne.

Da man var naaet over Aarhundredskiftet, kom der dog lidt efter lidt roligere Forhold. Køllerpolitikken ebbede ud, og siden da har man i Forsamlingshuset i Østerlindet kunnet arbejde, uden at der er lagt Hindringer i Vejen fra Politiets Side.

Kampen mod Bevtoft Forsamlingshus.

Den 27. Marts 1897 var der samlet en Kreds af Mænd i Blankenhof, hvor der blev vedtaget Love for „Interessentskabet Selskabelig Forening for Bevtoft og Omegn“. Af Lovenes § 2 fremgaar, at Foreningens Formaal: at fremme god og sund Selskabelighed imellem dens Medlemmer, skal „søges opnaaet ved Bygning af et Forsamlingshus ved Bevtoft med passende Lokale, hvor Medlemmerne kan samles til underholdende Læsning, Foredrag, gudstjenestlige Møder, Sang, Musik, Dans, Husfid og muligvis Gymnastik.“

Formand for Selskabet blev Gdj. H. O. Klausen, Strandelhjørn. Huset blev opført i Løbet af Efteraaret og Vinteren 1897—98. Men før Huset kunde tages i Brug, var der dog mange uventede Hindringer at overvinde. Da Kredsbygningmyndighederne fik undersøgt den nye Bygning, viste der sig en Mængde Mangler, som maatte afhjælpes, før Huset kunde godkendes. Tagkonstruktionen var ikke tilstrækkelig solid. Ifølge Bestemmelserne for Teater- og Forsamlingsbygninger skulde Udgangsdøren have en Bredde af 1 Meter for hver 120 Personer, som Salen rummede; desuden skulde der være en „Nøddør“, af samme Bredde, der førte lige ud i det Frie. Dørlassene skulde sidde i en Højde af 1,20 Meter over Gulvet; Ventiler ved Vinduerne og over den store Lampe maatte skaffes til

Veje; Kakkellovnen forsynes med et Jerngitter, der var skruet fast baade i Gulv og Væg. Petroleum maatte kun bruges som Belysningsmiddel med Politiets særlige Tilladelse o. s. v. Først naar alle disse Ændringer var foretaget, vilde Bygningen blive godkendt.

I Løbet af Vinteren blev disse Krav opfyldte, og Forsamlingshuset blev godkendt af Politiet og kunde nu indvies. Indvielsesdagen var fastsat til den 3. Maj 1898 og Pastor *L. B. Poulsen*, Bovlund, skulde holde Indvielsestalen, men da han begyndte med at fremsige Trosbekendelsen, traadte Amtsforsander v. Stojentin frem, og sagde, at hvis Pastor Poulsen fortsatte med Trosbekendelsen, hvis der blev foretaget „gudstjenestlige Handlinger,“ vilde han opløse Mødet. Der var selvfølgelig ikke andet at gøre end at lystre Amtsforsanderens Befaling. Der blev ført Besværing over Amtsforsanderens Optræden, men Landraad Dr. Mauve tilbageviste Besværingen. Besværingen gik videre, og endelig godkendte Regeringspræsidenten dens formelle Berettigelse, idet han erklærede, at Amtsforsander v. Stojentin ikke af egen Magtfuldkommenhed kunde forbyde at holde Gudstjeneste, men kun i Regeringspræsidentens Navn og efter hans Anordning.

Det var det første Møde, som var blevet forstyrret i Bevtoft Forsamlingshus. Det skulde ikke blive det sidste.

En Uges Tid efter modtog Formanden følgende Skrivelse fra Amtsforsanderen:

Den komm. Amtsforsander.

Toftlund, d. 10. Maj 1898.

Af „Selskabelig Forening for Bevtoft og Omegn“s Virksomhed ligesom af dens Medlemmers Optræden

fremgaar, at den har til Formaal at drøfte politiske Anliggender ved sine Møder.

Foreningen erklæres herved for politisk ifl. § 8 i Forordningen om Forsamlings- og Foreningsretten.

Idet jeg meddeler Dem dette, anmoder jeg Dem om i Løbet af 3 Dage at indsende en ny Fortegnelse over Medlemmerne til mig.

von Stojentin.

Til

Formanden for „Selsk.
For. f. Bevtoft o. Omegn“

Hr. H. O. Klausen
i Strandelhjørn.

Det vilde sikkert have faldet vanskeligt for Hr. v. Stojentin, om han skulde have ført Beviser for sin Paastand om, at Foreningen havde til Formaal at drøfte politiske Anliggender. Ved det første og eneste Møde, der endnu var holdt i Forsamlingshuset, havde en Fri-menighedspræst begyndt med at fremsige Trosbeken-delsen, men var af Hr. v. Stojentin selv bleven for-hindret i at fortsætte. Hvem der i dette Tilfælde havde bragt „Politik“ ind i Huset, var klart for alle.

Da Foreningen nu var bleven erklæret for politisk, var dens Virksomhed jo for en stor Del bleven lammet, og maaske har Amtsforstanderen i sit stille Sind glædet sig over, at hans Modstandere her havde rejst en kost-bar Bygning til ingen Nytte. Han skulde nok sørge for, tænkte han, at de ikke fik Lejlighed til at benytte den, ikke engang til rent private Formaal, hvad efter-følgende Eksempel viser.

En Maanedes Tid efter Indvielsen vilde Gdj. H. O. Klausen i Strandelhjørn holde Rejsegilde over et

Møddinghus, han havde under Bygning denne Sommer. Men da han vilde have flere med, end han havde Plads til i sit Hjem, lejede han Forsamlingshuset i Bevtoft og indbød sine Gæster hertil, hvor de blev beværtede og bagefter skulde have en Svingom. Maaske det ogsaa har været Indbyderens Hensigt — han var jo Formand for Foreningen — at forsøge, hvorvidt Myndighederne vilde skride ind imod denne rent private Foranstaltning. Det skete virkelig ogsaa. Næppe var Dansen begyndt, før Gendarm Reich fra Bevtoft traadte ind og forlangte Kvitting for Mødets Anmeldelse, og da den ikke eksisterede, opfordrede han de Tilstedeværende til straks at forlade Lokalet.

Klausen besværede sig straks til Landraaden over Gendarmens Optræden. Besværingen tilbagevistes med den Begrundelse, at „Mødet“ i Virkeligheden var afholdt af Selskabelig Forening; Klausen havde indbudt, og han var Formand for Foreningen, og de Indbudte var næsten allesammen Medlemmer af Foreningen. Besværingen gik videre til Regeringen i Slesvig. Klausen anførte deri, at Selskabet var fuldstændig privat; at han havde lejet Forsamlingshuset for at holde Rejsegilde; at flere af de Indbudte var Medlemmer af Foreningen, kom ikke i Betragtning, da det ikke var i denne Egenskab, de var indbudte; desuden havde der været mange Ikkemedlemmer til Stede, medens mange Medlemmer ingen Indbydelse havde faaet. Regeringspræsidenten tilbageviste imidlertid Besværingen. Der rejstes saa videregaaende Klage med samme Begrundelse og samme Resultat imod Regeringspræsidenten.

I Bevtoftegnen vakte Myndighedernes Modstand imod Hans Klausens Møddinghus stor Munterhed. Selv om Angrebet var rettet imod Befolkningens lovlige Bestræbelser for at pleje Folkelivet, havde man alligevel et aabent Øje for de komiske Blottelser, Myndighedernes Optræden fremviste, og endnu mindes man med et Smil den Gang, da et Møddinghus gav Anledning til at sætte saa at sige hele det preussiske Statsmaskineri i Gang. Var det end en Sejr for Amtsforstanderen, stod han paa en Maade dog kun som Sejrherre paa et Møddinghus!

For Nemheds Skyld blev Forsamlingshusets Ejendomsforhold nu ordnet saadan, at 2 af Foreningens Medlemmer, Gaardejerne Jakob Steffensen og K. Riis i Hyrup forpagtede Huset. Forpagterne var forpligtede til at udleje Huset til Husets Ejere mod et bestemt Vederlag; de var berettigede til at udleje det ogsaa til andre til Brug for private Selskaber, offentlige Møder o. s. v.

Man var nu naaet ind under Køllerpolitikken Højvande, hvor Masseudvisningernes Svøbe blev svunget over Befolkningen. Ogsaa Bevtoft blev ramt. Den 23. Oktober 1898, lige kort før Landdagsvalget, holdt H. P. Hanssen et Valgmøde i Bevtoft Forsamlingshus. Dagen efter blev 15 Karle og Piger og Drengene, alle danske Undersaatter, der tjente hos Folk i Bevtoft, som havde deltaget i Mødet, udviste. Selv havde de ikke forbrudt sig i nogen Maade; det var Husbonderne, hvis danske Sindelag skulde straffes. Som man ser, var det Dr. Mauves System fra Østerlandet et Par Aar i Forvejen, der gik igen her.

Det syntes i det hele taget at være meget imod Myndighedernes Vilje, at Landdagsmand H. P. Hanssen kom til Bevtoft for at holde Møde. Den 11. November 1900 havde han indvarslet til et Møde i Forsamlingshuset. Der mødte henimod et Par Hundrede Mennesker. Mødet aabnedes, og H. P. Hanssen begyndte sit Foredrag, der drejede sig om tyske Toldspørgsmaal. Han havde imidlertid kun talt et Kvarters Tid, da en af Gendarmerne, der hidtil havde opholdt sig i Forstuen, traadte ind, afbrød Taleren og erklærede Mødet for opløst. H. P. Hanssen opfordrede de Tilstedeværende til i Ro at forlade Lokalet og indbød til et nyt Møde næste Søndag. Senere fik man imidlertid at vide, at Grunden til Mødets Opløsning havde været den, at Gendarmen ansaa Huset for brøstfældigt; det kunde, hvad Øjeblik det skulde være, ramle ned over Hovedet paa Forsamlingen!

Denne Forklaring vakte almindelig Munterhed. Huset var kun 3 Aar gammelt, grundmuret, og alle de mange Byggeforskrifter havde man omhyggelig efterkommet, og Bygningen var godkendt af Politiet! Ingen havde følt mindste Spor af Frygt ved at træde ind over Husets Tærskel. Men større blev dog Munterheden, da man fik at vide, at „Brøstfældigheden“ bestod i et Par Smaarevner i Gibsloftet! Hvad der altsaa var undgaaet Fagmændenes skarpe Blik ved de gentagne Undersøgelser, det havde Gendarmen opdaget i et Øjeblik, næsten før han kom rigtig ind i Salen!

Huset blev nu lukket af Amtsforstanderen, og der var selvfølgelig ikke andet at gøre end at lade „Brøst-

fældigheden“ udbedre og indhente et nyt Skøn fra Kredsbygningsinspektøren. Af den Grund maatte H. P. Hanssens Indbydelse til næste Møde udskydes til første Søndag efter, at Tilladelsen til Husets Brug var givet. Myndighederne skulde ikke faa at se, at man i Bevtoft gav tabt overfor Vanskelighederne.

Dagen efter det afbrudte Møde rejste Husets Ejere til Haderslev, hvor de fremstillede Sagen for Kredsbygningsinspektør Jablonowski og anmodede ham om at underkaste Bygningen et sagkyndigt Eftersyn. Da Kredsbygningsinspektøren havde hørt Sammenhængen, udtalte han sig i saa skarpe Udtryk om Politiets Kassation af Bygningen, at man i Dagspressen ikke vovede at gengive dem af Frygt for at blive anklaget for Fornærmelse. De har vel saa nogenlunde svaret til den almindelige Opfattelse blandt Befolkningen. Hr. Jablonowski erklærede kort og bestemt, at kun hans Foresatte, Regeringen i Slesvig, kunde faa ham til at spille sin Tid paa denne Sag. De kunde gaa til Murmester Jürgensen i Haderslev; han vilde let kunne afhjælpe Mangelen.

Forsamlingshusets Ejere fulgte Raadet og henvendte sig til Murmester Jürgensen, som tog til Bevtoft og underkastede Bygningen en indgaaende Undersøgelse, ifølge hvilken han afgav følgende

Skøn over Forsamlingshuset i Bevtoft.

Haderslev, den 15. Novbr. 1900.

Efter Anmodning af Hr. Steffensen i Hyrup foretog jeg i Gaar et Syn over Forsamlingshuset i Bevtoft. Huset, som fra først af ikke var bygget tilfredsstillende, hvad Tagkonstruktionen angaar, er i Aaret

1899 blevet forstærket med en Sprængbuk. Tagkonstruktionen, som derefter er bleven prøvet, og hvis statiske Beregning er bleven revideret af den kgl. Kredsbygningsinspektion, er derved bleven stabiliseret. De mellem Træværket og Muren opstaaede Revner giver ikke mindste Grund til Betænkeligheder [sind gänzlich unbedenklicher Natur]. Revnerne er ikke opstaaede ved, at Bygningen er rystet, men som Følge af det til Gibsloftet brugte Materiale. Murene var allerede krumme, da jeg første Gang foretog et Syn over Huset. Men dette giver ikke Grund til nogensomhelst Betænkeligheder, saa meget mindre, som de ikke har bøjet sig i Mellemtiden.

Jürgen Jürgensen.

Politiet vilde imidlertid ikke lade sig nøje med Murmester Jürgensens fagmæssige Skøn. Hr. Jablowski var imidlertid bleven forfremmet, og en Hr. Studemann overtog hans Embede som Kredsbygningsinspektør. Da Hr. Studemann i Januar 1901 kom til Bevtøft, fandt han, at Forsamlingshusets østre Gavl havde trukket sig 1 cm udad, og han ansaa det for rigtigst at lade lægge et Par Jernbjælker ind. Anden Gang, han kom, var der et Par Smaaændringer at foretage, og tredje Gang — man var nu naaet hen i Juni Maaned — erklærede han endelig, at Huset var i Orden.

Endelig den 16. September meddelte saa Amtsforsstanderen Forpagterne, at Huset kunde tages i Brug. Skrivelsen lød:

Toftlund, d. 16. Septbr. 1901.

Da de Mangler, som Kredsbygningsinspektøren har paavist ved Forsamlingshuset i Bevtøft, nu er

afhjulpne, har Politiet for Tiden ingen Betænkeligheder ved, at det tages i Brug.

v. Stojentin,
konst. Amtsforst.

Til

H. Gdj. Jakob Steffensen,
Hytrup II.

Endelig efter 11 Maaneders Forløb kunde saa det bebudede Møde afholdes. Da det var blevet anmeldt til Amtsforstanderen, lod denne Gdj. J. Steffensen tilkalde, og bebrejdede ham, at han vilde være med til at foranstalte dette Møde, der blot vilde have til Følge, at 60--80 danske Undersaatte vilde blive udviste — her pegede Amtsforstanderen paa en stor Stabel Breve, som om han dermed vilde tilkendegive, at Udvisningsordrerne var færdige — eller de vilde kun faa Bosættelsestilladelse for et Aar ad Gangen! Amtsforstanderens Trusel synes dog kun at have været et Skræmmeforsøg; den forblev ogsaa uden Virkning.

Mødet skulde saa afholdes Lørdag den 11. Oktober 1900, og H. P. Hanssen var igen kommen til Stede som Taler. Men denne Gang fik Tilhørerne end ikke Lov til at komme ind i Salen og begynde Mødet. Gendarm Schmidt fra Toftlund forbød Husets Afbenyttelse under Henvisning til — dets Brøstfældighed!! Gendarmen og Amtstjener Lund fra Toftlund havde før Mødets Begyndelse lige været et lille Vend inde i Forsamlingshuset, hvor de havde kastet et Blik ind i Salen, men det havde dog været tilstrækkeligt til at konstatere „Brøstfældigheden“. Det nyttede ikke, at H. P. Hanssen præsenterede selveste v. Stojentins Tilladelse af 16. Septbr. til at tage Huset i

Brug. „Den kender vi“, sagde d'Herrer Schmidt og Lund, men de nægtede at oplyse nærmere, hvori „Brøstfældigheden“ denne Gang bestod, men lod forstaa, at de handlede efter højere Ordre.

Der var ikke noget at gøre. De halvtredie Hundrede Deltagere, som var mødte, maatte gaa hjem. Men Politiets Optræden var saa langt fra at tage Modet fra dem, at det meget snarere æggede dem til at sætte haardt imod haardt og fremtvinge deres Ret. „Vi skal nok holde ud,“ slutter „Hejmdal“s Beretning om det opløste Møde, „selv om det imod al Forventning skulde blive nødvendigt at afholde et tredie, fjerde og femte forstyrret Møde, inden Politimyndighederne finder alt i Orden og betragter det som deres Pligt at sidde som rolige Tilskuere og Tilhørere under Mødet. Men indtil da vil vi trøste os med Kæmpevisens gamle prøvede Ord: Den ler nok bedst, som ler sidst.“

Huset blev nu lukket igen. At det dog ikke var ganske ubrugeligt, fremgik bl. a. af, at Kommuneforstanderen, efter at Landraaden og fl. a. havde inspiceret Huset et Par Dage i Forvejen, sammenkaldte Kommuneraadsmedlemmerne til en Forhandling om — *Køb af Forsamlingshuset til Banegaard*. Kommuneforstanderen mente at vide, at Danskerne var blevne saa kede af det, at de vilde sælge Huset. Han havde imidlertid taget fejl. Huset var ikke til Salgs, ej heller var Kommuneraadet gaaet ind paa at købe det, og Bevoft fik ingen Banegaard den Gang.

Der var straks blevet indgivet Besværing over Gendarmens henholdsvis Amtsforstanderens Opløsning af Mødet. Efter at have betænkt sig til i Slutningen af

Januar Maaned, altsaa et Fjerdingaar, viste Landraad Becherer Besværingen tilbage med den Motivering, at der var fundet nye Revner i Gibsloftet over Indgangsdøren, og der forlangtes nu, at Sidevæggene i Forstuen skulde mures op i 1 Stens Tykkelse, der var i Forvejen kun $\frac{1}{2}$ Stens Mur. Først naar det var sket, vilde Lokalet kunne frigives igen. Omtrent samtidig meddelte Statsadvokaten, til hvem der var sket An-

Bevtoft Forsamlingshus.

meldelse, at han ikke fandt Anledning til at skride ind imod Amtsforstanderen og Gendarmen, og endelig gav Regeringspræsidenten hen i Foraaret Landraaden Medhold.

Der blev saa taget fat paa de omfattende Ændringer, og lige før Jul 1902, den 18. December, holdtes det første Møde, hvor Pastor Thomsen, Haderslev, talte. Det blev en højtidelig Stund. Alle Hindringer var overvundne, og det syntes, som om *Myndighederne* nu var kørt trætte. Det blev alligevel de „grødhjernede-

Bønder“, som Amtsforsstanderen havde talt saa haanligt om, der ved Udholdenhed og ved Tro paa deres Sag førte den frem til Sejr.

Det gamle Bevtoft Forsamlingshus staar ikke mere i sin oprindelige Skikkelse; det var blevet for lille og for lidt tidssvarende. I 1908 blev det ombygget og udvidet, saa det nu er et af de smukkeste Forsamlingshuse, som findes i Nordslesvig.

Kampen mod „Frej“.

I Kristiansfeltegnen, hvor det tyske Element, takket være Brødremenigheden, der her havde fundet Gæstfrihed under det danske Styre, var stærkt fremherskende, havde Danskerne allerede i Midten af Halvfemserne Vanskeligheder ved at skaffe sig Lokaler til deres Møder, og man begyndte nu at drøfte Spørgsmaalet om at rejse en egen Forsamlingsbygning. Tanken blev realiseret. Der dannede sig et Selskab bestaaende af 15 Mænd under Navn af „Selskabet Frem“, som af en tysk Læge købte et Grundstykke paa 4 Tdr. Land beliggende i Tyrstrup lige ved Kristiansfelt. Ud fra dette Selskab dannedes saa Byggeselskabet „Frej“, bestaaende af 100 Mænd, der forpligtede sig til at indbetale en Byggesum af 40,000 Mk. Hvad Bygningen vilde koste mere, skulde indføres som Prioritet paa Ejendommen.

I Løbet af Sommeren rejstes saa Forsamlingsbygningen med gode rummelige Lokaler, baade Sal og Restauration, Stald og Vognremise samt Butik og Lejlighed til en Købmand. Den fik Navnet „Frej“ og havde, da den stod færdig, kostet ca. 60,000 Mk. Der dannedes nu en „Selskabelig Forening for Tyrstrup og

omliggende Sogne," som straks ved sin Stiftelse fik 700 Medlemmer. Denne Forening lejede nu Lokalerne i „Frej“ for at benytte dem paa lignende Maade, som Højskolehjemmene i Kongeriget benyttedes. Der blev antaget en Vært, som forestod Afholdsrestaurationen, og den 24. September 1897 blev Lokalerne overtagne af „Selskabelig Forening“s og „Frej“s Bestyrelser ved en lille privat Festlighed, og dermed var den smukke Forsamlingsbygning indviet.

„Frej“, Tyrstrup.

Man havde først søgt om Bevilling til almindeligt Gæstgiveri, men Ansøgningen var bleven afslaaet. Men da Næringsloven ikke gjorde Udskænkning af Kaffe, Te o. a. alkoholfrie Drikkevarer og Servering af Spisevarer til Foreningsmedlemmer afhængig af Myndighedernes Bevilling, begyndte „Selskabelig Forening," som nu havde lejet Lokalerne, sin Virksomhed indenfor disse Grænser. Politiet nedlagde Forbud, men Foreningen lod dem uønsede for at fremtvinge en

Retssag, saa den ad Domstolens Vej kunde faa sin Ret godtgjort. Men Landraad Dr. Mauve var klog nok til ikke at tvinge Sagen frem for de ordinære Domstole, men derimod ad Forvaltningsvejen. Det skete ved, at Amtsforstander *Valentiner* den 7. Oktbr. 1897 efter Landraadens Anmodning ganske simpelt *lod Skænkestuen lukke og Dørene forsegle* med sit Embedsseg! Paa Forespørgsel fra Foreningens Medlemmer hvilken Lovparagraf der gav ham Ret og Adkomst hertil, svarede han, at det vidste han ikke, han udførte kun Landraadens Anordninger.

Samtidig erklærede Amtsforstanderen „Selskabelig Forening“ for politisk og krævede Anmeldelse af Medlemmerne, og Landraad Dr. Mauve afslog som Formand for Kredsudvalget Foreningens Ansøgning om Koncession med den Motivering, at Foreningen *kun* havde til Formaal at forhandle spirituose og andre Drikkevarer, og dertil fandtes ingen Trang paa Stedet. Amtsforstander og Landraad synes altsaa ikke at have været helt enige om, hvad der var Foreningens Formaal.

Foreningens Genvordigheder var dog ikke til Ende endnu. Den 19. Oktober vilde „Selskabelig Forening“ holde Fest i sine Lokaler. Alt var rede til at modtage de ca. 300 Gæster, som ventedes, Bordene var allerede dækkede i den store Sal. Da kom, en Times Tid før Festens Begyndelse, Amtsforstander *Valentiner* igen og *lukkede og forseglede samtlige Foreningslokaler, ogsaa Salen med de dækkede Borde!*

Det havde været forstaaeligt, om Befolkningen, for at fremtvinge en hurtigere Afgørelse af Sagen, havde følt Trang til at pille ved Amtsforstanderens Segl paa

„Frej“s Døre. Men den nordslesvigske Befolkning har lært, at det baader bedst at fare med Lempe. Med Tiden vinder Retten dog frem. Der blev indgivet Klage over Myndighedernes Fremfærd; Sagen gik sin jævne, langsomme Gang, og *over et Aar stod „Frej“ lukket* med Bordene dækkede inde i Salen. Endelig den 31. Oktober 1898 maatte d'Herrer Mauve og Valentin pille deres Segl bort fra Dørene igen — ifølge Distriktsudvalgets Kendelse. Sejren var vunden! *Lukningen havde været ulovlig.*

Men endnu maatte Kampen for Koncessionen føres til Ende, og det blev den især ved Hjælp af den ansete berlinske Sagfører Justitsraad *Munckel*, som Foreningen efter Gustav Johannsens Raad havde overdraget at føre Sagen.

Foreningen som saadan fik nu Lov til at arbejde i Ro et Par Aars Tid, men dens Medlemmer blev paa forskellig Maade chikanerede af Myndighederne; de fik Bøder, og deres danske Tyende blev udvist efter en større Maalestok. Det havde desværre den Virkning paa nogle, at de meldte sig ud af Foreningen; saa meget des tungere blev Byrden for dem, som ikke vilde bøje Ryggen. Endvidere blev der rejst en Mængde Retssager for urigtige Ind- og Udmeldelser af Medlemmer — Foreningen var jo erklæret politisk —, i et enkelt Tilfælde var der rejst 58 saadanne Sager; og selv om disse alle endte med Frifindelse, betød det dog store Udgifter for Foreningen. Ialt maatte der f. Eks. betales 5000 Mk. til Justitsraad *Munckel* og 1100 Mk. til andre Advokater ved Underretterne.

Men Forfølgelserne var ikke hermed til Ende. Ved et Møde, som H. P. Hanssen holdt i „Frej“ den 6. Januar 1900, blev først Kvinderne udviste af Amtsfors-stander Valentiner, og senere blev Mødet opløst, fordi Fotograf Albert Johannsen, Haderslev, udtalte: „Vi flader os ikke vort Modersmaal røve, ikke af 10 Køller'e, ikke af 100 Mauve'r, ikke af 1000 Valentiner'e.“ Da H. P. Hanssen besværede sig over Amtsforsstanderen til Land-raaden, maatte denne erkende, at Opløsningen var ulovlig.

Hen paa Foraaret tog Myndighederne for Alvor Kampen op igen imod „Frej“ og „Selskabelig Forening“. Foreningen havde nu faaet Beværtningstilladelse, men efter Ordlyden gjaldt den kun for Foreningens Medlemmer. Det var dog som i alle lignende Tilfælde blevet anset for en Selvfølge, at den ogsaa gjaldt Medlemmernes Husstand og indførte Gæster, og saaledes var Bevillingen ogsaa bleven udnyttet siden „Frej“s Aabning i 1898, uden at Politiet havde haft noget at indvende derimod.

Den 16. Maj 1900 skulde der saa have været afholdt et stort Møde paa „Frej“ med Gustav Johannsen som Taler. Men Dagen i Forvejen var „Selskabelig Forening“s Bestyrelse bleven stævnet til Amtsfors-stander Valentiner, som spurgte dem, om de vedblivende vilde skænke for Medlemmernes Familie og indførte Gæster. De svarede ja, og Amtsforsstanderen erklærede saa, at *Foreningens Lokaler vilde blive lukkede*. Det skete ogsaa. Samme Dag blev Amtsforsstanderens Embeds-segl for tredie Gang sat paa Dørene paa „Frej“. Da Gustav Johannsen og Mødedeltagerne saa Dagen efter

kom til „Frej“, fandt de Dørene lukkede. Der viste sig dog snart en Udvej. Gdj. C. *Finnemann* i Taarning aabnede gæstfrit sine Stuer, og snart samledes de 300 Mødedeltagere i hans Gaard; men kun de to Trediedele kunde faa Plads indenfor. Der havde indfundet sig 2 Gendarmer og en Overvagtimester fra Haderslev, og næppe var Mødet aabnet og Kvitteringen for Anmeldelsen forelagt, før Overvagtimesteren rejste sig og erklærede Mødet for opløst, da „Lokalerne ikke var forskriftsmæssige.“ Gustav Johannsen opfordrede nu de Tilstedeværende til roligt at forlade Lokalet som lovlydige Borgere, og tilføjede saa med sit smittende Lune: „Jeg gaar nu en lille Tur nordpaa, over til Frederikshøj . . .“ Frederikshøj Kro ligger en halv Mils Vej nordfor Kristiansfelt paa den anden Side Grænsen. Hans Hentydning blev forstaaet og modtaget med almindelig Jubel og et rungende Hurra. Og nu rykkede den husvilde Rigsdagsmand og hans husvilde Vælgere til Vogns og til Fods ud af Landet for i et mere gæstmildt Land at holde det Møde, som Myndighederne saa gerne havde forpurret.

I Frederikshøj Kro blev de modtagne med aabne Arme; det blev et ypperligt Møde, hvis Stemning var præget af, hvad der lige var sket i Forvejen. I sit Foredrag rettede Gustav Johannsen den indtrængende Opfordring til sine Landsmænd: „*Byg Forsamlingshuse overalt!*“, en Opfordring, der ikke kom til at lyde forgæves.

Men „Frej“ stod jo lukket, og det tog Tid, før Retten fandt sin Gang. Endelig den 6. Januar 1902 kom Sagen for Overforvaltningsretten, hvor Justitsraad

Munckel igen mødte som Klagernes Repræsentant. Overforvaltningsrettens Kendelse gik ud paa, at *Lukningen af „Frej“s Lokaler havde været ulovlig*; Beværtningsbevillingen maatte fortolkes saaledes, at den ogsaa gjalt „Selskabelig Forenings“ Medlemmer og indførte Gæster! Omkostningerne paalagdes Regeringspræsidenten.

Anden Gang var Sejren vunden. Men det varede endnu 2 Maaneder, før Amtsforstanderen fandt det belejligt at aabne de forseglede Døre. Gustav Johannsen var død det foregaaende Efteraar, og Udfyldningsvalget foregik den 8. Marts, da Redaktør Jessen valgtes til Gustav Johannsens Efterfølger. Men under hele Valgbævægelsen holdtes „Frej“s Døre lukkede for at hindre den danske Befolkning i at benytte Lokalerne til Valgmøder. Først den 14. Marts 1902 kom Amtsforstanderen til Stede for at tage det Segl bort, som han uden Ret havde sat for „Frej“s Døre.

Siden da har den danske Forsamlingsbygning været i Brug. Men dermed være ikke sagt, at Politiet ikke har søgt at hindre Møderne paa „Frej“. Den 18. Juni 1902 skulde Fru *Callø* fra Erlev holde Foredrag om Billedhuggeren Thorvaldsen. Man havde faaet Nys om, at Kvinderne vilde blive jagede ud, men da man i Henhold til en Udtalelse af Indenrigsminister Hammerstein antog, at der ikke vilde være noget i Vejen, hvis Kvinderne var ene, havde alle de mandlige Tilstedeværende forladt Salen, da Mødet skulde begynde. Da Amtsforstander Valentiner og en Gendarm kom til Stede og kun fandt Kvinder i Salen, blev de noget overraskede over denne nye Fremtoning, og de har

næppe straks været klare over, hvordan de skulde gribe Sagen an. Mødet begyndte med en Sang; Fru Callø gaar op paa Talerstolen og faar Lov til at tale et Par Minutter; men saa rejser Gendarmen sig og befaler Kvinderne at forlade Salen og Huset; ja end ikke i Haven maa de opholde sig.

Lýdige forlod Kvinderne Salen, der saa straks efter fyldtes med Mændene, der havde staaet udenfor. Kun Fru Callø var bleven tilbage for at holde sit Foredrag for dem. Men heller ikke hun alene kunde taaes; hun blev vist ud af Salen. Maaske Amtsforstanderen havde troet dermed at have forstyrret hele Mødet, men han tog fejl. Ejendomskommissionær J. H. Schmidt fra Haderslev, Tobaksfabrikant M. Andresen, Aabenraa, og Journalist Thade Petersen, Rødding, holdt nu Foredrag for de tilbageblevne Mænd, og over Mødet herskede der trods al Modgang den bedste Stemning.

Indenrigsminister v. Hammerstein havde i Landdagen udtalt, at Kvinder kunde deltage i politiske Møder, naar de opholdt sig *i et særligt Segment*, et afspærret Rum, ved Siden af den egentlige Forsamlingsaal. Det var vel et Forsøg værd at prøve Indenrigsministerens egen Fortolkning. Journalist *Nik. Svendsen* fra Aabenraa holdt saa et Møde i „Frej“ den 6. Juli, og da havde man forsigtig faaet Kvinderne anbragt i et tilstødende Værelse, hvorfra de gennem den aabne Dør skulde kunne høre Foredraget. Men da Mødet var aabnet befalede Gendarmen, at Døren skulde lukkes!

Fra nu af bliver det dog roligere om „Frej“s Navn, om end ikke helt roligt. I Foraaret 1907 udvistes Kaadner P. Simonsen og en Landmandssøn P. Petersen

fra Taps, fordi de have været med til at lede Gymnastikøvelser i „Frej“. Ligeledes har Politiet ved Udsækningsspørgsmaalet søgt at skade Værten paa „Frej“. Men ogsaa her har øverste Instans stemplet Politiets Optræden som et Overgreb. Værten Hr. *Rieve* var af Nævningeretten i Haderslev bleven idømt en Bøde paa 50 Mk., fordi der ved et Bryllup, som holdtes paa „Frej“, var blevet skænket Vin til Gæsterne — ikke af Værten, men af Festens Giver, Brudens Fader. Landsretten stadfæstede Dommen, men den 14. Septbr. 1911 ophævede Overlandsretten i Kiel Dommen og frikendte Værten!

— — —

Dette er nogle Blade af de nordslesvigske Forsamlingshuses Lidelseshistorie. Og baade vi og vore Modstandere kan tage Lære af dem. Al den Modgang, vi har mødt, har vi overvundet; et Vidnesbyrd om, hvad vi kan opnaa ved sejt og kraftigt Udholdenhed, ved ikke at opgive vor Ret, i den sikre Overbevisning om, at vi holder os indenfor de af Loven satte Grænser. Ved det store Skamlingsbankemøde den 4. Juli 1844 udtalte Orla Lehmann, at de danske Slesvigere tilsidst vilde vinde frem til Sejr, hvis de tilegnede sig den vanskeligste af alle politiske Dyder: en urokkelig Udholdenhed, der giver Tid men aldrig tabt, og hvis de lærte den vanskeligste af alle politiske Kunster: *at bruge ethvert lovligt Middel, men aldrig noget ulovligt!* Kampen for de danske Forsamlingshuse er et Vidnesbyrd om Rigtigheden af Orla Lehmanns Ord og tillige et Vidnesbyrd om, at vi til en vis Grad har nemmet hans Lære.

Og vore Modstandere, hvis Felttog mod Forsamlingshusene er en eneste Række af tabte Slag, vil forhaabentlig ogsaa have lært ikke at spille Kræfterne paa et Maal, som de dog aldrig vil naa: at se den nordslesvigske Befolkning opgive, hvad den anser for sin Ret.

Og med ægte jysk Humør og dansk Lune har den danske Befolkning baaret den Modgang, Myndighederne har beredt den. Revnen i Loftet i Forsamlingshuset i Bevtoft, Amtsforstanderens og hans bevæbnede Medhjælperes Kamp imod Kvinderne i „Frej“ osv. har kastet et Skær over Politistyret, som mere end en Gang har faaet den nordslesvigske Bonde til at trække paa Smilebaandet

Den Udvikling, som Forsamlingshusbevægelsen i Nordslesvig betegner, kan kun vække Glæde og Tilfredshed i hver dansk Mands Sind. Vort første Forsamlingshus, Skrave, var kun ringe og uanseeligt udadtil; det vil være ret betegnende for Udviklingen overfor dette at stille Billedet af vort smukkeste Forsamlingshus, Sprogforeningens Bygning „*Folkehjem*“ i Aabenraa, en Bygning, som selv vore Modstandere maa indrømme, at vi har Grund til at være stolte af. Det er den smukkeste Bygning i Byen, ja maaske i langt videre Omkreds. Den er bygget af en af Danmarks mest fremragende Arkitekter, Hr. *Magdahl Nielsen* fra København, Mønsterstationsbyens Arkitekt fra Aarhusudstillingen. Han har bl. a. ogsaa givet Tegning til Frimenighedskirken i Rødding.

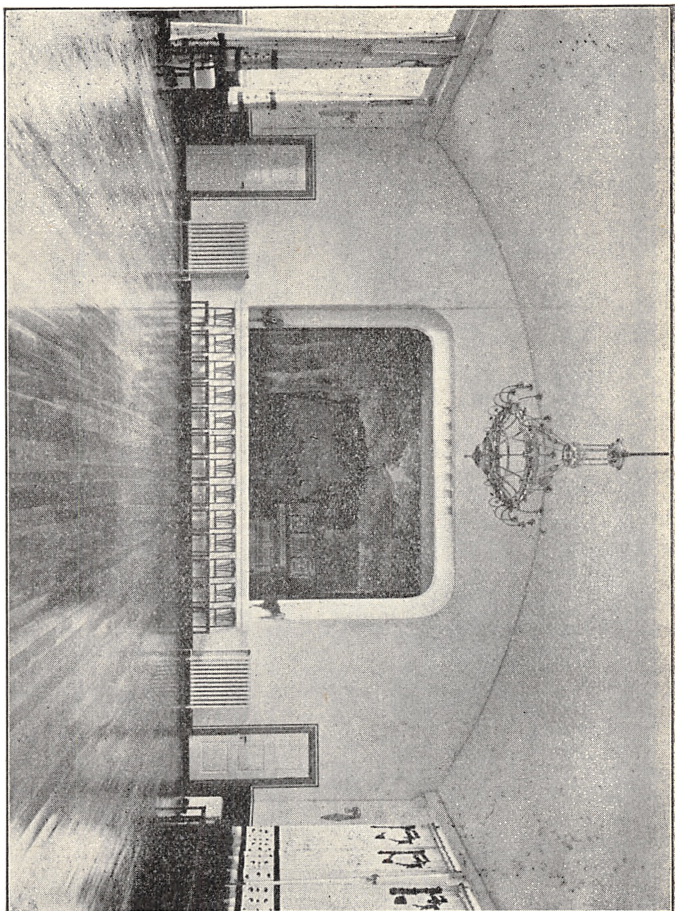
Og til „*Folkehjems*“ Ydre svarer dets Indre. I den smukke Sal er alting sammenstemt til et harmonisk

„Folkehjem“, Aabenraa.

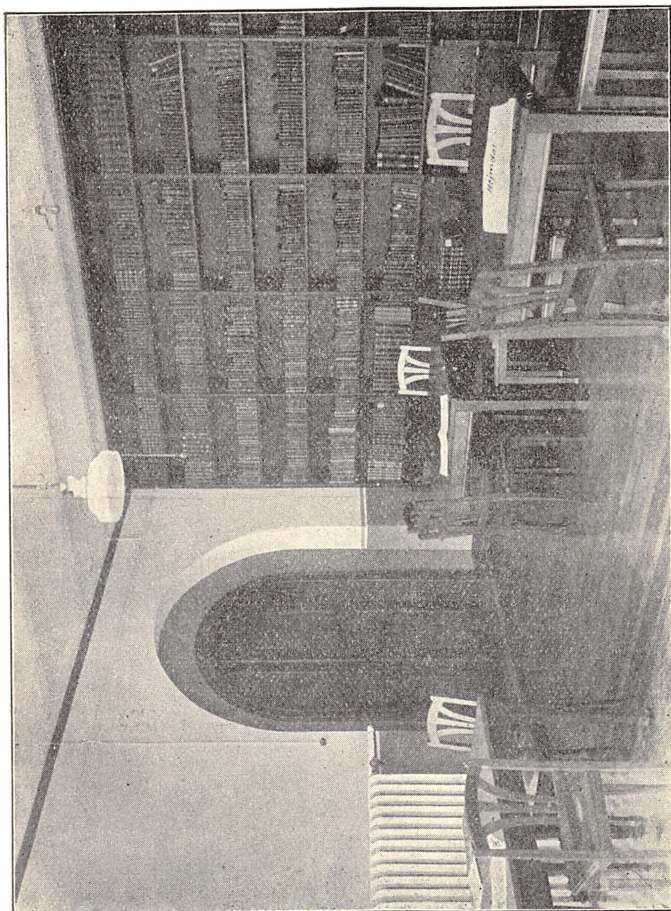
virkende Hele, en Fryd for hvert kunstelskende Øje. Ogsaa de andre Lokaler, Læseværelset og alle Biblioteksrum, er baade praktisk og kunstnerisk udstyrede.

Den store Sal i „Folkeløjem“'s nye Bygning.

Lægger man overhovedet Mærke til Forsamlingshusenes arkitektoniske Udvikling, vil man snart

opdage, at der stadig er lagt mere og mere Vægt paa at opføre smukke, stilfulde Bygninger, der passer ind i Landskabet; ikke i Lighed med den prunkende Re-

Læsestuen i „Folkchjem“'s nye Bygning.

gerings-„Kraftstil“, som præger alle de nye offentlige Bygninger, som i de senere Aar er blevne opførte i

Nordslesvig, og som er lidet egnede til at hæve Smagen. Ogsaa paa dette Omraade vil vore Forsamlingshuse virke opdragende og være med til at løse den Opgave, som er stillet os: paa alle kulturelle Omraader i det mindste at staa Maal med og om muligt staa højere end vore Modstandere!

Vore Kreditforhold.

Af

Bankdirektør Chr. Hübbe, Haderslev.

Foredrag ved det social-politiske Kursus i Aabenraa,
den 21. November 1911.

I en Landsdel som Nordslesvig, hvor Landbruget indtager den dominerende Stilling, og hvor dette Erhverv tilmed er repræsenteret ved en oplyst Landbo-stand, der som den nordslesvigske er besjælet af den Tanke at følge med i Udviklingen og at udnytte de Fremskridt, der gøres paa Landbrugets Omraade, der vil Landbrugets Kredit selvfølgelig ogsaa være Hovedfaktoren i Kreditforholdene. Mit første Foredrag om dette Emne skal derfor ogsaa omhandle Landbrugets Kreditforhold; men forinden jeg kommer nærmere ind paa Sagen, maa jeg nødvendigvis indlede med nogle Oplysninger om Kredit i Almindelighed.

Hvad er Kredit? Kredit er en Ydelse af økonomiske Værdier i Tillid til at Modtageren paa et senere Tidspunkt kan og vil godtgøre Modværdien. Kredit kan jo ydes i forskellige Former, det kan være Penge, Varer, et Arbejde eller sligt.

Kredit spiller nu til Dags en betydelig Rolle; den er Grundlaget for vort Erhvervsliv.

Handel og Vandel, særlig Købmandens Varehandel hviler paa Tilliden til, at den, der faar Kredit, ogsaa kan efterkomme sine Betalingsforpligtelser til den af-
talte Tid.

Grundlaget for al Kredit er: 1) Evnen til at betale, 2) Viljen til at betale og eventuelt Betalingstvang ved de Midler, Loven hjemler.

En af de vigtigste Tjenester, Kreditten yder, er den, at den bringer Kapitalen over i de Hænder, der forstaar at gøre den bedste Brug deraf.

Den, der ikke selv vil eller kan bruge sin Kapital, laaner den ud til andre og faar derved en Renteindtægt, medens han ellers maatte lade den ligge ubenyttet.

Begrebsmæssigt set kan man inddele Kreditten i to Grupper: „Den offentlige Kredit og den private Kredit“.

Den Kredit, Staten, Provinsen, Kredsen, Købstaden, Kommunen gør Brug af, betegner man som den offentlige Kredit i Modsætning til den private Kredit, der benyttes af private Sammenslutninger, Selskaber, Landmænd, Næringsdrivende og Privatfolk.

Omtrent de samme Korporationer og Personer, der gør Brug af Kredit, yder til andre Tider ogsaa Kredit, f. Eks. Staten til dens forskellige Institutioner som „Kgl. Seehandlung“ (Pr. Statsbank), Berlin, „Pr. Central Genossenschafts-Kasse“, Rentebankerne etc. Købmanden og den Industridrivende køber og sælger paa Kredit, Landmanden ligesaa. Men i første Række er det dog Pengeinstitutterne: Sparekasser, Kreditforeninger og Banker, der enten som Mellemmænd (Formidler), eller Selvkontrahenter optræder som Kreditydere og driver det som Erhverv at modtage og at yde Kredit.

Kreditten kan i teknisk Henseende inddeles i to Hovedgrupper: Real- eller Pantkredit og den personlige Kredit.

Første Gruppe, „Realkreditten“, kan atter inddeles i to Grupper:

- a) Immobiliarkredit eller Hypotekcredit (Grundkredit). Det vil sige Laan mod Pant i faste Ejendomme.
- b) Mobiliar- eller Haandpantkredit; her stiller Laantageren Sikkerhed i ham tilhørende Ejendele (Løsøre), Laanyderne tager disse i Besiddelse direkte eller indirekte uden at blive Ejere deraf. Det kan være Værdipapirer, Varer, Lagerbeviser eller Konnossementer etc.

Anden Gruppe. Den personlige Kredits Inddeling kan sammenfattes i 4 Former:

- a) Den individuelle Kredit (blanko Kredit) Bogkredit.
- b) Kautionskredit mod enkelt Kaution, Selvskyldner-Kaution, begrænset eller ubegrænset.
- c) Vekseldiskontkredit.
- d) Diskontering af Bogfordringer.

Af praktiske Grunde er der mellem de forskellige Kreditinstitutter foretaget en Arbejdsdeling, idet Kreditforeninger, Hypotekbanker og Sparekasser har sat sig som Hovedformaal at tilfredsstille Realkreditten, særlig mod Pant i Grundejendomme, altsaa Kredit med lang Frist.

Banker derimod plejer specielt at understøtte den mobile Kredit med kort Frist, den Forretningsform, der i Reglen betinger et kortvarigt Omløb, saasom Diskon-

tering af Veksler, Bogfordringer, Ydelse af Laan i løbende Regning samt Lombardering af Værdipapirer og Varer etc.

Landbrugets Kredit bestaar saavel af Realkredit som Personalkredit.

Men i Almindelighed forstaar man ved Landbrugets Kredit, Hypotek- eller Grundkredit, den Kredit, hvormed Landmanden forstærker sin egen Kapital til Køb af Jord og til Anskaffelse af Bygninger, Besætning og Inventar samt til Jordens Kultur, og som i Forening kan kaldes Landmandens bundne Anlægs-kapital.

Personalkredit, den staar derimod i nøje Forbindelse med Landmændenes Omløbskredit, og dermed menes den Kredit, han faar hos sine Leverandører i Form af ydet Arbejde eller leverede Varer, eller hos Pengeinstitutterne i Form af flydende Kapital imod sin personlige Sikkerhed med eller uden Kaution til at tilfredsstille det Behov, den daglige Drift medfører. Disse Kreditter samt Landmandens egen flydende Kapital kan man nærmest betegne som hans Driftskapital.

Hvordan maa Landbrugets Realkredit være organiseret?

- a) Den maa være saaledes organiseret, at den ikke ved en pludselig Opsigelse kan kræves tilbagebetalt med kort Varsel, altsaa helst uopsigelig fra Kreditors Side eller med mindst 6 Maa-ners Varsel. Thi det er vanskeligt for Landmanden til enhver Tid, bortset fra de dermed forbundne Omkostninger, at frigøre sig for sin Gæld, da saavel den fremmede som den egne Kapital er bunden i Landvæsenet.

- b) Den Rentefod, Landbruget maa svare af sin Realkredit, er paa den ene Side afhængig af Kapitalmarkedet (Tilbud og Efterspørgsel efter Kapital i givet Øjemed) samt Sikkerheden; men paa den anden Side maa den være tilpasset efter Landbrugets Rentabilitet, naar den ikke skal virke hemmende.

En Hovedbetingelse for Landbrugets sunde Udvikling er kort sagt rolige og billige Penge.

For Tiden svares der som Regel for første Prioritetslaan i Landejendomme, naar Valuta er pari, fra 4⁰/₁₀₀ til 4¹/₂ ⁰/₁₀₀ p. a. For Laan paa anden Prioritet er Renten i Øjeblikket 4¹/₂ ⁰/₁₀₀ til 5⁰/₁₀₀. Der findes dog endnu Laan i Nord-slesvig, hvor Renten saavel for første som anden Prioriteter overskrider de anførte Satser.

- c) Endvidere skulde Laanene helst være amortisable, da det foruden at vænne Landmanden til fornuftig Økonomi, saa at Gælden reduceres lidt efter lidt, ogsaa medfører Skattelettelser. Er Afdraget nemlig retslig fastlagt, er det Landmanden tilladt at bringe det i Afdrag paa sin skattepligtige Indtægt, dog med den Begrænsning, at Afdraget ikke maa overskride 1⁰/₁₀₀ af Kapitalen, ialt højest 600 Mk. p. a.

Hvor faar det nordslesvigske Landbrug sin Kredit dækket?

(Historisk Oversigt).

I ældre Tider var det her i Norden Staten, der ved Siden af Privatfolk ydede Landbruget Kredit. Dette skete gennem „Kreditkassen“, der ved Forordning af

16. Aug. 1786 oprettedes for Kongerigerne Danmark og Norge samt Hertugdømmerne Slesvig og Holsten.

Denne Kreditkasse var imidlertid ingen Kreditforening, men kunde nærmest betegnes som en Afdeling af Statskassen, idet en Del af dens Beholdning blev stillet denne Kasse til Disposition til direkte Udlaan, med regelmæssig Amortisation.

Dens Virksomhed blev ophævet ved Reskript af 9. Febr. 1816, og Grunden var de sørgelige Pengeforhold efter Statsbankerotten, saa det paa den Tid næsten var en Umulighed at opnaa Laan i Landejendomme.

Senere var det Sparekasserne, hvoraf den første for Danmarks Vedkommende oprettedes 1810, der fik indgribende Betydning for Landbrugets Realkredit.

Her i Hertugdømmerne blev den første Sparekasse allerede oprettet 1796 i Kiel. Nordslesvig fulgte efter i 1819, saa vore ældste Sparekasser kan se tilbage paa en rigelig halvfemsindstyveaarig Bestaaen.

Udviklingen af Landbrugets Kreditforhold i Danmark fik dog først et større Opsving, efter at den danske Kreditforenings Grundlov af 20. Juni 1850 var givet og der Landet over var blevet oprettet et Antal Kreditforeninger.

Jeg vil i Korthed belyse, hvad en Kreditforening er. Den er en Sammenslutning af Grundejere med det Formaal at skaffe Ejerne af faste Ejendomme Laan paa de hensigtsmæssigste Betingelser.

Naar et af Medlemmerne ønsker et Laan, stiller han et Andragende til Direktionen, hvorpaa der foretages Taksation af Ejendommen; dernæst udsteder Laansøgeren en Obligation for Beløbet og stiller Foreningen

sin Ejendom som Sikkerhed. Af Foreningen erholder han $\frac{3}{5}$ af Taksations-Beløbet tildelt i dens Obligationer, og ved at sælge disse tilvejebringes den ønskede Kapital. Salget af Kreditforenings-Obligationer gaar forholdsvis let fra Haanden, da de lyder paa Ihændehaver og har deres Marked paa Børsen i København. En Del af Obligationerne noteres og forhandles ogsaa paa udenlandske Børser, ligeledes kan man gennem Dagspressen holde sig paa det løbende med, hvad Kursen er til enhver Tid.

Foreningens Medlemmer hæfter solidarisk, men for at begrænse Ansvar et afslutter Foreningen en Serie, naar den samlede Gæld har opnaaet et passende Beløb, der saaledes danner en Risikogruppe for sig. Ved at tage Laan hos en Hypotekbank medfølger det solidariske Ansvar ikke; her er Ansvar et overført paa Aktionærerne, og disses Ansvar atter begrænset til selve Aktiekapitalen.

De danske Kreditforeninger er tagne efter det tyske Forbillede „Landschafterne“, hvoraf den første oprettedes 1770 i Slesien af Frederik den II. til Afhjælp af Nøden blandt Godsejerne i Slesien efter Syvaarskrigen.

Selve Planen til den første Kreditforenings Organisation samt dens Pantebreve hidrører fra en Købmand Büring i Berlin. Oprindeligt var Pantebrevene sikrede i specielle Hypoteker paa et bestemt navngivet Gods og med Medlemmernes solidariske Ansvar. Renten paa Pantebrevene var til at begynde med 5%. Det mærkeligste ved disse første Pantebreve var, at de kunde opsiges med seks Maaneders Varsel til Foreningens Direktion, medens Laanene, som den enkelte havde

modtaget, var uopsigelige og uden aarlige Afdrag. Dette medførte selvfølgelig senere Kalamiteter, saa at enkelte Foreninger maatte ansøge Staten om Indrømmelse af et Moratorium. Staten maatte ogsaa af og til gribe ind ved at indfri de opsagte Obligationer for at forebygge Kreditforeningernes Ruin.

Den første Kreditforening (Landschaft) her i Hertugdømmerne oprettedes 1811. Formaalet var at optage et samlet Laan af 500,000 Daler Courant og deraf at udlaaene til Medlemmerne. Foreningen maatte allerede efter faa Aars Forløb likvidere efter at have bragt Medlemmerne betydelige Tab.

Efter dette forfejlede Forsøg og indtil 1861 hører vi ikke noget om Kreditforenings-Virksomheden i Hertugdømmerne. Først paa dette Tidspunkt har den vest- og sønderjyske Kreditforening i Ringkøbing, der oprettedes 1860, udvidet sit Arbejdsomraade til Nordslesvig, men dens Virksomhed her i Nordslesvig blev kun af kort Varighed og ringe Betydning, da vor Landsdels Adskillelse fra Kongeriget Danmark i høj Grad vanskeliggjorde Samarbejdet.

Ved Begyndelsen af dette Aarhundrede var Forbindelsen mellem Nordslesvig og denne Kreditforening omtrent udslettet, idet der da kun fandtes 7 Interessenter med 44,000 Kr. Laan tilbage.

Atter gaar der en lang Række af Aar, hvor det nordslesvigske Landbrug maa klare sig uden Kreditforeninger. Først i Aaret 1882 afhjælpes dette Savn ved Oprettelsen af „Landschaftlicher Kreditverband für die Provinz Schleswig-Holstein“ i Kiel, der nu for Tiden er det Institut, der har den største Udbredelse og den

største Betydning for Landbrugets Realkredit i Nordslesvig. I et efterfølgende Afsnit vil jeg udførligere omtale dette Institut.

Overalt, hvor Laanene faas ved Kreditforeninger, sker Laanets Udbetaling i Foreningens Obligationer (her til Lands kaldet Pantebreve), og det kan være 3, 3½ og 4%, alt efter som man finder det fordelagtigst i det givne Øjeblik.

Ved disse Kreditforeningsobligationer er der skabt et Værdipapir, der forener Hypotekets Sikkerhed med Børspapirets lette Afsættelighed, saa vort Landbrug ved Hjælp af dette Kreditmiddel formaar at drage Fordel af det store Pengemarked.

Her i selve Nordslesvig er det følgende Institutter, der dækker Landbrugets Kreditbehov.

- a. Landschaftlicher Kreditverband für die Provinz Schleswig-Holstein, Kiel.
- b. Schleswig-Holsteinische Landschaft, Kiel.
- c. Preussische Central-Bodenkredit A. G., Berlin.
- d. Landeskulturrentenbank, Kiel.
- e. Rentebanken (Generalkomm. og Specialkomm.)
- f. Bosættelsesselskabet i Kiel.
- g. Nordslesvigsk Kreditforening, Haderslev.
- h. De hjemlige Sparekasser, Raiffeisenkasser og Banker samt en Del fremmede Sparekasser sydpaa.

a. *Landschaftlicher Kreditverband für die Provinz Schleswig-Holstein*, Kiel, (oprettet 1882) er, som allerede tidligere berørt, den Kreditforening, der har den største Udbredelse i Nordslesvig. Jeg vil derfor ogsaa omtale dette Institut noget udførligere end de øvrige.

„Landschaftlicher Kreditverband für die Provinz Schleswig-Holstein“ havde efter Fradrag af de tilbagebetalte Laan ved Udgangen af 1909 og 1911 35,080,000 Mark henholdsvis 38,380,000 Mark Hypoteklaan indestaaende i nordslesvigske Landejendomme paa første Pant. Laanene er fordelte paa de fire nordslesvigske Amter som følger:

	Ultimo 1909.	Ultimo 1911.
Haderslev Amt . . .	Mk. 19.000.000	Mk. 21.710.000
Aabenraa do.	„ 3.330.000	„ 4.180.000
Sønderborg do.	„ 5.750.000	„ 5.480.000
Tønder do.	„ 7.000.000	„ 7.010.000
	<hr/>	<hr/>
tilsammen	Mk. 35.080.000	„ 38,380.000

Ifølge Instituttets Regnskab for 1911 udgjorde de samlede Hypoteklaan ultimo 1911:

a. til 4 ^o / _o	Mk. 21.671.400
b. „ 3 ¹ / ₂ ^o / _o	„ 31.086.000
c. „ 3 ^o / _o	„ 1.693.100
	<hr/>
tilsammen „	54.450.500

Instituttets 4, 3¹/₂ og 3°/_o Pantebreve udgjorde tilsammen ultimo 1911 Mk. 52.395.400

Amortisations-Konto ultimo 1911	<u>Mk. 2.295.762.73</u>
Reservefonds-Konto „ „	<u>Mk 722.765.04</u>

Af de forannævnte Tal fremgaar det med Klarhed, at denne Kreditforenings Virksomhed i overvejende Grad er henlagt til selve Nordslesvig, idet omtrent ³/₄ af dens samtlige Laan er anbragte i de fire nordslesvigske Amter.

For de af Instituttet udstedte 3°/_o, 3¹/₂ ^o/_o og 4°/_o Pantebreve noteredes der den 18. November 1911 paa

Berlins Børs en Kurs af henholdsvis 81,25, — 91,40, — 99,25.

Til nærmere Belysning af Instituttets Organisation vil jeg i afkortet Form bringe en Oversættelse af et Circulære, som ganske sikkert i mere end én Retning vil kunne gøre Krav paa Interesse :

„Da de forstandige Danskere efter den lykkelig overstaaede franske Krig var naaede til den Overbevisning, at Hertugdømmerne var definitivt tabte for Danmark, opsagdes den af de danske Banker og Privatkapitalister i det nordligste Slesvig hypotekarisk anbragte danske Kapital i en saa betydelig Grad, at mange Grundejere derved kom i en pinlig Stilling. Det var nemlig svært at skaffe andre Penge til Veje, da enhver Forbindelse i den Retning manglede med den sydlige Del af Provinsen, og der fra den Side heller ingen Tilbøjelighed fandtes til at anbringe Kapital i Nordslesvig, hvor dengang endnu — før den nye Grundbogsordning — den jyske Lov var i Kraft, og Skyld- og Panteprotokollen ingen rene Realfolio indeholdt, saa at en Bedømmelse af Sikkerheden var vanskelig.

For at afhjælpe denne Ulempe sluttede Repræsentanterne for Landbrugsforeningerne i det nordlige Slesvig sig sammen for at danne et Kreditinstitut efter de nyeste Grundsætninger til at yde Laan til Grundejere paa Landet. I Begyndelsen vilde det, trods den flensborgske og sønderborgske Landraads ihærdige Understøttelse, dog ikke rigtig lykkes at overvinde de Vanskeligheder, der traadte i Vejen. Først efter flere Aars Anstrengelse, da man besluttede sig til at forøge nævnte Komite med et Antal Mænd fra de øvrige Egne i Provinsen, som havde almen Vel for Øje, og efter at det var lykkedes at vindet Landbrugets Generalforening og Provinslanddagen for Foretagendet, kunde endelig „Landschaftlicher Kreditverband für die Provinz Schleswig-Holstein“ oprettes, der begyndte sin Virksomhed i Aaret 1882

og nu selvfølgelig stillede sig til Disposition for samtlige Grundejere i Provinsen. Efter en langsom Udvikling til at begynde med har Deltagelsen i den nyere Tid taget et betydeligt Opsving, saa at Forbundet for Tiden har ca. 3000 Medlemmer, og den har erhvervet sig Hypoteker i Slesvig og Holsten for 54 Millioner Mark. Deraf tilhører langt de fleste det nordlige Slesvig, dog er ogsaa andre Dele af Provinsen delagtige med større eller mindre Beløb.

Af det følgende vil nu Forbundets Karakter og Indretning blive klarlagt ved et kort Uddrag af Statutterne.

„Landschaftlicher Kreditverband“, der danner en Forening af Grundejere i Provinsen med det Formaal at besørge Realkreditter, er en med Korporationsret udstyret offentlig Kreditanstalt, der har Ret til, for at tilvejebringe de fornødne Penge til Medlemmerne, at udstede paa Ihænde-haver lydende Pantebreve, der er funderede i de Hypoteker, som er erhvervede i Medlemmernes Grundejendomme. Som Medlem kan enhver Ejer optages, der har et Grundstykke, som benyttes i Landbruget, og der har et Grundskat-Nettoudbytte paa mindst 50 Mk.

Forbundets Anliggender ledes af Direktionen, Forvaltningsraadet og Generalforsamlingen under Tilsyn af den Kongelige Statsregering. Direktionen bestaar af tre af Forvaltningsraadet valgte Medlemmer, som stadfæstes af Kongen og beediges af Kommissaren. Det ene Medlem maa have Kvalifikation til at forestaa et Dommer-Embede. Forvaltningsraadet bestaar af ni af Generalforsamlingen paa seks Aar ad Gangen valgte Medlemmer, der tillige maa være Medlemmer af Forbundet og have en Grundejendom, paa hvilken en højere Pantebrevsgæld er eller kan blive indført for Forbundet. Forvaltningsraadet overvaager Direktionens Forretningsførelse og hele Forvaltningen. Den ordentlige Generalforsamling sammenkaldes regelmæssig aarlig i den første Halvdel af Aaret, en overordentlig efter Behov. Ethvert For-

bundsmedlem (Hypotekskyldner) har paa Generalforsamlingen lige Stemmeret (uden Hensyn til Laanets Størrelse.) Aarsberetningen offentliggøres aarlig

Forbundet bevilliger sine, stedse paa første Pant indførte Laan i selv udstedte Pantebreve, til nominal Værdi, og dette kan alt efter Valg ske til 3, 3½ eller 4% Renter. Laantageren kan selv sælge Pantebrevene eller overdrage Salget af disse til Direktionen, der besørger Salget af Pantebrevene provisionsfrit og kun beregner sig sine egne Omkostninger. Prisen retter sig efter Forholdene paa Pengemarkedet. Saa længe Skyldneren efterkommer sine Forpligtelser overfor Forbundet, og Pantets Sikkerhed ikke forringes i nævneværdig Grad, er Laanet fra Forbundets Side uopsigeligt, hvorimod Skyldneren til enhver Tid kan opsiges Laanet eller betale Afdrag derpaa. (Tilbagebetalingen maa dog ske i Instituttets tilsvarende Obligationer, som Laanet lyder paa.)

Naar det ønskede Laans Størrelse ikke overskrider 20 Gange Grundskat-Nettoudbyttet, er en Taksation ikke nødvendig. Ved Krav, der gaar derudover, skal Værdien af det Grundstykke, hvorpaa der laanes, først fastsættes efter det af Forvaltningsraadet udarbejdede og ministerielt bekræftede Taksationsreglement. I Reglen maa Laanets Størrelse dog ikke overskride 30 Gange Grundskat-Nettoudbyttet. Direktionen har dog Ret til at overskride denne Grænse i Egne, hvor Jordbundens Kultur i en saa betydelig Grad har forbedret sig, at den gamle Bonitering ikke mere svarer til Forholdene, og hvor Taksten uden Tvivl tillader det. I Taksations-Omkostninger erlægges der af et Grundstykke med et Grundskat-Nettoudbytte indtil 1000 Mk., — 15 Mk., ved et højere Nettoudbytte 40 Mk. Til at foretage Vurderingen er der antaget talrige, gennemgaaende af Kredsdagen anbefalede Tillidsmænd. Mindre Taksationer udføres af en Taksator, større derimod af to under Ledelse af en Taksationskommissar. Forlods indførte Byrder, Aftægt og lignende, er dog herved at tage i Betragtning.

Skyldnerne har ved Optagelsen i Forbundet at betale 1 Mark for hvert modtaget paabegyndt Tusinde af Laanet i Indtrædelsespenge, hvorved de erhverver sig Andel i det opsparede Reservefond, som for Tiden beløber sig til ca. 700,000 Mk. Endvidere skal Skyldnerne den 1. Juni og 1. December, foruden de kontraktlig forfaldne halvårlige Renter, aarlig betale $\frac{1}{2}\%$ i Amortisationsbidrag og $\frac{1}{10}\%$ (før $\frac{1}{4}\%$) i Forvaltningsgebyr, som ligeledes er at erlægge i halvårlige Rater til Direktionen sammen med Renterne. Amortisationsbidragene bliver tilligemed paaløbende Renter godskrevne Medlemmerne halvårlig paa en særlig Konto og forrentes med samme Rente, som Laanet lyder paa. Saldoen af det saaledes indvundne Tilgodehavende meddeles paa hver Rentekvittering. Naar dette Tilgodehavende udgør mindst $\frac{1}{10}$ af Gælden, staar det Skyldneren frit at forlange en Slettelses-Kvittering for den saaledes afbetalte Del af sin Gæld, dog kan Skyldneren ogsaa faa et nyt Pantebrevs-laan bevilliget indtil Højden af det Beløb, Afdraget udgør“.

Ifølge Forbundets Amortisationsplan over et 4% Pantebrevs-laan paa 30,000 Mk., med $\frac{1}{2}\%$ aarligt Afdrag, amortiseres en saadan Gæld i 55 Aar, 7 Maaneder og 7 Dage, og der udkræves hertil kun et Kapitalafdrag af rigelig 8,340 Mk., da Resten 21,660 Mk. er tilvejebragt i Renter og Renter Renter. Et $3\frac{1}{2}\%$ Pantebrevs-laan amortiseres i rigelig 60 Aar.

En Landmand, som skal gøre Brug af 10,000 Mk. i kontante Penge og i dette Øjemed vil optage et uopsigeligt, amortisabelt Laan paa sin Ejendom, staar overfor det Spørgsmaal, om et $3\frac{1}{2}\%$ eller 4% Pantebrevs-laan vil være fordelagtigst i Øjeblikket, naar Kursen for de $3\frac{1}{2}\%$ er 92 og for de 4% er 100.

For at gøre Regnestykket noget mere enkelt, er Amortisationsperioden for det $3\frac{1}{2}\%$ Laan afrundet til 60 Aar, for det 4% Laan til 56 Aar, hvilket er de gængse Tal i Praksis.

*Kalkulation over et Kieler Laan paa Mk. 10.000 —
Effektivt.*

Eks. A

Mk. 10 000,—	4% Pantobr. à pari	=	Mk. 10.000	kontant.
aarlig Rente	4%	=	Mk. 400,—	
„ Afdrag	$0,5\%$	=	„ 50,—	
„ Forvaltningsgebyr	$0,1\%$	=	„ 10,—	
			<hr/>	
	$4,6\%$ p. a.	=	„ 460,—	p. a.

Laanet amortiseres med $\frac{1}{2}\%$ p. a. i ca. 56 Aar, saa der bliver at betale til Renter og Afdrag ialt

Mk. 25.760,—

Eks. B.

Mk. 10.869,56—	$3\frac{1}{2}\%$ Pantobr. à 92	=	Mk. 10.000,	kont.
aarlig Rente	$3,5\%$	=	Mk. 380,43,5	
„ Afdrag	$0,5\%$	=	„ 54,34,8	
„ Forvaltningsgebyr	$0,1\%$	=	„ 10,87	
			<hr/>	
	$4,1\%$ p. a.	=	„ 445,65,3	p. a.

Prøve: $92 - 4,1\% - 100 = 4,45,65\%$ Diff. 14,35 p. a.

Dette Laan amortiseres i ca. 60 Aar med $\frac{1}{2}\%$ p. a. saa der bliver at betale til Renter og Afdrag ialt

Mk. 26.739,—

Herefter er der betalt Mk. 979,— mere for et $3\frac{1}{2}\%$ Laan end for et 4% Laan i hele Tidsperioden.

NB. Hertil kommer dog, at jeg aarlig i 56 Aar har at betale Mk. 14,35 mere for et 4⁰/₀ Laan end ved et 3¹/₂⁰/₀ Laan, hvilket udgør i et Tidsrum af 55 Aar i Renters Renter à 4⁰/₀ ved 1 Gang aarlig Rentetilskrivning Mk. 2.063,61; hertil kommer endvidere Eks. B.s Fordel for Henstand med de fire sidste Rater 4, 3, 2, henholdsvis et Aar à 445,65, hvilket beløber sig til

Mk. 165,04 ialt Mk. 2.228,65

Resultatet bliver en Fordel paa Mk. 1.249,65
ved at tage et 3¹/₂⁰/₀ Laan.

Prøve: Eks. A. betaler i 56 Aar Mk 460,— = Mk. 25.760,—
 „ B. betaler i 56 Aar „ 445,65 = „ 24.956,40
 „ B har altsaa betalt Mk. 803,60
 mindre end A.

Eks. B. hensætter til Gengæld i 56 Aar i en Sparekasse
 Differencen Mk. 14,35 aarlig = Mk. 803,60,
 heraf Renters Renter i 55 Aar à 4⁰/₀ = „ 2.063,61

Eks. B. har altsaa efter 56 Aar Mk 2.867,21

staaende i Sparekassen.

Eks. B. skal endnu i fire Aar betale
 Mk. 445,65 til Kiel, hvilket er Mk. 1.782,60

Eks. B. foretrækker at betale straks.

Kiel godtgør derfor i Rabat
 med Renters Renter „ 165,04

Afløsningssum Mk. 1.617,56

som hæves i Sparekassen.

Herefter indvindes der ved det 3¹/₂⁰/₀ Laan

en Fordel paa Mk 1.249,65

- b. „Schleswig-Holsteinische Landschaft“ i Kiel er oprettet 1895 af Interessenterne i Fælles-Fondet for slesvigske og holstenske adelige Klostre og Godser med et Garantifond paa *Mk. 1.000.000*. Denne Kreditforening har særlig i de senere Aar, begrundet paa, at dens Laanegrænse er noget højere end ved den først omtalte, vundet stærk Fremgang i Nordslesvig og indtager nu en anden Rangs Stilling for Kreditforenings-Laan i vor Landsdel.

I Modsætning til „Landschaftl. Kreditverband“ er det store Flertal af den nærværende Kreditforenings Medlemmer udelukket fra Foreningens Generalforsamling, denne sammensættes nemlig ifølge Statut af et Udvalg paa 19 Medlemmer samt de Medlemmer, der er Interessenter i Fællesfondet.

Efter det til min Raadighed staaende Talmateriale udgjorde Instituttets samtlige Laan i de fire nordslesvigske Amter pr. 1. Oktober 1911

16,109,100 Mark,

som var fordelt saaledes:

Haderslev	Amt	Mk. 7,157,050
Aabenraa	do.	„ 2,986,550
Sønderborg	do.	„ 1,020,150
Tønder	do.	„ 4,945,350
	tilsammen	<u>Mk. 16,109,100</u>

Instituttets samtlige Laan udgjorde pr. 1. Oktbr. 1911

61,655,750 Mark.

Da der mellem denne Kreditforening og andre preussiske Kreditforeninger af lignende Art bestaar en Sammenslutning, forhandles og noteres Pante-

brevene under Fællesbetegnelsen „Landschaftliche Central Pfandbriefe“

Berlins Børs noterer i Øjeblikket for disse 3, 3¹/₂ og 4⁰/₀ Pantebreve henholdsvis 81,50, 89,50 og 100,—.

Instituttet yder Laan efter tre Takster: 1. Pantebrevstaksten, 2. Grundskattaksten og for det tredie Boniteringstaksten.

1. *Efter Pantebrevstakst* bevilliges der Laan indtil 20 Gange Nettoudbyttet uden Taksation.

2. *Efter Grundskattakst* bevilliges der Laan indtil 35 Gange Nettoudbyttet plus 10 Gange Beboelseshusets Brugsværdi, minus 20 Gange de paa Grundstykket hvilende Hæftelser og Afgifter.

Direktionen kan beslutte et Tillæg eller Fradrag af indtil 20⁰/₀ af Grundskattaksten.

Denne Laaneform er fordelagtigst i Haderslev Østeramt med høj Bonitering.

3. *Boniteringstakst.*

Denne Taksationsform er fordelagtigst, hvor der er en lav Bonitering, og Kreditforeningen yder efter Boniteringstaksten Laan paa Ejendomme indtil ²/₃ af den fastslaaede Taksationsværdi.

Endvidere yder den Laan for det eventuelle Disagiobeløb, der kan fremkomme ved Laan, hvis Kurs er under pari. Slige Tillægslaan maa dog forrentes med 5⁰/₀ p. a., ligeledes forhøjes Amortisationen med ¹/₂ ⁰/₀ af hele Pantebrevslaanet, indtil Tillægslaanet er amortiseret.

Pantebrevslaanene kan ved dette Institut til enhver Tid efter Behag afløses i Kontanter eller Pantebreve, hvilket kan have sin Fordel for Laantageren,

f. Eks. i det Tilfælde, at han vil foretage en Konvertering af sit 4⁰/₁₀₀ Laan, naar Kursen paa de 4⁰/₁₀₀ Pantebreve noteres over pari, og de 3¹/₂⁰/₁₀₀ staar i en forholdsvis god Kurs.

De øvrige Betingelser er i det hele og store de samme, som hos det først omtalte Institut.

- c. „*Preussische Central-Bodenkredit A. G.*“ i Berlin er ikke nogen Kreditforening, men en Hypotekbank og benyttes overvejende her i Nordslesvig, hvor det drejer sig om Laan i mindre Ejendomme med mindre end 50 Mk. Nettoudbytte. Disse Laan kan nemlig ikke faas i de to andre Institutter dog er der ogsaa en Del større Ejendomme, der faar Laan fra denne Bank.

Dens Rentebetingelser er noget ugunstigere end Kreditforeningernes; den beregner i Øjeblikket for Laan

under Mk. 10.000. 4 ³/₈⁰/₁₀₀ plus ¹/₂⁰/₁₀₀ Amort.

Amort. (53¹/₂ Aar).

over Mk. 10.000. 4¹/₄⁰/₁₀₀ plus ¹/₂⁰/₁₀₀ Amort.

Amort. (54¹/₂ Aar).

Beløbene udbetales netto med ¹/₂⁰/₁₀₀ Afdrag til Dækning af Omkostningerne.

- d. „*Schleswig-Holsteinische Landeskulturrentenbank*“ i Kiel er et provinsielt Foretagende.

Formaalet med „Landeskulturrentebanker“ er at yde Landbruget Realkredit til Forbedring af Jordens Kultur ved Afvanding, Mergling, Opdyrkning af Hedejord, Bygning af Diger etc.

I Haderslev Amt har Mergelforbundet for Nørre-Rangstrup Herred fornylig ved „Landeskulturrente-

banken“ i Kiel faaet et Laan paa Mk. 700.000 til Dækning af Omkostningerne ved Merglingen der paa Egnen. Laanet er udbetalt i $4\frac{0}{10}$ „Landeskulturrentebreve“, og disse er blevne afregnede til 99,50. Renten er $4\frac{0}{10}$ plus $\frac{1}{5}\frac{0}{10}$ Forvaltningsgebyr.

Laanet amortiseres med $4\frac{0}{10}$ aarligt Afdrag og opsparede Renter og er amortiseret i $17\frac{1}{2}$ Aar.

Forbundet har endvidere ved „Landesversicherungsanstalt Schleswig-Holstein“ i Kiel faaet Mk. 300.000. til $4\frac{0}{10}$ Renter og $3,4\frac{0}{10}$ Afdrag, som amortiseres i rigelig 19 Aar.

Dette Laan er fordelagtigere end det første, da der spares Kurstab og $\frac{1}{5}\frac{0}{10}$ Forvaltningsgebyr.

De enkelte Landmænd, der har modtaget Mergel fra Forbundet, afbetaler den ligeledes i en længere Aarrække i Form af Mergelafgift, som erlægges sammen med Skatterne. Afgiften hviler som en Realhæftelse paa Ejendommen, indtil sidste Rate er betalt. (Afgiften er fortrinsberettiget ligesom Skatterne).

Forbundet, der har erhvervet sig Ret som offentlig Korporation (Rechte der öffentlichen Körperschaften), har ved Siden af Provinsforvaltningen Kredsudvalget som tilsynsførende Myndighed.

e. „Rentenbank für Schleswig-Holstein“ i Stettin.

Formaal: Afløsning af Reallaster, Tiender etc., i hvilket Øjemed der udstedes $4\frac{0}{10}$ Rentebreve; disse noterer for Tiden ca. pari.

Rentebankerne arbejder med statslige Driftsmidler (Fonds) og har store Reserver, $\frac{1}{12}$ 1904 Mark 16 000.000. Rentebankernes Forpligtelser er garanterede af Staten.

Senere blev Rentebanks-Loven udvidet til at omfatte Oprettelse af mindre og mellemstore Rentegaarde. Formaalet med Rentegaardene er at skabe nye og flere Hjem paa Landet ved at udstykke eller dele en større Ejendom i to eller flere.

At købe en Ejendom i det Øjemed at omdanne den til en Rentegaard strider imod Loven, Princippet er, at der ved Delingen opstaar en ny Arne.

Rentebanken yder Rentegaardsejeren ifølge Tak-
sation $\frac{3}{4}$ af den fornødne Kapital, der udkræves til at overtage en saadan Rentegaard, Jord og Bygninger. Udbetalingen sker i $3\frac{1}{2}\%$ Pantebreve. Kursen er ca. 90.

Rentegaardsejeren har altsaa at tilvejebringe $\frac{1}{4}$ af dette Beløb og Besætningen samt det eventuelle Kurstab, som i Øjeblikket er ca. 10% .

Rentegaardsejeren nyder Begunstigelse med Hensyn til de Afgifter, der medfølger ved enhver Ejendomshandel.

De modtagne Laan ($\frac{3}{4}$ af Værdien) forrentes og afdrages i Form af en Rentebankrente, der er indført i II. Afdeling i Grundbogen.

De bevilligede Laan er uopsigelige fra Rentebankens Side, naar Rentegaardsejeren efterkommer sine Forpligtelser, og Laanet kan baade være et $3\frac{1}{2}\%$ og et 4% Rentebrevs, men der udstedes for Tiden kun $3\frac{1}{2}\%$.

1. Er Laanet ordnet i $3\frac{1}{2}\%$, svares der 4% af Rentebrevenes Nominalbeløb og det kontante Beløb, der er givet til Udfyldning. (Det er $3\frac{1}{2}\%$ i Rente og $\frac{1}{2}\%$ Amortisation i en Tidsperiode af $60\frac{1}{2}$ Aar).

2. Naar Laanet er ordnet i $4\frac{0}{100}$, svares der $4\frac{1}{2}\frac{0}{100}$ af Rentebrevens Nominalbeløb plus det kontante Beløb til Udfyldning. (Det er $4\frac{0}{100}$ i Rente og $\frac{1}{2}\frac{0}{100}$ Amort. i en Tidsperiode af $56\frac{1}{12}$ Aar).

Rentegaardsejeren kan ifølge Rentegaards-Kontrakten i Reglen ikke opsiges Laanet i de første 10 Aar uden Generalkommissionens Samtykke. Endvidere kan Ejendommen hverken helt eller delvis sælges, saalænge der hviler Rentebankrenter paa den, uden Generalkommissionens Tilladelse, hvem der ogsaa ret ofte i særlige Tilfælde er indrømmet Genkøbsret.

Denne Klausel om Genkøbsretten, med sine forskellige Variationer, er en Hæftelse, der hviler paa Ejendommen, og som i høj Grad indskrænker den nuværende samt de efterfølgende Ejeres Handlefrihed og i visse Retninger tvinger dem til at underkaste sig politisk Censur. Ligeledes vil en saadan Hæftelse paa Ejendommen ret naturligt medføre en Indskrænkning af Ejerens Kreditevne samt Ejendommens Værdi, da Genkøbsprisen i paakommende Tilfælde er fastsat til $90\frac{0}{100}$ af Taksationsværdien.

I Dødstilfælde gaar Rentegaardene i Arv efter en bestemt Arvefølge, Afvigelser betinger Generalkommissionens Samtykke.

f. *Bosættelsesselskabet:*

„Schleswig-Holsteinische gemeinnützige Siedlungs-Genossenschaft“ i Kiel.

Bosættelsesselskabet har i mangt og meget Lighed med Rentegaardsindretningen, men den gaar yderligere i sine Formaal, idet den opretter ganske smaa

Ejendomme for derved at hidføre en stærkere Bosættelse paa Landet.

I Hovedsagen skaffes Midlerne til Veje paa samme Grundlag som ved Rentegaardene, dog med den Forskel, at Bosættelsesselskabet selv overtager de $3\frac{1}{2}\%$ Rentebreve til deres fulde Paalydende, saa at Køberne ikke lider noget Kurstab, hvilket er ca. 10% i Øjeblikket.

Bosættelsesselskabet har til Dato kun fundet ganske ringe Indpas i Nordslesvig, saa denne Organisation er saa godt som uden praktisk Betydning for vore Kreditforhold.

g. „Nordslesvigsk Kreditforening G. m. b. H.“
i Haderslev.

Med Henblik paa den Fare, Bosættelsesselskabet, Domæneopkøbet og Dannelsen af Rentegaarde kunde medføre for den dansksindede Bondestand i Nordslesvig, var det, at „Nordslesvigsk Kreditforening“ blev oprettet i 1909 som et Værn om den hjemlige Jord.

Da „Nordslesvigsk Kreditforening“s Oprettelse samt dens Organisation er bleven indgaaende behandlet i Dagspressen og i min Afhandling „Det nordslesvigske Pengevæsen 1909“, vil jeg kun dvæle ved de Ting, der er af nyere Dato.

For at „Nordslesvigsk Kreditforening“ fremdeles kan blive ved at virke i Overensstemmelse med sit Program, udkræves der yderligere Virkemidler; disse er tænkte tilvejebragte ved Udstedelse af $4\frac{1}{2}\%$ funderede Bankobligationer, lydende paa Navn. Obligationer maa nemlig ifølge Loven ikke lyde paa

Ihændehaver, dertil udkræves statslig Bevilling, dog kan disse Navue-Obligationer, efter at den første Ejer af dem har sat sit *blanko Indossement* (Navns Underskrift) paa Bagsiden, circulere fra Haand til Haand, som ethvert andet Ihændehaverpapir uden yderligere Paategning.

Udleveringen af Obligationerne begynder til 1. Januar 1912, og der er allerede placeret et Beløb af ca. 250,000 Mk.

For at Bankobligationernes Indretning kan blive bekendt i en større Kreds af Befolkningen, vil jeg hidsætte et Aftryk af Prospektus og selve Obligationen med Emissionsbetingelserne.

Prospektus

over

4¹/₂ pCt. funderede Bankobligationer

udstødt af

Nordslesvigsk Kreditforening, G. m. b. H., Haderslev

(Selskab med begrænset Hæftelse).

„Nordslesvigsk Kreditforening“ G. m. b. H. blev den 10. November 1909 oprettet i Haderslev og paabegyndte den 1. Januar 1910 sin Virksomhed.

Dens fuldt indbetalte Stamkapital udgør

— Mk. 830,000,—, —

som er fordelt paa rigelig 1400 Medlemmer, der har deres Bostavn i Nordslesvig.

Selskabets Formaal er at virke til Fremme af Landbrug, Handel og Industri. Det tager særlig Sigte paa Landbrugets Kreditforhold for derigennem at bevare den nordslesvigske Jord i den danske Befolknings Eje.

For nu at fremskaffe de nødvendige Virkemidler, ud over den fra Medlemmernes Side indbetalte Garantikapital, er det Selskabets Hensigt at udstede Obligationer, som er

Balance-Konto pr. 31. December 1910.

<i>Aktiva</i>		Mk.	P.	<i>Passiva</i>		Mk.	P.
An Kasse-Konto:				Pr. Konto for Stam-Indskud:			
Beholdning		3 545	78	Indbetalt af Medlemmerne	830 000	—	
" Hypotek-Konto A:				" Konto pro diverse Kreditorer:			
Beholdning		219 825	—	Kreditorer	575 431	07	
" Hypotek-Konto B:				" Prioritets-Konto:			
Beholdning		120 700	—	Kreditorer	111 019	08	
" Hypotek-Konto C:				" Rente-Konto:			
Beholdning		513 302	50	Forudbetalt Diskonto af lø-			
" Konto pro diverse Debitorer:				bende Veksler	727	05	
a) Debitorer mod				" Vindings- og Tabs-Konto:			
Sikkerhed Mk. 204 780 79				Netto-Overskud pro 1910	9 405	89	
b) Banker og Korre-							
spondent Mk. 140 178 74		344 959	53				
" Veksel-Konto:							
Beholdning		136 850	—				
" Ejendoms-Konto:							
Indestaaende i Ejendomme		182 400	28				
" Inventar-Konto:							
Inventar	5918,46						
÷ Afskrivning	918,46	5 000	—				
		Mk.	1 526 583 09		Mk.	1 526 583 09	

funderede i de af Nordslesvigsk Kreditforening erhvervede Hypoteker for ydede Laan mod sekundært Pant i nordslesvigske Grundejendomme. Disse Hypoteker er holdt indenfor en passende Grænse i Forhold til Ejendommens Værdi ved Laanets Bevilling.

Til yderligere Sikkerhed vil disse Hypoteker blive deponerede i Haderslev Bank og baandlagte til Gunst for Obligationsejerne, ligesom Selskabet forpligter sig til ikke at udstede flere Obligationer, end der er baandlagt Hypoteker for.

Til nærmere Oplysning over Selskabets Forhold vedføjer vi dets Status.

Obligationerne inddeles i Serier, lyder paa Navn og udstedes i to Størrelser:

Litera A paa 1000,— Mark

Litera B paa 500,— Mark

Obligationerne saavel som Kuponerne er forsynet med tysk Stempel.

Tegningskursen er pari.

Første Serie vil blive afsluttet, saasnart den har naaet 1 Million Mark, dog senest 31. December 1915, og vil fra 1916 blive amortiseret med mindst 3 pCt. p. a., saaledes at hele første Serie er fuldt indfriet i Løbet af 30 Aar. Udtrukne eller opsagte Obligationer blive indfriet med deres fulde paalydende Beløb.

Bestyrelsen for Nordslesvigsk Kreditforening G. m. b. H.

Tilsynsraadet:

Grosserer Julius Nielsen, Damager, Formand.

Malermester Hans Magnussen, Haderslev. Gaardejer Erik Efsen, Halk. Gaardejer H. D. Kloppenborg Skrumager, Københoved. Møller Marius Top, Branderup. Købmand Poul Møller, Brøns. Gaardejer Sophus Godt, Holbæk. Gaardejer Johan Rossen, Følstedskov. Gaardejer Jakob Jensen, Gøllinggaard. Gaardejer Christian Iversen, Avnbøl. Forpagter Christian Linnet, Solvig. Gaardejer Karsten Outzen, Ellum. Gaardejer C. Gregersen, Frøslev. Gaardejer P. J. Refshauge, Ausbøl. Gaardejer Chr. Juhl, Fjølstrup. Gaardejer B. Mygind, Østerlindet. Gaardejer Wil-

ken Nissen, Ørderup. Rentier Michael Ries, Aabenraa. Gaardejer Jørgen Hansen, Kliplev. Gaardejer Johan Nissen, Horsbyg. Gaardejer Hans Bladt, Lysabild. Gaardejer Jørgen Zachariassen, Dybbøl. Gaardejer Sønnik Linnet, Kærgaard-Emmerlev. Grosserer Lorenz Poulsen, Flensborg. Gaardejer Jørgen Søgaard, Jaruplund.

Direktionen:

J. H. Schmidt, Vojensgaard. Jens Schmidt, Haderslev.
M. Refslund Poulsen, Skovgaard.

Nordslesvigsk Kreditforening G. m. b. H.

Serie 1. No. 1. Litera A.

4¹/₂ pCt. funderet Bankobligation

over

— **Ettusinde Rigsmark.** —

Nordslesvigsk Kreditforening tilstaar herved at være
Ettusind Mark skyldig til

Hr. N. N.

i Haderslev.

eller den, til hvem denne Obligation ved lovlig Transport overdrages, hvilket Beløb Banken forpligter sig til at forrente med 4¹/₂ pCt p. a. i Henhold til omstaaende Betingelser.

Renten udbetales halvaarlig 2. Januar og 1. Juli paa Bankens Kontor eller hos de paa Obligationens Bagside opførte Banker mod Aflevering af den til Terminen svarende Kupon.

Denne til første Serie hørende Obligation er uopsigelig fra Kreditors Side, hvorimod Nordslesvigsk Kreditforening G. m. b. H. forbeholder sig Ret til, til enhver Tid med 6 Maaneders Varsel at opsigte den resterende Del af Obligationenslaanet til Udbetaling.

Første Serie vil blive afsluttet senest den 31. December 1915, eller saa snart den har naaet et Beløb af 1 Million Mark. Amortisationen af første Serie begynder 1916 og sker med mindst 3 pCt. p. a. af Seriens oprindelige Størrelse, saa alle Obligationer af Serie I er udbetalt i Løbet af 30 Aar. Det bestemmes ved Lodtrækning, hvilke Obligationer, der skal udbetales.

Udtrukne eller opsagte Obligationer bliver indfriet med deres fulde paalydende Beløb, og Meddelelse til Obligationsejerne angaaende Udtrækning eller Opsigelse sker ved Kundgørelse i de under § 6 opførte Blade.

Obligationernes Paalydende samt disses Forrentning er sikret ved:

1. Nordslesvigsk Kreditforenings Stamkapital, Reserve og øvrige Formue.
2. De hos Haderslev Bank specielt til Fordel for Obligationsejerne deponerede Hypotekbreve, hvoraf der stedse vil være et til de cirkulerende Obligationer svarende Beløb i Behold, som forbliver ubehæftet i Haderslev Banks Værge indtil Obligationernes Udbetaling.

Som Repræsentant, saavel for den enkelte som for de samlede Obligationsejere, har vi udnævnt Haderslev Bank, der i Henhold til omstaaende Betingelser vil varetage dette Hverv, da ikke den enkelte Obligationsejer, men kun alle i Fællesskab kan gøre deres Ret gældende overfor det deponerede Pant.

Haderslev, den 1. Januar 1912.

Nordslesvigsk Kreditforening

Gesellschaft mit beschränkter Haftung.

J. H. Schmidt.

Jens Schmidt.

Vi attesterer herved, at Nordslesvigsk Kreditforening har deponeret et saa stort Beløb i Hypotekbreve, som de cirkulerende Obligationer udgør, og at disse Hypotekbreve ere baandlagte til Fordel for Obligationsejerne.

Haderslev, den 2. Januar 1912.

Haderslev Bank.

Hübbe.

Bonde.

Emissions-Betingelser.

§ 1. De af Nordslesvigsk Kreditforening G. m. b. H. udstedte funderede 4½ pCt. Bankobligationer er ikke begrænset til en bestemt Totalsum, men de maa ingensinde overskride det 10 dobbelte Beløb af Selskabets indbetalte.

Stamkapital. Obligationerne er inddelte i Serier, lyder paa Navn og kan overdrages ved Endossement; de udfærdiges i to Størrelser:

Lit. A. Mk. 1000,— Lit. B. Mk. 500,—

og maa være egenhændig undertegnet af 2 Direktører. Endvidere maa hver Obligation være forsynet med Attest fra Haderslev Bank angaaende det deponerede Pant, og denne Erklæring maa ligeledes være undertegnet af 2 Direktører fra Haderslev Bank. Obligationerne er uopsigelige fra Kreditorernes Side, saalænge Renten prompt erlægges til Forfaldstid, hvorimod Nordslesvigsk Kreditforening G. m. b. H. forbeholder sig Ret til, til enhver Tid med 6 Maa neders Varsel at opsigte den resterende Del af Obligationslaanet til Udbetaling. Første Serie vil blive afsluttet senest den 31. December 1915, eller saasnart den har naaet et Beløb af 1 Million Mark. Amortisationen af første Serie begynder 1916 med mindst 3 pCt. p. a. af Seriens oprindelige Størrelse, saa alle Obligationer af Serie I er udbetalt i Løbet af 30 Aar. Det bestemmes ved Lodtrækning, hvilke Obligationer der skal udbetales. Udtrukne eller opsagte Obligationer bliver indfriet med deres fulde paaalydende Beløb ved de i § 2 nævnte Banker. Meddelelse til Obligationsejerne angaaende Udtrækning eller Opsigelse sker ved Kundgørelse i de under § 6 opførte Blade.

§ 2. Renten udbetales halvaarlig, den 2. Januar og 1. Juli, og Udbetalingen finder Sted mod Aflevering af den til Terminen svarende Kupon hos Nordslesvigsk Kreditforening, Haderslev, eller efterfølgende Banker:

Haderslev Bank, Haderslev,
Den Nordslesvigske Folkebank, Aabenraa,
Tønder Landmandsbank, Tønder,
Folkebanken for Als og Sundeved A/S., Sønderborg,
Sparekassen for Flensborg og Omegn, Flensborg,
Københavns Handelsbank, København
og Privatbanken i København.

§ 3. Obligationerne er forsynede med 20 halvaarlige afstemplede Rentekuponer samt en Talon. Udlevering af nye Kuponsark finder Sted hos de ovennævnte Banker mod Aflevering af Talonen.

§ 4. Med Hensyn til Forældelse af Krav vedrørende Forrentning og Udbetaling af Obligationer, Præsentationsfristen af udtrukne eller opsagte Obligationer med Rentekuponer og beskadigede eller bortkomne Obligationer og Rentekuponer finder Forskrifterne i den borgerlige Lovbogs §§ 798—805 Anvendelse.

§ 5. Forrentningen af udtrukne eller opsagte Obligationer ophører med den Dag, paa hvilken de er forfaldne til Udbetaling. Ved Modtagelsen af Beløbet for de forfaldne Obligationer maa de senere forfaldne Kuponer indleveres sammen med Obligationen. Sker dette ikke, bliver Beløbet for de manglende Kuponer fradraget Kapitalbeløbet.

§ 6. Lodtrækning af Obligationer finder kun Sted en Gang aarlig i første Halvdel af Juni Maaned og foretages af Tilsynsraadets Revisions-Udvalg. Numrene af de til Indløsning udtrukne Obligationer og Terminen for Udbetalingen bekendtgøres inden Udgangen af Juni Maaned i efterfølgende Blade:

Modersmaalet, Haderslev,
Hejmdal, Aabenraa,
Dybbøl-Posten, Sønderborg,
Flensborg Avis, Flensborg og
Berlingske Tidende, København.

I de samme Blade offentliggøres en evt. Opsigelse af Obligationerne og alle andre Meddelelser, som har Interesse for Obligationsejerne. Skulde et af de forannævnte Blade ophøre at udgaa, sker Offentliggørelsen i et andet Blad efter Direktionens Bestemmelse.

§ 7. Til yderligere Sikkerhed for Obligationsejerne og til evt. Dækning af Kapital og Renter forpligter Nordslesvigsk Kreditforening sig til hos Haderslev Bank i Haderslev at deponere et saa stort Beløb af dens Hypotekbreve, som de cirkulerende Bankobligationer udgør, og med den særlige Bestemmelse, at disse Hypotekbreve ene og alene baandlægges til Gunst for Obligationsejerne.

Disse Hypoteker er erhvervede af Nordslesvigsk Kreditforening for ydede Laan mod sekundært Pant i nordslesvigske Grundejendomme og holdte indenfor en passende Grænse i Forhold til Ejendommens Værdi ved Laanets Bevilling.

De Hypoteker, der vil blive benyttet som Depot, er indordnede i Regnskabet under „Hypotekkonto A“, og Aarsregnskabet vil fremtidig angive, hvor mange der er baandlagte af dem til Gunst for Bankobligationerne. De baandlagte Hypoteker vil endvidere til Særkende blive indført i et Hypotek-Register.

§ 8. Haderslev Bank, der er i Besiddelse af de baandlagte Hypoteker og Pantsætningsdokumenter, er af Nordslesvigsk Kreditforening udnævnt som Repræsentant (Treu-händer), saavel for de første, som for alle senere Ejere af Bankobligationerne og paa disses Vegne bemyndiget til at afgive alle retsgyldige Erklæringer vedrørende Pantet. Ligeledes er Haderslev Bank bemyndiget til at foretage de nødvendige Ændringer eller Ombytninger af Pantet, i det hele taget efter egen bedste Overbevisning, dog uden Obligo, at varetage Obligationsejernes Interesse.

Samtlige Bankobligationer, uden Forskel, hvilken Serie de tilhører, er i Forhold til deres Paalydende ligeberettigede til det deponerede Pant, og Ejerne af de enkelte Obligationer kan ikke kræve nogen særlig Adskillelse af Pantet svarende til det Beløb, de ejer i Obligationer, men Haderslev Bank behandler og forvalter Depotet i Fællesskab for samtlige Obligationsejere. I alle øvrige Forhold i Henhold til Loven af 4. 12. 1899 vedr. fælles Rettigheder for Ejere af Gældsfor skrivinger.

§ 9. Nordslesvigsk Kreditforening saavel som Haderslev Bank er berettiget til, til enhver Tid med 6 Maaneders Varsel at opsigte det overdragne Repræsentationsmandat. Efter en Opsigelse maa der af Nordslesvigsk Kreditforening vælges en ny Repræsentant til at varetage Depotet. Meddelelse angaaende en saadan Ændring bekendtgøres i de under § 6 nævnte Blade.

h *Vore hjemlige Sparekasser*

har jo oprindelig og indtil for ca. 20 Aar siden været den Kreditororganisation, hvor vort Landbrug fik saa godt som al sin Realkredit tilfredsstillet, saavidt det ikke skete ad privat Vej eller fra In-

stitutter nordpaa; dog er der i de sidste 20 Aar paa dette Omraade sket en Forskydning, idet mange af Sparekassernes første Prioriteter er blevne afløste af Penge fra Kiel og Berlin, hvilket særlig i de sidste 10 Aar har taget stærk Fart.

Efter mit Skøn har vore hjemlige Sparekasser i Øjeblikket ca. 60 Millioner Mark Prioritetslaan anbragt i nordslesvigske Landejendomme og indtager som Følge deraf endnu en første Rangs Stilling i vort Landbrugs Realkreditforhold, men det ser ikke ud til, at Sparekasserne vedvarende vil kunne hævde denne første Rangs Stilling overfor den fremmede Kapital efter den rapide Fremgang, Laanene hos Kreditforeningerne i Kiel har haft i de sidste Aar; disse udgør nemlig i Øjeblikket hos de to tidligere nævnte Kreditforeninger ca. $54\frac{1}{2}$ Million Mark.

Da Institutterne i Kiel og Berlin ifølge deres Betingelser kun giver første Prioritetslaan, bliver det vore hjemlige Sparekasser og Banker og til Dels Privatfolk, det tilfalder at yde de derefter følgende Prioritetslaan. Thi de i Danmark oprettede „Hypotekforeninger“ for Laan mod sekundært Pant er endnu ukendte i Tyskland, da saavel deres Organisation som deres Laanegrænse vilde staa i Modstrid med Bestemmelserne i den tyske Hypotekbanklov. Hypotekforeningerne i Danmark yder Laan indtil $\frac{3}{4}$ af Ejendommens Værdi med Tilbehør. Renten er $4\frac{1}{2}\%$ og 5% . Kursen er for $4\frac{1}{2}\%$ ca. 90 til 95 og for 5% ca. 93 til 100. Foruden Medlemmernes solidariske Ansvar er der ogsaa et Garantifond til Stede til at imødegaa Kassens Forpligtelser ved

eventuelle store Tab, for saavidt de ikke kan dækkes af Medlemmerne.

Der har i de sidste 10 Aar, foraarsaget ved Ejendommenes Værdistigning og de dermed følgende hyppige Salg af Ejendomme, været stærk Trang til anden Prioriteter, men saavidt min Erfaring gaar, er Efterspørgselen for Tiden ikke saa stor, som den har været. Thi ved de rigelige Penge, vi har haft i de to sidste Aar og ved den Kapital, der er bleven frigjort ved Afløsningen af første Prioriteter med Kieler Penge, er der bleven en Del anden Prioritetslaan placerede i Sparekasser og Banker, og Nordslesvigsk Kreditforening har ogsaa bidraget til at afhjælpe Savnet.

Ved 2den Prioritetslaan forlanges der i Reglen Kaution, og disse betinger ogsaa $\frac{1}{2}$ til 1% højere Rente end første Prioriteter.

Personlig Kredit.

Den personlige Kredit indtager i Landbruget i Sammenligning med Næringslivet en underordnet Rolle, den vil derfor ogsaa paa dette Sted kun blive løselig berørt, da den i anden Del om „Handelens, Industriens og Haandværkets Kredit“ vil blive nærmere behandlet.

Landbrugets Driftskapital.

Landbruget er i vore Dage mere og mere blevet et industrielt Foretagende, hvor der arbejdes hen til at udvinde et større Kvantum Produkter af Jorden ved at tilføre den Kunstgødning og holde

den i høj Kultur, ligesom Kreaturerens Ydeevne søges forøget ved Avlsdyrenes Forbedring samt Anvendelse af Kraftfoder.

Arbejdskraften søges formindsket ved Anvendelse af Maskiner og saa fremdeles.

Overgangen til denne mere intensive Drift i Landbruget medfører en forøget Omsætning, hvortil der kræves en ikke ubetydelig Driftskapital.

Ikke alle Landmænd er i den heldige Stilling, at de raader over tilstrækkelig egen Driftskapital; naar saa Ejendommen i Forvejen er fuldt prioriteret, er der ingen anden Udvej end at udnytte den personlige Kredit.

Dette kan jo ske ad forskellige Veje, enten ved at købe sine Varer paa Kredit eller ved at søge sig en Kredit hos et Pengeinstitut, en Bank, Sparekasse eller Raiffeisenkasse. Sidstnævnte er et Kreditinteressentskab for Landmænd, hvor Medlemmerne alt efter deres Kreditevne kan faa mindre Kreditter til Driftskapital indrømmet. For Kassens samtlige Forpligtelser hæfter Medlemmerne solidarisk. Da det hos vore Pengeinstitutter i Almindelighed ikke er Skik og Brug at yde blanko Kreditter, maa der for slige Laan stilles Sikkerhed, hvilket kan ske ved, at en eller flere Venner overtager Kaution, eller ved at der stilles Sikkerhed i Værdipapirer eller ved et indført Kautionshypotek paa Ejendommen eller ved en Kombination af Depot og Kaution i Fællesskab.

De forskellige Laanformer for Tilvejebringelse af Landmændenes Driftskapital.

1. Drejer det sig om et midlertidigt Laan for at foretage en eller anden Omsætning, da er et Veksels-

laan paa sin Plads. Ligeledes naar det drejer sig om at gøre et Tilgodehavende flydende (Handelsveksel).

2. Gældsbeviser og Solaveksler benyttes, naar Laanet skal bruges i længere Tid.

3 Kasse-Kredit er en løbende Regning, hvor Kontohaveren efter Behag kan hæve Beløb indtil en fastsat Grænse og atter tilbagebetale efter Behag. Denne Laaneform er at foretrække, naar Kreditbehovet svinger fra Tid til anden, og hvor Driften medfører en livlig Omsætning.

Sikkerheden for slige Kreditter bestaar i Reglen i Depot af Værdipapirer, et Kautionshypotek, eller mod en eller flere Mænds Selvskyldnerkaution.

Denne Kreditform tillader ligesom ved Folio (Check-Konto) alle de Fordele og Bekvemmeligheder, som Giro- og Checksystemet medfører for Kontohaveren.

4. Mejerilaan spiller en stor Rolle her i Nordslesvig. Disse ordnes i Almindelighed saaledes, at Mejeriet staaer som Laaner, og Interessenterne overtager Kauti- onen. Renten er $4\frac{1}{2}\%$ til 5% p. a., og Laanet amortiseres i Reglen med 2% og mere.

I det efterfølgende vil jeg nu omtale et Emne, som er ret aktuelt, nemlig hvilken Indflydelse Landejendommenes Værdistigning i de sidste 10 Aar har haft paa Landmændenes Kreditevne, og hvilken Fare denne Værdistigning kan medføre for den nye Ejer i Tilfælde af et stærkt Priskefald.

Vi tænker os det Tilfælde, at to Brødre i 1911 efter deres Forældre arver en Ejendom til lige Deling den ene er Købmand, den anden er Landmand.

Den tænkte Ejendom købte Faderen i Haderslev Østeramt for 10 Aar siden (1901) med fuld Besætning til en Pris af Mk. 80,000,—.

Ejendommens Nettoudbytte var Mk. 1600,—, og Prisen svarede til 50 Gange Nettoudbyttet = Mk. 80 000,—

Laanene var ordnede saaledes :

1ste Prioritet = 25 Gange Nettoudb. = Mk. 40 000.

2den do. indtil $\frac{3}{4}$ af Ejend. Værdi = „ 20.000.

Gæld ialt = Mk. 60.000.

Sønnen, der er Landmand, overtager denne Ejendom 1911 i samme Forfatning og med samme Besætning; der er nemlig i de forløbne 10 Aar, Faderen har haft Ejendommen, ingen Forbedring foretaget.

Nettoudbyttet er fremdeles Mk. 1600,—. Salgsprisen er ansat til $62\frac{1}{2}$ Gange Nettoudb. = Mk. 100.000.—

Formuen til Deling er derefter Mk. 40.000,

og Værdistigningen har i de forløbne 10 Aar

været 25% = Mk. 20.000,—.

For nu at kunne udbetale Broderen maa han forøge sin Gæld med Mk. 15.000,—, ligesom Konens Medgift, der er Mk. 5.000,—, ogsaa gaar med i Købet.

1ste Prioritet forhøjes nu til $31\frac{1}{4}$ Gange Nettoudbyttet = Mk. 50.000

2den do. „ op til $\frac{3}{4}$ af Ejend.

nuværende Værdi = Mk. 25.000.

Gæld ialt Mk. 75.000.

Kreditevnen og Gælden er herefter i 10 Aar vokset

med 25% = Mk. 15.000.

Nu tænker vi os, at der ved Tidernes Ugunst eller Nødsættelse af Agrar- og Beskyttelsestolden paa Landbrugets Frembringelser er sket et Tilbageslag i de næstfølgende 10 Aar i samme Grad, som Stigningen har udgjort i de forudgaaende, saa vil den Ejer, der i den mellemliggende Tid ikke har reduceret sin Gæld, i saa Tilfælde sidde haardt belastet og ved en Smule Uheld eller Misvækst ikke kunne beholde Gaarden i Eje, da hans Kreditevne alt i Forvejen er udtømt. Da Agrar- og Beskyttelsestolden i høj Grad har paaavirket Ejendommenes Prisstigning, bunder der i denne kunstige Værdistigning en ikke ubetydelig Risiko for de nye Ejere, der overtager Ejendommene til høje Priser. Det fremgik ogsaa af Dr. Pachnicke's Tale i Rigsdagen den 26. Okt. d. A., da Dyrtiden var til Behandling, idet han siger:

„Die jetzt zu beobachtende Preissteigerung im Grossgrundbesitz bringt dem Verkäufer Hunderttausende, der Nachfolger kommt aber nicht auf seine Rechnung. Das ist der Anfang einer neuen Agrarkrise. Die Forderung nach weiterer Erhöhung der Agrarzölle wird sehr bald hervortreten“.

Lignende Udtalelser er for faa Aar siden den tidligere preussiske Landbrugsminister v. Arnim ogsaa fremkommen med i Landdagen; de lyder saaledes:

„Uden Tvivl bringer Toldlovgivningen de nulevende Landmænd ikke ubetydelige Fordele. Sikkert er det, at disse Fordele i Løbet af en vis Tid, som Regel allerede i en Generation, vil være diskonterede i Form af højere Gæld, saa Landbruget atter befinder sig paa

det samme Sandpunkt. Toldlovgivningen vilde da ikke have gjort mindste Gavn, men tværtimod Skade. Thi dersom der nogensinde indtraadte en Formindskelse eller Ophævelse af Tolden — og hvem vilde benægte Muligheden deraf? — saa vil der indtræde Katastrofer af den allerværste Art“.

I Tilslutning hertil skal jeg nu forsøge at give Dem et lille Billede af, hvordan en Kriseudvikling i Landbruget finder Sted.

Kriser indtræffer med visse Mellemlum og er ofte en Følge af et for optimistisk Syn paa Forholdene og Misbrug af Kreditten.

Forløber for en Krise er i Almindelighed de gunstige Betingelser i en eller anden Virksomhed eller Næringsvej, f. Eks. stærk Efterspørgsel efter Landbrugets Produkter til høje og lønnende Priser.

Alle vil være med for at blive delagtige i de gunstige Chancer og for hurtigt at tjene en Formue. Følgen bliver, at der er stærk Efterspørgsel efter Ejendomme; Prisen paa disse stiger langt udover det normale, der arbejdes under Højtryk, og af de mindre kapitalstærke udnyttes Kreditten til det yderste.

Foreløbig gaar alting en Tidlang godt, indtil der indtræder Overproduktion eller andre Aarsager som Krig, Omvæltning i Toldpolitikken eller sligt.

Prisen paa Landbrugets Frembringelser daler betydeligt, Driften er ikke mere lønnende, de forsigtige søger at realisere i Tide, andre kan ikke efterkomme deres Rentebetalinger paa Gælden, der under de gunstige Tider er bleven forøget, de tvinges til at sælge Ejendommen. Der bliver nu udbudt en Række Ejen-

domme, nu vil alle sælge, men Køberne holder sig tilbage og er ængstelige, Priserne daler nu rapide, Krisen har bredt sig over hele Landet, Tilliden til Landbruget er for en Tidlang rystet.

Har Uroen lagt sig, og er Krisen overstaaet, begynder der atter at indtræde normale Forhold, Opgangen tager nu sin Begyndelse igen og fortsætter, indtil den atter afløses af en Nedgangsperiode.

Vi maa derfor ikke se altfor optimistisk paa Forholdene, men i de nuværende gode Landbotider *se at afdrage paa Gælden for at være rustet mod en eventuel Krise i vort Landbrug*, da en saadan kan og vil faa alvorlige Følger, ikke blot økonomisk set, men ogsaa nationalt set. Thi Landbruget er jo her i Nordslesvig Erhvervslivets Grundpiller, og Erfaringerne peger i den Retning, at det i første Linie er økonomiske Faktorer, der er bestemmende for en Nationalitets Fremgang eller Tilbagegang.

Et Tilbageblik over Nordslesvigs Kreditforhold.

Nordslesvig er jo ikke nogen rig Landsdel, men man kan heller ikke sige, at den er fattig, især naar vi tager vore Indskud som Maalestok, det beviser min Statistik.

Ultimo 1909 indestod der i vore hjemlige Sparekasser og Banker tilsammen 115¹/₂ Mill. Mark Indskud eller gennemsnitlig Mk. 632 pr. Indbygger, hvilket ret betydeligt overskrider Gennemsnitstallene saavel i Tyskland som i Danmark.

Dermed er det nu langt fra sagt, at Nordslesvig, fordi det kan opvise et langt højere Beløb pr. Indbygger,

skulde være saa meget mere velstillet end andre Egne af Tyskland og Danmark, thi til Gengæld er vore Landejendomme gennemgaaende stærkt behæftede med Prioriteter. Indskuddene pr. Indbygger giver efter min Mening ikke nogen paalidelig Maalestok i den Retning. Den betydelige Forskel ligger efter min Formening derimod overvejende i den Form, Befolkningen her til Lands er slaaet ind paa med Hensyn til Anbringelse af sin opsparede Kapital.

Den hjemlige Kapital, der saa godt som udelukkende er placeret i vore hjemlige Foretagender og Grundejendomme, tilfredsstiller dog nu paa langt nær ikke det nordslesvigske Kreditbehov, saa der Aar for Aar tilføres betydelig fremmed Kapital, der i første Linie tilflyder Landbruget og i anden Linie Byggevirksomheden i Byerne.

Tilførselen af den fremmede Kapital sydfra er foruden den Omstændighed, at den i Reglen er uopsigelig, ogsaa bleven fremmet ved de gunstigere Rentevilkaar, Kreditforeningerne i Kiel til Tider byder i Sammenligning med den Rente, der svares af første Prioritetslaan i vore hjemlige Institutter. Tilførselen tog i større Udstrækning sin Begyndelse for ca. 25 Aar siden, indtil hvilket Tidspunkt den hjemlige Kapital i Forbindelse med Kapitalen nordfra var Stillingen voksen og i Stand til at dække Behovet. Fra det nævnte Tidspunkt og indtil Dato er Kapitalbehovet vokset i en Grad, som vor egen Kapitaltilvækst ikke har kunnet holde Skridt med.

Aarsagerne er, bortset fra det Hul, der er opstaaet ved, at den danske Kapital er vandret tilbage over

Kongeaalen til sit Hjemland, mangfoldige, men efter min Formening i overvejende Grad en Følge af Landbrugets stærke Udvikling, den store Værdistigning i Landejendommene samt Købstædernes og de smaa Handelspladsers Opblomstring og den dermed følgende stærke Byggevirksomhed.

Hertil kommer endnu Handelens, Haandværkets og Industriens større Udfoldelse med forøget Omsætning, og til Slut kan man endnu anføre den udførte Kapital, der er fulgt med bortflyttede Nordslesvigere til Danmark og Amerika.

Det er voveligt at nævne noget definitivt Tal for den fremmede Kapitals Størrelse, som vi har i vor Tjeneste, da man ikke har nogen Statistik eller Kontrol i den Retning, men jeg kan ifølge de indhentede Oplysninger fra Kiel eftervise, at der findes mindst $54\frac{1}{2}$ Million Mark fremmed Kapital anbragt i vore Landejendomme.

Disse $54\frac{1}{2}$ Million, vi skylder til Kiel, er fordelte paa de fire nordslesvigske Amter som følger:

	Landschaft- licher Kreditverband Ultimo 1911	Schlesw.- Holst. Landschaft 30. Sept. 1911	Ialt ultimo 1911	1 % af hele Beløbet
	Mk.	Mk.	Mk.	
Haderslev Amt	21.710.000,—	7.157.050,—	28.867.050,—	53%
Tønder „	7 010.000,—	4.945.350,—	11.955 350,—	22%
Aabenraa „	4.180.000,—	2.986.550,—	7.166.550,—	13%
Sønderborg „	5.480.000,—	1.020.150,—	6.500.150,—	12%
Alle fire Amter	38.380.000,—	16.109.100,—	54.489.100,—	100%

Drager man en Sammenligning mellem Laanenes Størrelse, som de var ved Udgangen af 1909, nemlig

rundt 40 Millioner, og Stillingen, som den nu er ved Udgangen af 1911, hvor Laanenes Størrelse i de mellemliggende to Aar er naaet op til $54\frac{1}{2}$ Million, maa man sige, at det er en rapid Stigning af Landbrugets Gæld. Dertil maa dog bemærkes, at det ikke er udelukkende ny Gæld, der er stiftet, en stor Del af disse Penge er anvendt til at afløse hidtilværende Hypoteklaan, der har været ydede af de hjemlige Pengeinstitutter eller Privatfolk.

En stor Del af den Kapital, der er bleven disponibel ved Afløsningen af de hjemlige Hypoteker, har søgt Aæbringelse i Sparekasser og Banker og bidraget til Indskuddenes rapide Stigning. — Thi de to sidste Aar har efter det Skøn, man kan danne sig paa Grundlag af de fremkomne Regnskaber, overtruffet alle tidligere Aar og vil uden Overvurdering kunne ansættes til et Beløb af mindst 15 Million Mark. (Ultimo 1909 beløb Indskuddene sig til $115\frac{1}{2}$ Million Mark, nu vil de ved Udgangen af 1911 have naaet en Højde af rigelig 130 Millioner.)

Foruden den forannævnte fremmede Kapital fra Kiel er der i de sidste 15 Aar dels af Staten til Køb af 34 Domæner og dels af Rentebanken til Oprettelse af over 200 Rentegaarde tilført Landbruget i de 4 nordlige Amter Midler til et Beløb af ca. 10 Millioner Mk.

Adskillige Millioner fremmed Kapital er ogsaa kommet fra „Preussische Central-Bodenkredit A. G.“ i Berlin og fremmede tyske Sparekasser etc. Herover kan jeg dog ingen Tal anføre.

Denne vedvarende Guldstrøm mod Nord har i de sidste Aar ret naturligt bidraget til, at den tidligere

Pengeknaphed nu er ved at blive afløst af Pengerigelighed.

Det vilde være ønskeligt, om Tilførselen af den fremmede Kapital tog et langsommere Tempo, end Tilfældet har været i de sidste Aar, da det Tidspunkt ellers snart vil indtræffe, da vore Pengeinstitutter vil være overmættede og ikke mere finder en til deres Formaal svarende Anbringelse af den hjemlige Kapital. — Thi en vedvarende Overflod vil nødsage den hjemlige Kapital til at udvandre og søge Anlæg paa Omraader, der ikke direkte er knyttet til vor Landsdels økonomiske Forhold. —

Slutningsord.

I min Indledning anførte jeg, at Kreditten nu til Dags spiller en betydelig Rolle, og at den er Grundlaget for Erhvervslivet; jeg vil nu slutte med et lille for og imod den.

Kreditten er, naar den benyttes rigtigt, en Løftestang, der i den erfarne og dygtige Mands Haand giver ham forøget økonomisk Kraft, idet den understøtter Produktionen.

Dette vil jeg ganske kort illustrere ved et lille Eksempel: En Landmand, som ikke selv raader over tilstrækkelige Midler, tager Kreditten i Brug, støttet herpaa forøger han nu sin Besætning og foretager de fornødne Indkøb af Kraftfoder. Besætningens Forøgelse medfører atter, at Mælkeproduktionen hæves, hvilket antagelig ogsaa vil medføre, at Overskuddet i denne Gren af Landbruget stiger.

Men Kreditten kan ogsaa være et tveægget Sværd, naar den overspændes, fordi man ikke formaar at be-

grænse sig, eller naar den anvendes uproduktivt til Luksus og Letsindighed; alt dette vil medføre, at Udøveren baade skader sig selv og Samfundet.

Misbrugen af Kreditten vil jeg ogsaa illustrere ved et lille Eksempel: En anden Landmand, der har overdreven flotte Vaner, river sine gammeldags, men ret gode Bygninger ned og udnytter al sin Kredit til at bygge sig en flot og pyntelig Gaard for, med fine Møbler i Stuen, der gør sig gældende ved de hyppige Selskaber, der afholdes; i Stalden staar Luksusheste, som tager sig elegant ud foran Landaueren, men som ikke egner sig i Marken og saa fremdeles.

Ser De, mine Herrer, her er Kreditten ikke produktivt anbragt, der er vel Værdier til Stede for Pengene, men de understøtter ikke Produktionen og kan selvfølgelig heller ikke svare den Rente, Kreditten koster. For nu at dække Hullerne til Renteterminen maa der ved Slægtningers og Venners Hjælp skaffes ny Kredit til Veje, og saadan gaar det videre, indtil Krakket en skøn Dag kommer med Skuffelser og Tab for de Interesserede.

Derfor, mine Herrer, brug Kreditten, men misbrug den ikke, det er mit Raad, naar De og hele Samfundet skal have Gavn deraf, og vi Nordslesvigere fremdeles skal staa som en agtet Befolkning, der med Rette nyder den Tillid og Kredit, som vi behøver for at kunne hævde os i Kampen for Tilværelsen.

„Sønderjydske Aarbøger“

udgivne af

H. P. Hanssen-Nørremølle, P. Skau og Nikolaj Andersen

begyndte at udkomme 1889 og har siden i en Række forskellige Bidrag skildret Slesvigs Historie, Land, Folk og Minder og har i politiske og statistiske Oversigter belyst Nordslesvigernes Kamp for Bevarelsen af dansk Sprog og Kultur.

„Sønderjydske Aarbøger“ vil som hidtil behandle alle nordslesvigske Spørgsmaal i videste Omfang, Historie og Politik, Sprog og Folkeminder, Naturforhold og Landøkonomi. De vil desuden bringe Skildringer af andre Nationalitetskampe i Fortid og Nutid og Drøftelse af saadanne Forhold, der direkte eller indirekte staar i Forbindelse dermed.

„Sønderjydske Aarbøger“ udkommer to Gange aarligt i Hæfter paa tilsammen omtr. 20 Ark. **Subskription** modtages i alle Boglader i Slesvig, Danmark, Norge og Sverige og i Gyldendalske Boghandel, Hovedkommissionen for de tre nordiske Lande. Prisen er 4 Krøner Aargangen; for Medlemmer af danske Foreninger i Nordslesvig 3 Mark.

Indhold af I. Halvbind 1912.

C. L. Kirstein: Stemninger og Tilstande i Sønderjylland	Side	1—45
N. Hansen: Forsamlingshusene i Nordslesvig	„	46—128
Chr. Hübbe: Vore Kreditforhold	„	129—172
